

Vigenjč

Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi

Ob 50-letnici Kovaškega muzeja

57

VIGENJC. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi
Ob 50-letnici Kovaškega muzeja

Izdali in založili Muzeji radovljiske občine
Urednica Verena Štekar-Vidic
Sourednica številke Saša Florjančič
Lektorica Alenka Božič
Prevajalec Wolfgang Zitta, Center za prevajanje IQ d.o.o.
Oblikovalka Barbara Bogataj -Kokalj, Birografika BORI d.o.o.
Natisnila tiskarna Birografika Bori d.o.o.
Naklada 500 izvodov
Kropa 2002

ISSN: 1580-6529

Fotografije so iz fotodokumentacije Kovaškega muzeja v Kropi.

Slika na naslovnici: *Klinarjeva hiša*,
Kovaški muzej v Kropi, foto: Miran Kambič.

Finančna podpora za natis tega glasila:
Občina Radovljica

Vigenjč

Glasililo Kovaškega muzeja v Kropi

Ob 50-letnici Kovaškega muzeja

KOVAŠKI MUZEJ KROPA

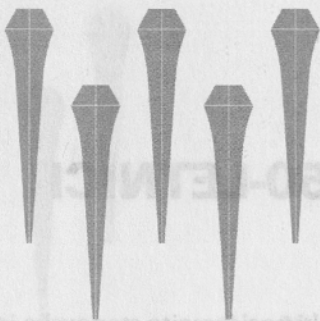
ČB 615/2(2002)

G

D1 190200789

Leto II, 2002

B 50-LETNICI

*“Če ima v Kropi kdo za enkrat več pristavit’,
že gre v farovž pravit. ...”*

Hvalisavi da smo, Kroparji? Pa kaj ne bi bili, ko smo
*“z žebli, kapljami svojega srca,
svoje ime preko gorskih steza in belih cest
ponesli tja do daljnih, tujih mest.”*

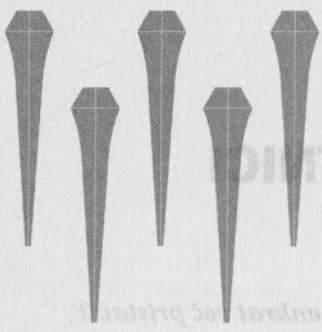
Da je to res, ne dokazujejo le kovaške umetnine, ki pokonci držijo in krasijo marsikateri dom, temveč tudi številni obiskovalci, ki se lahko v Kropi, tem edinstvenem spomeniku, poučijo in naužijejo njenih stavbarskih, socialnih in gospodarskih značilnosti. In v fužinarski hiši podoživijo delček slovenske etnološke preteklosti in kovaške legende.

Res je, da pesem kladiv v dolini pojenjuje, in da v bregove, kjer se – kot se včasih zdi – svet končuje, ne sežejo več odsevi ogenjcev. A jih zato grejejo srca na kraj navezanih ljudi. Kropa živi in živi njen muzej in dokler bo tako, ne bo ugasnil spomin na kroparskega žebjarja, ki je *“pretežni del svojega življenja preživel v vigenjcu. Tu je koval od ranega jutra do pozne noči svoje žeblje, jedel žganjce, pil žganjče in ko je bil mlad, se je tudi v vigenjcu ljubil.”*

S spoštovanjem do te ljubezni in ljubezni do kulturne zapuščine naj pohvalim in se zahvalim vsem, ki so in še z zanosom prispevajo k ohranjanju in širitvi zgodovinske sledi mojega rojstnega kraja in me navdajajo s ponosom, da sem Kropar.

(Vsi citati so iz knjige *Kroparske zgodbe*. Pripoveduje Joža Bertoncelj, Tomco, Kropa 2001)

Dr. Janez Potočnik
Minister za evropske zadeve

B 50-LETNICI

Glasilu Kovaškega muzeja v Kropi, ki nosi izrazito stanovsko ime kroparskega kovaštva *Vigenjc*, je ob drugi izdaji ponovno znanilec posebnega dogodka, povezanega s kroparsko zgodovino. Tokrat izhaja ob 50-letnici obstoja in poslanstva Kovaškega muzeja v Kropi, torej ob prazniku lastne izvirnosti. Častitljiva obletnica ustanovitve muzeja v zgodovinski Klinarjevi hiši je tudi priložnost za odprtje prenovljenih prostorov v drugem nadstropju, kjer se muzej nahaja; z njimi je ustvarjena nova možnost za razvoj muzeja.

Kovaški muzej je jedro kroparske kovaške legende, je srečanje z nekajstoletno zgodovino kroparskega kovaškega življenja. Kovaška tradicija se v Kropi še vedno drži v podjetju UKO Kropa, ki je tudi delni lastnik Klinarjeve hiše. Prav lastništvo muzejske hiše pa za podjetje ne pomeni nobene poslovne ali proizvodnje koristi. Zato upamo, da bo med Občino Radovljica in podjetjem UKO prav kmalu prišlo do uskladitve interesov glede prodaje njegovega lastninskega deleža Klinarjeve hiše večinskemu lastniku, občini. S tem dejanjem bi kroparski kovaški muzej in kroparski turizem dobila spet nove možnosti za razvoj, saj bi se obnovitvena dela hiše z občino in javnim interesom lažje urejala kot zdaj.

Kovaški muzej je nasledek lokalnih pobud in ljubiteljskega zbiranja predmetov iz kovaškega življenja v Kropi. Dopolnjen je bil z zbirko Bertonclevih kovanih mojstevin. Pobudo Črtomira Zorca in prizadevanja Baša, Petrača, Gašperšiča, Lazarja, Šolarja, Bertoncija in še koga je z odprtjem muzeja pred petdesetimi leti potrdil takratni minister za znanost in kulturo Boris Ziherl. Upravljanje je bilo urejeno v okviru Tehniškega muzeja Slovenije. Zdaj je Kovaški muzej v Kropi občinska last in ga uspešno upravlja zavod Muzeji radovljiške občine pod vodstvom direktorice Verene Štekar-Vidic. Ambicije sedanjega vodstva Muzejev radovljiške občine s Kovaškim muzejem v Kropi so pozitivne in ustvarjalne. To kažejo tudi obnovljeni prostori v drugem nadstropju kroparske muzejske hiše, ki jih je zavod obnovil iz svojih sredstev.

Ob "Abrahamovi obletnici" želimo upravljavcem in Kovaškemu muzeju v Kropi uspešen razvoj, saj je prav muzej eden od nosilcev razvoja turistične Kroepe. Ne brez vpliva je bil Kovaški muzej eden prvih tehniških muzejev v Sloveniji. Ker ima kroparski muzej veliko sporočilno vrednost v prikazu slovenskega kovaštva, bi moral biti njegov pomen vsaj v orisih razširjen tudi muzejsko na celotno slovensko kovaštvo in kovaško zgodovino. Muzej in UKO bi bila z družbeno pomočjo prav tako lahko nosilca kovaške obnove – videza in dejavnosti – stare Kroepe.

Svoje veliko poslanstvo opravlja tudi glasilu *Vigenjc*, ki ga ureja in zalaga vodstvo Muzejev radovljiške občine. Po vsebini in po obliki je *Vigenjc* že s prvo številko dokazal privlačnost in načrtal pot po kovaški zgodovini Kroepe in, upamo, tudi Slovenije. Avtorjem in glasilu želimo uspešno pot.

Janko S. Stušek
Župan Občine Radovljica

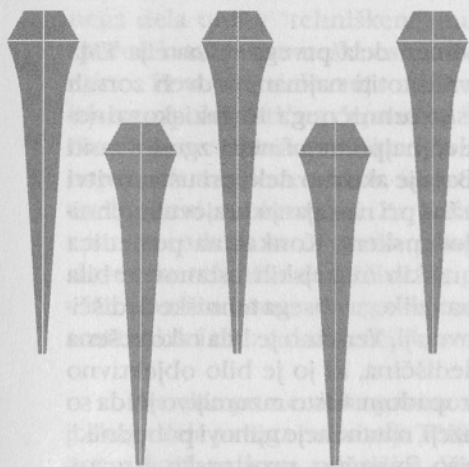
BESEDA UREDNICE

Dne 29. junija 1952 je bil v Kropi praznik. Pred Klinarjevo hišo so se poleg domačinov zbrali pomembni predstavniki slovenskega političnega, kulturnega in znanstvenega življenja, ki so bili navzoči pri izjemnem dejanju ohranjanja slovenske kulturne dediščine ob odprtju Kovaškega muzeja.

V letošnjem *Vigenjcu* mag. Vladimir Vilman, višji kustos Tehniškega muzeja Slovenije, pojasnjuje, kaj je ustanovitev muzeja pomenila v doktrini ohranjanja tehniške dediščine, Saša Florjančič, kustodinja Kovaškega muzeja v Kropi, opisuje, kakšna je bila 50-letna pot muzeja, Verena Štekar-Vidic, muzejska svetovalka in direktorica Muzejev radovljiške občine, piše o načinu dela, možnostih in načrtih Kovaškega muzeja, mag. Tatjana Dolžan Eržen, višja kustodinja Gorenjskega muzeja iz Kranja, o tem, kaj je dobro in kako bi lahko muzej še bolje deloval, Metka Kavčič, zunanja sodelavka Kovaškega muzeja, o obiskovalcih muzeja, Joža Eržen, vodič in oskrbnik Kovaškega muzeja, opisuje, kako v muzeju vzdržujemo tehniško dediščino, dr. Orest Jarh, višji kustos in direktor Tehniškega muzeja Slovenije, piše o zdajšnjem stanju in načrtih varovanja tehniške dediščine v Sloveniji, Vladimir Knific, konservator in vodja Območne enote Kranj Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, o vlogi spomeniškovarstvene službe, Jože Dežman, muzejski svetovalec Gorenjskega muzeja iz Kranja, pa o ljubiteljskem raziskovalnem delu domačina Janeza Šmitka.

Temelječ na načelih snovalcev je muzej ostal sebi zvest s tisto mero konservativnosti, ki mu daje žlahtnost in značilnost muzeja v muzeju. V nenehnem stiku s krajem in krajani ni poniknil v samozadostnost ali navideznost svojega dela. Kljub finančni skromnosti, a s pogosto nadpovprečno dobro voljo skrbnikov dosega spoštovanje svojega okolja, tujih in domačih obiskovalcev, pa tudi strokovne javnosti.

Verena Štekar-Vidic

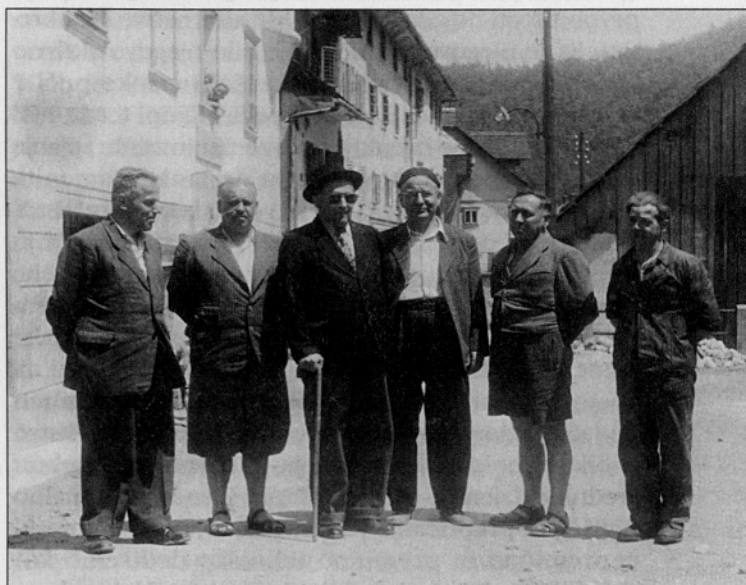

Mag. Vladimir Vilman

KOVAŠKI MUZEJ V KROPI, PRVI TEHNIŠKI MUZEJ NA SLOVENSKEM

Dne 29. junija 1952 je tedanji minister za znanost in kulturo Boris Zihelr odprl v Kropi Kovaški muzej.¹ To je bil prvi, za javnost odprt, urejeni in strokovno zasnovani tehniški muzej na Slovenskem. Sledili sta odprtji gozdarsko - lesnoindustrijskega in lovskega muzeja v okviru Tehniškega muzeja Slovenije v Bistri 25. oktobra 1953² in odprtje Delavskega muzeja na Ravnah na Koroškem 29. novembra 1953.³ Na Jesenicah so tehniški muzej odprli za javnost 30. julija 1954, ob 85-letnici Železarne Jesenice.⁴ V Idriji so 3. julija 1956 odprli za javnost prvo rudarsko oz. petrografsko zbirko in leta 1960 zaključili zbiranje najpomembnejših pogonskih in delovnih strojev na dvorišču gradu Gewerkenegg.⁵ V tem pionirskem obdobju ustanavljanja tehniških muzejev na Slovenskem so, kot zadnjega, 31. avgusta 1969 odprli železarski muzej v Železnikih.⁶ Tako je bila ob koncu 60-ih let 20. stoletja prvič izoblikovana in ustanovljena "mreža" tehniških muzejev na Slovenskem, ki je zelo uspešno zavarovala našo najpomembnejšo premično in tudi del pripadajoče nepremične tehniške dediščine.

Gonilna sila oz. osrednja osebnost celotnega projekta je bil Franjo Baš, prvi ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije (v nadaljevanju TMS). Rodil se je 1899 v Kamenčah pri Braslovčah. Svojo delovno in strokovno življenjsko pot je zapisal zgodovini, etnologiji,

geografiji in muzeologiji. V članku obravnavamo predvsem Baševo delo na področju tehniškega muzealstva, zato se bomo v prispevku osredotočili na obdobje med leti 1951 in 1963, ko je največ svoje delovne energije in prizadevanj posvetil strokovnemu in organiziranemu ohranjanju te zvrsti slovenske kulturne dediščine.

Temeljno muzeološko in varstveno izhodišče prvega ravnatelja TMS je bilo ohranjanje tehniške dediščine v kraju nastanka. Najzgovornejši dokaz te trditve je Baševo izjemno in vztrajno prizadevanje pri soustanavljanju krajevnih tehniških muzejev v Kropi, na Ravnah na Koroškem, v Idriji, na Jesenicah in v Železnikih. V nobeni ohranjeni muzejski dokumentaciji ali objavljenem članku ni moč zaslediti dokaza, da bi si Baš prizadeval za prenos eksponata ali skupine eksponatov v Ljubljano oz. Bistro, če niso obstajale vsaj najmanjše možnosti, da bi gradivo ostalo v nastajajočem krajevnem muzeju. Tudi če so se pojavljale resne težave pri njihovem ustanavljanju, je Baš zastavil ves svoj ugled za njihovo odstranitev. Decentralizirano muzealstvo na Slovenskem, tudi ali predvsem na področju tehniške dediščine, je bilo Baševo elementarno prepričanje in vodilo, ki je zaznamovalo njegovo tedanje delovanje. Znano je njegovo neomajno in trdno stališče, da je "*vzoren muzej tisti, ki ima v svojih zbiri*

kah čim manj starin, pa na terenu čim več spomenikov, ki so v dobrem stanju, se pravi tam, kjer so nastali in za kateri kraj so nastali".⁷

Takšno vodilo uvršča Baša med vnete zagovornike ohranjanja dediščine "in situ", ki glede zagotavljanja prvobitnosti do zdaj nima boljše alternative. Konkretizacija te njegove usmeritve je bilo njegovo aktivno sodelovanje pri spomeniški zaščiti visoke peči v Železnikih, vigenja in talilne peči v Kropi ter kamšti v Idriji. Določeno izjemo pri zavzemanju za ohranjanje tehniških spomenikov v kraju nastanka pomenita postavitev žage venecijanke in velike kovačije v Bistri. V teh dveh primerih je Baš zagovarjal stališče, da ju velja predstaviti tudi v osrednjem tehniškem muzeju, zlasti ker njuna premestitev ne bo osiromašila mesta nastanka in ju je mogoče izrabiti v demonstracijske namene.⁸ Takrat so bili mnogi vodotoki še dokaj na gosto posejani s takšnimi napravami. Pomemben dodatni razlog za premestitev kovačije in žage v Bistrio je bila razpoložljiva vodna sila, ki daje TMS posebno vrednost. Izjemno pomembno Baševo konceptualno stališče in prepričanje je bilo tudi to, da je pojmoval nepremično in premično tehniško dediščino kot neločljivo celoto, saj sta bili obe sestavni del vsakega produkcijskega postopka, ki je le tako sploh lahko potekal. V takšnem, celostnem, pojmovanju varovanja tehniške dediščine, je vedno z lahkoto našel skupni jezik s predstavniki zavoda za varstvo kulturnih spomenikov.

Vsebinsko prioriteto pri ohranjanju tehniške dediščine v TMS in tudi v drugih slovenskih tehniških muzejih je videl v prikazu zgodovinskega in tehnološkega razvoja rudarstva, metalurgije, kmetijstva, gozdarstva, prometa, elektrifikacije in predelovalne industrije od rokodelstva dalje, torej tistih panog, ki so bile gospodarsko na Slovenskem najpomembnejše. Razen snovne komponente razstave je Baš zelo vrednotil tudi njeno globbo in širšo sporočilno vrednost. Kot ključno podmeno vsake razstave je razumel njeno splošno kulturno poslanstvo, širjenje splošne omike med ljudmi. V nekem neobjavljenem besedilu je zapisal:

"Vsak muzej je smotrna, znanstveno dognana razstava, ki je namenjena vsem, strokovnjakom in laikom. Pri današnji specializaciji je laik dejansko vsak izven svojega ožjega delokroga. V sedanjih tiskovnih proizvodnjah je posamezniku tudi fizično nemogoče, da bi prebral vse, kar izhaja, tako da ostaja posameznik nujno omejen samo na svojo lastno stroko in mu ostaja tuje vse, kar je izven nje. Posledica tega je, da je strokovnjak tudi vsak dan manj omikan človek. Pogoj omike pa je sodelovanje z njegovo okolico ali razumevanje nje in življenja družbene enote, ki ji pripada. V tej nevarnosti časa, da se s specializacijo strokovnjakovo obzorje omike manjša in zmanjša na kulturno raven strokovnega ceha, je muzejska razstava najbolj ekonomična pot do omike. Če upoštevamo na primer, da je letos pozimi v desetih

dneh obiskalo in si ogledalo razstavo novih tvoriv skoro 11 000 ljudi, in se vprašamo, kdaj in v kakem času bi prebralo 11 000 ljudi tiskana dela ali poslušalo predavanje o dognanjih, ki jih razstava ponazarja, potem je ekonomičnost smotrni razstav in s tem muzejev utemeljena."⁹

Zgodovinski pomen dela prvega ravnatelja TMS velja ocenjevati in vrednotiti najmanj iz dveh zornih kotov. Organizacijsko-tehničnega in raziskovalno-publicističnega. Daleč najpomembnejši zgodovinski pomen dela Franja Baša je aktivno delo pri ustanovitvi TMS pa tudi soudeležba pri nastajanju krajevnih tehniških muzejev na Slovenskem. Konkretna posledica decentralizacije tehniških muzejskih ustanov je bila ohranitev razmeroma velikega obsega tehniške dediščine, razpršene po Sloveniji. Verjetno je bila tako rešena vsa tista tehniška dediščina, ki jo je bilo objektivno možno rešiti pred propadom. Čisto razumljivo je, da so krajevni tehniški muzeji, natančneje njihovi pobudniki, zagotavljali izdatnejšo finančno, prostorsko, organizacijsko in tudi politično podporo pri ohranjanju in varovanju lastne tehniške dediščine. Tako zastavljena "logistika" posameznih muzejev je omogočala celovitejše ohranjanje gradiva ter ustrezno osnovo za intelektualno nadgradnjo, to je raziskovalno poglobljanje v tehniške in tehnološke prvine gradiva in njegovega vpliva na način življenja ljudi. Franju Bašu je bilo že ob snovanju mreže tehniških muzejev v Sloveniji popolnoma jasno, da bo razpršeni model muzejev zagotovil ohranitev bistveno večjega števila eksponatov, kot bi ga centralizacija v glavnem mestu. Ta bi že v fazi snovanja osrednjega tehniškega muzeja v Ljubljani nemudoma in z vso ostrino postavila pred muzejske delavce zahtevo po izdatnem izločanju "manjvrednega" gradiva oz. izbiranju najvrednejših eksponatov zaradi prostorske stiske razstavnih, pa tudi depojskih prostorov. Izloženo gradivo bi bilo tako za muzeje najverjetneje dokončno izgubljeno oz. fizično uničeno. Razumljivo je, da so Bašu pri ustanavljanju krajevnih tehniških muzejev izdatno pomagale številne gospodarske organizacije, republiške in lokalne izobraževalne organizacije, raziskovalne inštitucije, republiške in lokalne oblasti ter vrsta posameznikov, navdušenih za ohranitev zgodovinske tehniške identitete kraja. V bistvu je Baš že tedaj opravljal naloge strokovnega koordinatorja matične muzejske ustanove, za kar je nesporno bil pristojen. Nihče mu te naloge ni izrecno naložil, zadal si jo je sam. Takšen, naravnost izjemen organizacijsko-tehnični, intelektualni in finančni dosežek se mu v času zaostrenih gospodarskih in političnih razmer verjetno ne bi posrečil, če ni bil nesporna strokovna avtoriteta, če ne bi imel neomajne volje do trdega strokovnega dela in nadvse pokončne drže.

Vzporedno z ustanavljanjem osrednjega in krajevnih tehniških muzejev je Baš zastavil tudi intenzivno raziskovalno in publicistično dejavnost. V prvih letih delovanja TMS se je raziskovalno delo nanašalo predvsem na pridobivanje tehniške dokumentacije, literature in drugih zgodovinskih virov, vezanih na posame-

zne tehniške predmete in naprave. Največ takšnega raziskovalnega dela je Baš opravil sam, saj je v prvih letih zelo primanjkovalo ustreznih strokovnjakov na tem področju. Kljub vsesplošnemu pomanjkanju možnosti za solidno raziskovalno delo je Baš vztrajal, da je ravno raziskovalno delo eden od temeljev uspešnega dela tudi v "tehniškem" muzealstvu. Osnovno sporočilo takšne strateške usmeritve je časovno univerzalno. Prva leta delovanja odlikuje TMS za tisti čas izjemna publicistična dejavnost. Tedaj je muzej izdal devet pomembnih publikacij o različnih tehniških napravah na Slovenskem, ki so jih spisali različni uveljavljeni strokovnjaki. Za Baša je bilo objavljane znanstvenih in strokovnih prispevkov s področja slovenske tehniške dediščine oz. gospodarske zgodovine povsem samoumevna in nujna aktivnost, ki je sestavni del muzeološke dejavnosti nasploh.

Izjemno pomembna prvina strokovnega muzeološkega dela prvega ravnatelja TMS je bil "humanistični zorni kot" prikaza tehniške dediščine. Nesporno izstopa njegovo stališče o trdni medsebojni povezanosti in soodvisnosti snovne in duhovne plati našega življenja. Ta opredelitev je razumljiva, saj je bila Baševa temeljna izobrazba humanistična. Trdno je bil prepričan, da so tehnika, določena tehnologija dela in posamezna gospodarska panoga muzeološko najbolj privlačne in razumljive obiskovalcu muzeja takrat, kadar jih raziščeta in predstavita tehnolog in humanist ali ena oseba z obojestransko izobrazbo. Le v takšni navezi so lahko celostno prikazani najpomembnejši pozitivni in tudi negativni elementi tehniškega in družbenega razvoja v času in prostoru.

Snovanje in ustanovitev Tehniškega muzeja Slovenije

Najpomembnejši zasuk v vrednotenju tehniške dediščine sploh je pomenilo spoznanje, da je tudi ta del kulturne dediščine, in ne samo materialni ostanek določene proizvodnje, ki nima s kulturo nikakršne zveze. Ta status so tehniški predmeti pridobili v pariškem Conservatoire National des Arts et Metiers že leta 1782, v londonskem Science Museum leta 1851, dunajskemu Technisches Museum für Industrie und Gewerbe leta 1873 in v Münchenskem Deutsches Museum leta 1903. Razlogov za razmeroma zapoznelo vrednotenje tehniške dediščine pri nas je več. Najbolj očiten je splošna tehnološka zaostalost avstro-ogrske monarhije v Evropi, pa tudi tehnološka zaostalost dežele Kranjske znotraj Avstro-ogrske. Zaostajanje razmaha industrijske revolucije na Kranjskem za Anglijo je znašalo, odvisno od panoge, od 100 do 150 let, po obsegu pa sta si bili zaradi velikanskih razlik malodane neprimerljivi. Kot drugo pa velja poudariti lastništvo najpomembnejših produkcijskih sredstev na Slovenskem. Ta so bila praviloma v lasti tujcev, slovenska je bila predvsem cenena delovna sila in večina surovin, ki so jih pridobivali in predelovali na slovenskem ozemlju. Takšne gospodarske in tudi politične razmere niso bile naklo-

njene ustanovitvi slovenskega tehniškega muzeja niti v času avstro-ogrske monarhije niti v času kraljevine Jugoslavije.

Slovenci smo si po letu 1945 izborili določene pomembne elemente lastne državnosti, med katere je sodilo tudi ustanavljanje najpomembnejših vseslovenskih kulturnih ustanov. Ob koncu 40-ih in v začetku 50-ih let 20. stoletja je nastopilo obdobje, ko se je slovenska tehniška inteligenca ter kulturna in širša javnost vedno močneje zavedala izjemnega nacionalnega pomena ohranjanja domače tehniške dediščine. To duhovno vodilo so prevzele osrednja republiška in tudi lokalne oblasti. Industrializacija, elektrifikacija, delavski razred in delavska kultura so bili pomembni stebri socialističnega družbenega reda, v sklopu katerih je tudi tehniška dediščina našla svojo eksistenčno nišo, ki jo je obvarovala pred pozabo in uničenjem. Zlasti tisto, ki je imela nesporen slovenski izvor, kar je razumljivo. Snovanje osrednjega tehniškega muzeja na Slovenskem je Franjo Baš utemeljil že leta 1950 v dnevnem časopisju. Med drugim je zapisal :

"Pri mnogih večjih narodih imajo tehniški muzeji bolj ali manj bogato tradicijo celo že iz prejšnjega stoletja. Slovenci pa smo do osvobođenja leta 1945 dejansko le malo sodelovali pri domačih tehniških pridobitvah moderne dobe; tehniško udejstvovanje na Slovenskem je bilo pod vplivom tujega kapitala skoro monopol tujcev ter so se tehniško aktivni Slovenci mogli bolje uveljaviti v tujini. Temu ustreza tudi razvoj slovenskih muzejev, ki so nastali deloma preko razsvetljenstva / Ljubljana /, klasičnega zanimanja za antiko / Celje, Ptuj /, narodnostnega slovensko-nemškega prosvetnega tekmovanja / Maribor / ali krajevno-zgodovinskega domačijskega čuta / Škofja Loka, Brežice /; tradicija sožitja s podeželjem je rodila etnografske zbirke in bogata tvornost likovnih umetnikov Narodno galerijo. Zanimanje za tehnične pridobitve se je porajalo s poudarkom na umetni obrti ter vodilo do zbirk, ki so danes razstavljene v ljubljanskem Mestnem muzeju; toda z mehaničnimi in drugimi tehniškimi pridobitvami nismo našli skupnih točk, ker so bile te v kapitalističnem družbenem redu izven posesti slovenskega ljudstva. Tako bi naj tehniški muzej podajal produkcijski razvoj in produkcijske procese v gozdarstvu, poljedelstvu, industriji in v prometu od rokodelstva dalje. Rokodelstvo samo in rokodelska preteklost pa bi se vključila z novimi tehnološkimi oddelki v že obstoječe slovenske muzeje, ki se tako od današnjih predvsem sistematskih razstav in zbirk razširijo s svojim delom tudi na prikazovanje domačih produkcijskih procesov. Slovenski tehniški muzej bi pri tem prvenstveno upošteval tehniške pridobitve Slovenije, tuje pa toliko, v kolikor so potrebne za razumevanje današnje produkcije slovenskih tal. Načelno pa bi tehniški muzej prikazoval celotne produkcijske procese z eksponati, zemljevidi, slikami, risbami in drugimi muzejskimi ponazorili. Za pripravljanje teh pa je pri dejstvu, da je razstava prvo

delovno muzejsko sredstvo, nujno potrebno in predpogoj za uspešni razvoj v sestavu tehniškega muzeja tehniška knjižnica in tehniški arhiv."¹⁰

Prve konkretne pobude za ustanovitev Tehniškega muzeja Slovenije je ob osamosvojitvi tehniške fakultete v Ljubljani dal ing. Ciril Rekar, redni profesor na Visoki tehniški šoli v Ljubljani in predstojnik Metalurškega inštituta v Ljubljani. Ministru za znanost in kulturo LRS dr. Jožetu Potrču je leta 1949 predlagal ustanovitev nacionalnega tehniškega muzeja. Naslednje leto je Društvo inženirjev in tehnikov LRS na svoji tretji letni skuščini predlagalo predsedstvu vlade LRS, naj ustanovi v Ljubljani slovenski tehniški muzej in zaščiti najpomembnejše tehniške zgradbe, naprave in stroje v Sloveniji. Minister Potrč je leta 1950 imenoval pripravljalni odbor slovenskega tehniškega muzeja v sestavi dr. Jože Kastelic, Franjo Baš, Edo Turnher, Matija Žumer, Ciril Rekar, dr. Henrik Čopič, Rudolf Berce in Fran Žan. Pozneje so k delu odbora pritegnili Ivana Mohoriča in mu zaupali naloge administrativnega upravnika.¹¹

Pripravljanemu odboru je predsedoval ing. Rekar. Sestajali so se dvakrat mesečno. Naloga odbora je bila dvojna. Lažja glede registracije vseh tehniško pomembnih obratov in naprav na terenu, njihovega zavarovanja na kraju samem in prevozov eksponatov v začasna skladišča. V zelo kratkem času jim je uspelo vzpostaviti gosto mrežo sodelavcev na terenu, ki so izdatno pomagali pri zbiranju in shranjevanju gradiva. Zahtevnejši del naloge pripravljalnega odbora je bila zakonska in organizacijska ustanovitev muzeja. To prizadevanje je dobilo svojo zakonsko potrditev v Uredbi o ustanovitvi Tehniškega muzeja Slovenije, ki jo je predlagal minister za znanost in kulturo, podpisal pa tedanji predsednik vlade LRS Miha Marinko. V uradnem listu LRS je izšla leta 1951.¹² Na podlagi 8. člena Uredbe o ustanovitvi TMS je Boris Ziherl, predsednik Sveta za prosveto in kulturo pri Ministrstvu za znanost in kulturo LRS, predpisal leta 1951 Pravilnik o ustroju in poslovanju TMS.¹³ Zanimivo je, da je pravilnik določal, da ima muzej na terenu "mrežo zaupnikov", katere je izmed tehnikov in zgodovinarjev imenoval muzejski odbor. Njihova pristojnost je bilo zbiranje eksponatov in tehniške dokumentacije. Pereče pomankanje strokovnih delavcev oz. kustosov za tehniško dediščino so tisti čas preprosto odpravili z "zaupniki", torej z osebami, ki so izkazale veliko osebno zavzetost do ohranjanja tehniške dediščine in so praviloma vrsto let sodelovale v gospodarski proizvodnji svojega kraja. Pomemben datum v zgodovini slovenskega tehniškega muzealstva je 5. junij 1952. Takrat je bil Franjo Baš z odločbo Sveta za prosveto in kulturo LRS uradno imenovan za ravnatelja TMS.¹⁴ S tem dnem se je, tudi uradno, začelo vzporedno delo Franja Baša za razvoj osrednjega slovenskega tehniškega muzeja in celotne mreže tehniških muzejev na Slovenskem. V začetku 50-ih let 20. stoletja je bil Franjo Baš nesporno eden najvidnejših slovenskih muzealcev. Po 15-letnem vodenju Pokrajinskega muzeja v Mariboru je ravno z odprtjem

nove zbirke tega muzeja leta 1947 dosegel vrh v tedanjem slovenskem muzealstvu. Pokrajinski muzej Maribor je bil tistega leta največji muzej v Sloveniji, ureditev razstavnih zbirk v njem ni v tistem času zaostajala za nobenim muzejem te vrste v bližnji Srednji Evropi.¹⁵ Profesor Baš je deloval v Mariboru do leta 1950, ko je postal šef Odseka za muzeje in galerije in spomeniško varstvo pri Ministrstvu za znanost in kulturo LRS v Ljubljani. Istega leta je prevzel tudi mesto honorarnega predavatelja za muzeologijo in spomeniško varstvo na filozofski fakulteti ljubljanske univerze.¹⁶ Novoustanovljeni tehniški muzej v Ljubljani praktično ni mogel pridobiti za ravnatelja uglednejšega in bolj izkušenega muzealca.

Kovaški muzej v Kropi

Prvi pobudnik ustanovitve muzeja v Kropi je bil Črtomir Zorec, profesor Industrijsko-kovinarske šole v Kropi in zaupnik Zavoda za zaščito znanstvenih in kulturnih spomenikov Slovenije. Krajevni ljudskemu odboru v Kropi je predlagal ustanovitev "krajevnega kovaškega odnosno tehnološkega muzeja". Krajevni ljudski odbor je soglašal z Zorčev poobudo in na svoji seji dne 18. junija 1949 imenoval komisijo za izvedbo pobude v sestavi Valentin Pertač, Janez Lazar, Jože Gašperšič, Jože Šolar in Joža Bertoncelj. Predsednik je bil Pertač, tajnik Gašperšič, glavni zbiratelj in varuh zbirke pa Bertoncelj. Pobudnika je komisija naprosala, naj ji "s svetom in dejanjem stoji ob strani".¹⁷ Prvi informativni sestanek novoustanovljene komisije pa je predsednik Pertač sklical že 29. junija 1949 in nanj povabil tudi direktorja tovarne "Plamen" v Kropi Alojza Kodra.¹⁸ Komisija je svoje muzejsko poslanstvo razumela resno, kar je razvidno tudi iz posebnega javnega razglaš z dne 1. julija 1949. V njem so med drugim navedli :

*„Zbrali in shranjevali bomo izdelke, orodje, material, delovne prostore, načrte, slike, stanovanjsko opremo, hiše, pisma, dokumente, časopise, itd... Rešujemo torej pred kvarom in propadom vse, tudi najskromnejše spominke, od žebelja do hiše, od fotografije do slike na platnu in omotu, od časopisja do knjige. Kdor ima tak predmet, naj ga čuva in prijavi; če ga ne bo hotel odstopiti v muzejsko last, ga bomo prosili, da ga posodi.“*¹⁹

Vzporedno z nastajanjem kroparskega muzeja je torej potekalo tudi ustanavljanje Tehniškega muzeja Slovenije. Pripravljalni odbor za Slovenski tehniški muzej pri Ministrstvu za znanost in kulturo je vodil profesor Rekar. Ta je 3. januarja 1951 poslal upravi kovaškega muzeja dopis z obširnimi vprašalniki o delovanju muzeja. Dokument z dne 11. februarja 1951 je za zgodovino kovaškega muzeja zelo pomemben, ker navaja, kot sledi:

- a) krajevni muzej je bil ustanovljen na prizadevanje Črtomira Zorca leta 1949, že mnogo let poprej pa sta zanj zbiral predmete Joža Bertoncelj in Jože Gašperšič;

- b) zbirka se je nahajala v hiši Slavka Ažmana, Kropa št. 6;
- c) zbirka je obsegala en sam prostor površine ca. 40m², konservatorske delavnice ni bilo, administracija je potekala delno v prostorih KLO in delno v prostoru zbirke;
- č) ob koncu leta 1950 je zbirka štela 90 predmetov;
- č) upravitelj zbirke je bil Joža Bertoncelj, zbirka načelno ni bila odprta za javnost, ogledali so si jo le nekateri posamezniki, popularizacijske dejavnosti ni bilo.

Dopis je imel dve prilogi, računski zaključek za leto 1950 in proračun za leto 1951. Iz prvega je razvidno, da je 27.892 din dotiralo Ministrstvo za znanost in kulturo LRS, 20.000 din pa Zavod za varstvo kulturnih spomenikov LRS, iz drugega pa, da so predvideni skupni stroški muzeja za leto 1951 znašali 65.972 din, od tega 41.872 za popravilo vigenjca Vice.²⁰ Ciril Rekar je poslal upravitelju Kovaškega muzeja Jožetu Gašperšiču 4. januarja 1951 tudi tri vzorce za vodenje podatkovnih baz. Prvi vzorec je bil inventarni list eksponata, drugi je bil namenjen krajevni kartoteki muzejskega okoliša in tretji znamenitim osebnostim kraja. Ker ni bilo denarja za natis posameznih pol, je svetoval kolegom v Kropi, naj preprosto uporabijo različne barvne papirje, da bo ločljivost lažja.²¹ Razen strokovnih usmeritev je Pripravljalni odbor za slovenski tehniški muzej tudi finančno podpiral kroparski muzejski odbor. V mesecu septembru mu je nakazal 50.000 din, vendar na račun tovarne "Plamen" v Kropi, ker kroparski odbor še ni imel lastne hranilne knjižice. Natančnejša navodila za porabo tega denarja naj bi Kroparji prejeli pozneje. Na dopisu je nekdo zapisal uradni zaznamek, da ima kroparski muzejski odbor svojo hranilno knjižico že od 5. januarja 1950.²² Morda je šlo za določeno nezaupanje ali verjetneje za tedanje računovodske določbe.

Nesporno pa je bil za odprtje muzeja za javnost najzaslužnejši Franjo Baš, ki je že tedaj sodil med najbolj uveljavljene slovenske muzealce. V letu 1951 in 1952 se je lotil priprave vsebinske zasnove nove postavitve muzeja. V tistem času je Franjo Baš kupil v Kropi t.i. Grogovo hišo (zdaj Kropa št.18) v kateri je občasno živel. Krajanje so jo imenovali Krjavlova bajta, po njej pa Baša kar Krjavel. Pomembna točka Baševega prebivanja v Kropi je bila Šolarjeva gostilna. Tu se je hranil, zelo pogosto pa tudi srečeval z znanci in prijatelji ter drugimi aktivnimi udeleženci ustanavljanja kovaškega muzeja.²³

Uprava tedanje tovarne Plamen je muzejskemu odboru odstopila prostor v prvem nadstropju znamenite fužinarske hiše, kjer je bila dotlej kovinarska šola.²⁴ Vodstvo kovaškega muzeja je v pripravah na odprtje muzeja prosilo vodstvo tovarne Plamen za pomoč pri organizaciji kulturnega dogodka, in to tako, da kar najtemeljeje obnovi in očisti svoja poslopja in njihovo okolico, da da na razpolago svojo menzo z vsem priborom za kosilo 50 - 100 gostov, da brezplačno posodi ali

odda za čim nižjo ceno svoje avtomobile za prevoz gostov in da omogoči čim cenejšo in pravočasno izdelavo spominskih znakov, s katerimi bodo kriti stroški prireditve.²⁵

Muzejski odbor je določil 29. junij 1952 za dan otvoritve muzeja, na katero so bili povabljeni minister Sveta za prosveto in kulturo Boris Zihl s soprogo, predsednik Zgodovinskega društva Slovenije dr. Fran Zwitter s soprogo, akademik dr. Milko Kos s soprogo, akademski slikar Božidar Jakac s soprogo, rektor Tehniške visoke šole dr. Alojz Hrovat s soprogo, predsednik Umetnostnozgodovinskega društva Slovenije dr. Franc Stele, predsednik TMS Ciril Rekar s soprogo, ravnatelj TMS Franjo Baš, tajnik TMS Ivan Mohorič, direktor Zavoda za varstvo spomenikov Edo Turnher s soprogo, sekretar Mirko Tušek, upravni referent France Žen in referentka Sveta za prosveto in kulturo Helena Menaše, referent za kovaštvo pri Svetu za industrijo Milko Bremec, ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Mariboru Bogo Teply, ravnatelj Etnografskega muzeja dr. Boris Orel, ravnatelj Dolenjskega muzeja Janko Jarc, predstavnik Mestnega muzeja Ptuj Antonija Urbas, ravnatelj Mestnega muzeja Ljubljana dr. Josip Mal, podravnateljica Prirodoslovnega muzeja dr. Ana Budnar, predstavnik Narodnega muzeja Darinka Zelinka, predstavnik Narodne galerije Špelca Čopič, predstavnik Moderne galerije Zoran Kržišnik, predstavnik Botaničnega vrta Ivan Lazer, predstavnik muzeja narodne osvoboditve Jože Krall, predstavnik Notranjskega muzeja Leo Vilhar, predstavnik Škofjeloškega muzeja Lovro Planina, predsednik muzejskega odbora z Jesenic Franc Torkar, pesnik Mile Klopčič, pisatelj Ciril Kosmač, univerzitetni profesor Stane Mikuš, predsednik društva tiskarnarjev Maks Hrovatin, državni mojster Stane Cirman, predstavnik državnega zavarovalnega zavoda dr. Lajovic, ravnatelj Študijske knjižnice v Kranju Stanko Bunc, profesor Šole za umetno obrt v Ljubljani Črtomir Zorec in predstavniki časopisov Tovariš, Slovenski poročevalec in Ljubljanski dnevnik.²⁶ Povabljeni so s pisnim povabilom prejeli tudi dnevni potek dogodkov in dodatna navodila, ki naj bi zagotovila kar najboljši odziv:

„Kot vstopnica k vsemu sporedu bo veljal spominski znak, ki se dobi za 30 dinarjev. Kosilo bo v menzi v Kropi; treba ga bo naročiti pred 9. uro. Cena bo zmerna, postrežba domače dobra. Pijače bo na izbiro v Kropi in Kamni gorici. Tudi Jamnik ima domačo gostilno. Za 30 dinarjev po osebi se boste prepeljali iz Podnarta v Kropo ali iz Kroke in Kamne gorice v Podnart. Vozovi bodo v Podnartu pri jutranjih vlakih iz Ljubljane in z Jesenic ter pri nedeljskem vlaku iz Ljubljane. Zvečer bodo odpeljali iz Kroke in iz Kamne gorice k vlakoma za v Ljubljano in za na Jesenice. Pešci imajo lepo pot iz Otoččez Sr. Dobravo (krajevna gostilna) v dolino Lipnice (ca. 60 min. do Kroke), iz Kamne gorice pa na postajo Globoko (35 min.) ali v Radovljico (50 min.).“²⁷

Minister za znanost in kulturo Boris Zihlerl je s priložnostnim nagovorom 29. junija 1952 svečano odprl muzej za javnost. Nesporno pa je imel na otvoritvi glavno težo čustveno navdahnjeni govor Cirila Rekarja. Povzemam ga v nekoliko skrajšani obliki:

"Dragi Kroparji,

prinašam vam pozdrave slovenskega tehniškega muzeja, čestitke za opravljeno in najboljše želje za bodoče delo, za srečo in razvoj Kroepe in njenega kovaštva. Ko se naš mladi tehniški muzej veseli, da je bil z ustanovitvijo vašega kovaškega muzeja v okviru Slovenskega tehniškega muzeja napravljen zopet korak naprej v njegovem razvoju, vam moram zagotoviti, da si nihče od nas ne misli, da imamo kaj zaslug pri tem, kar ste vi v zadnjih dveh letih ustvarili in boste danes številnim obiskovalcem Kroepe in Kamne gorice pokazali. To je vaše delo, vaša podjetnost, zlasti pa vaša ljubezen do tega prastarega kraja pod Jelovico. Vaša ljubezen do njegovega prav toliko starega kovaštva je ustvarila ta muzej, obnovila stari vigenjc in njegovo plemenito kovaško tradicijo.

Nikoli ne bom pozabil besede okoli usode in bodočnosti Kroepe in Kroparjev iz vaših ust. Nekdo mi je rekel: "Kropa je bila in bo. Še nikoli se ni Kroparjem dobro godilo, pa smo le ostali. In bomo ostali, pa če bo tudi težko." Mislim, da so to besede vse Kroepe. So pri nas krajci, kjer je več zemlje za polja in zelnike, za vrtove in vrtičke, kjer sadje boljše rodi. V tistih krajih je ljudem lažje, kot je vam. In vendar pri ljudeh iz tistih krajev redko najdemo tisto zvestobo in ljubezen do svojega doma, kot pri vas. Kolikokrat je že morala Kropa konec vzeti! Kolikokrat je že bilo vzroka, da vzamejo Kroparji culo na ramo in se ogledajo po krajih, kjer je več sonca in kjer se lažje služi denar. Za to nam daje zgodovina železarstva in kovaštva dosti dokazov.

Lonec za žgance na ozko odmerjenem prostoru kovaškega ognjišča v vigenjcu, iz katerega je zajemala vsa družina, ki je tam tudi prebila večji del svojega življenja, pa je tak pretresljiv in časten dokument, da so lahko nanj ponosni tisti in to skoro vsi Kroparji, ki so v vigenjcih in pri nakovalu zdržali vse do danes. "Vice" so ohranjene v svoji zgodovinski obliki kot razstavni objekt, ne - one so živ vigenjc, kjer boste, dragi gostje, videli danes življenje in delo kroparskih kovačev takšno, kakršno je bilo bilo pred sto, dvesto ali štiristo leti. S takim primerom se drugi tehniški muzeji na svetu že ne morejo več ponašati. V kovaškem muzeju, ki odpira danes svoja vrata javnosti, ni veliko eksponatov. Naj vas ne moti, če to ni muzejska palača z velikimi razstavnimi prostori. To, kar pa je razstavljenega, nam jasno govori o uspehih in tegobah Kroepe in vse, nekdanj tako znamenite Lipniške doline.

Še pred 100 leti so v Kropi in v Kamni gorici iz grodlja v presnovkah izdelali železa v palicah, verigah in v nebroj vrst žebeljev letno 20.000 centov v vrednosti do 1/4 miliona goldinarjev. Skozi 4 stoletja, verjetno tudi dlje, je šlo to blago predvsem v Italijo. Od te trgovine so imeli fužinarji špehovko, kovači pa žgance. Nesreča je pa krajem prejšnjega stoletja prišla kar vsa

obenem. Na Jelovici je zmanjkalo rude, gozdov za oglje ni bilo več, plavži so ugasnili, presnovke tudi, trgovina se je ustavila. Fužinarji so ušli, kovači pa so ostali. In ti kovači so, oči v oči s popolno gospodarsko katastrofo, leta 1895 ustanovili svojo kovaško in železnoobratno zadrugo, ki je štela tekom zadnjih 50 let vedno od 150 do 200 članov. Iz svoje srede so volili upravo in jo obnavljali, če ni bila sposobna. Za tiste čase in vse do zadnje vojne je bila kroparska zadruga edinstven primer v kovinarski stroki za kolektivno upravljanje skupne lastnine. Pa ne samo to. Ona je postala tudi dokaz, da to gre, da gre celo zelo dobro in da je to prava pot. To so dokazali kovači iz Kroepe in Kamne gorice že takrat, ko se je še malo komu sanjalo o skupni ljudski lastnini in skupnemu upravljanju.

Brez ljubezni do doma, brez trdne volje in težkega dela ni razvoja in brez razvoja ni obstoja. Kadar bo vsak na svojem ozkem prostoru storil svojo dolžnost in z ljubeznijo ustvarjal še stvari mimo dolžnosti, potem se bo naša zemlja, naša Slovenija in naša država hitro razcvetela in nosila dobrega sadu. To, kar nam danes Kropa kaže, je bilo ustvarjeno preko dolžnosti, je bilo ustvarjeno iz ljubezni do svojega kraja. Da vidimo danes oživljeno kovaško obrt Kroepe in Kamne gorice, tudi ni bilo storjeno radi dolžnosti, ampak iz ljubezni do svojega kraja, kovaškega ognja in do bodočih rodov."²⁸

O poteku kulturnega dogodka dne 29. junija 1952, o "lepi sončni nedelji, ko je bilo vse naselje v zastavah in cela Kropa je bila kot en sam muzej", je ohranjeno tudi pisno poročilo. Ob 9. uri je tov. Janez Lazar začel svečanost pred spominsko ploščo domačemu slikarju Petru Žmitku, univerzitetni profesor dr. Franc Stele pa je predstavil osebnost umetnika, ki je študiral v Ljubljani, na Dunaju, v Petrogradu in Pragi. Spominsko ploščo je odkril minister za znanost in prosveto LRS tov. Boris Zihlerl, v varstvo pa jo je prevzel predsednik KLO Ludvik Šmitek. Enako se je zgodilo tudi pred rojstno hišo slikarja Janeza Potočnika, nakar so si obiskovalci ogledali dela obeh umetnikov v osnovni šoli. Ob 11. uri se je začelo svečano odprtje kovaškega muzeja v stari Klinarjevi hiši, vigenjc Vice pa je obratoval od 12. do 13. ure. Ob koncu so si gostje ogledali razstavo izdelkov Šole za umetno kovaštvo v Kropi, ki je po svoji kakovosti in pestrosti presenetila vse navzoče. Razstavljeni so bili kovani lestenci, svečniki, okenska omrežja, konzole, namizni okrasniki, stavbno in pohoštvno okovje, laterne, razni emblemi, obešalniki za obleko, cvetlične vaze, šatulje, posode iz barvnih kovin z okrasnimi ornamentami in drugo. Največjo pozornost pa je vzbujal pred razstavnim poslopjem umetniško kovan zmaj, simbol stare in sedanje Kroepe, ki bo postavljen ob novem kopališču, ki je še v gradnji.²⁹

Pomemben ohranjeni uradni dopis novega direktorja TMS Franja Baša kroparskemu muzeju je bil povsem finančne narave. Iz njega je razvidno, da je TMS v letu 1952 nakazal kovaškemu muzeju 30.000 din za tekoče redno delo.³⁰

Leta 1955 sta člana muzejskega odbora Janez Šmit in Filip Legat s podporo TMS začela raziskovati štiri rudarske jame na zahodnem robu kroparskega amfiteatra. Našla sta nekaj jamske opreme, izmerila jame in naredila opise k risbam. Raziskovalno skupino je usmerjal in vodil Franjo Baš. Pregledali so nahajališča rudnih jam, rudnih perišč in oglarsko rudnih poti v jamniškem delu Jelovice ter zapisovali izročilo in druge razpoložljive podatke o oglarjih in rudarjih na Jamniku in v Lajšah.

Za kroparski muzej je bilo pomembno tudi leto 1956. Vse do tedaj je muzej nosil uradni naslov "Tehniški muzej Slovenije. Zbirni center Kropa. Kovaški muzej". Odbor kovaškega muzeja je na svoji seji dne 3. januarja 1956 ob navzočnosti ravnatelja TMS Franja Baša in na osnovi priporočil konferenc Društva muzealcev in konservatorjev LRS v Radovljici 26. februarja 1955 in v Kranju 28. junija 1955 sprejel sklep, da se muzej preimenuje v "Kovaški muzej v Kropi". V prvotni muzejski svet je pristojni minister imenoval Kroparje Valentina Petrača, Jožeta Gašperšiča, Joža Bertonclja, Joža Šolarja in Janeza Lazarja ter 5 odbornikov iz Kamne gorice. Slednji se sej niso udeleževali, zato so namesto njih v odbor kooptirali še Franca Hafnerja, Filipa Legata, Janeza Šmitka in Tomaža Berčiča.³¹

Prva leta po ustanovitvi TMS

Že ob ustanovitvi je imel TMS vse bistvene možnosti za uspešno delo in razvoj: ustanovno listino vlade, delež proračunskih sredstev, zasilen razstavni prostor, izjemno bogato "ekspozatno zaledje", večje število posameznikov, strokovnjakov in zanesenjakov, ki so bili pripravljeni delati pri projektu ohranjanja tehniške dediščine, predvsem pa odlično vodstvo.

Ob pomoči Društva inženirjev in tehnikov Slovenije je začel TMS pripravljati razvid dosegljivega zgodovinskega tehniškega gradiva. Terensko delo je kmalu pokazalo, da razen Kroparjev po svojih najboljših močeh varujejo svojo tehniško dediščino in načrtujejo krajevne tehniške muzeje tudi krajani Raven na Koroškem, Idrije, Jesenic in Železnikov. Na ta način so v teh krajih že v začetku 50-ih let 20. stoletja nastajali kot zbirni centri TMS, ki so se sčasoma "osamosvojili". Centralizirano urejanje zadev, tudi v kulturi, je bilo v tedanjih gospodarskih in političnih razmerah čisto samoumeven pojav. Poudariti moramo, da vodstvo TMS ni vztrajalo pri poprejšnji ustanovitvi krajevnih tehniških muzejev in poznejšem odprtju osrednjega muzeja, ampak je do takšne dinamike in smeri nastajanja zbirk prišlo spontano, v odvisnosti od vrste gospodarskih, prostorskih, kadrovskih in finančnih dejavnikov kakega kraja. Najpomembnejša dejavnika nastajanja krajevnih tehniških muzejev sta bila velik interes krajanov za ustanovitev lastnih krajevnih muzejev, pa tudi pomanjkanje ustreznih razstavnih prostorov v Ljubljani.

TMS se je ohranjanja tehniške dediščine na terenu lotil tudi na nekoliko samosvoj način. Leta 1953 je

natisnil okrožnici, ki ju je razposlal po pošti številnim gospodarskim delovnim organizacijam, krajevnim skupnostim, šolnikom, kulturnim delavcem in lokalnim oblastem. Prva okrožnica je bila namenjena predvsem delovnim organizacijam; z njo jih je TMS naprošal za informacije v zvezi s predmeti in dokumentacijskim gradivom zgodovinske vrednosti, ki bi jih podjetja lahko odstopila muzeju. Podpisana dr. Ciril Rekar in Franjo Baš sta na koncu okrožnice zapisala:

*"TMS bo mogel ponazoriti tehnično preteklost in sedanost Slovenije samo, če bodo slovenska tehnika, industrija in obrt gledale v njem ogledalo svoje lastne dejavnosti. Pri tem je dejstvo, da skrbijo javna uprava, umetnost ali šport v daleč večji meri za ohranitev lastnega delovanja naši bodoči zgodovini in da za temi panogami daleč zaostaja naša tehnika. Ker pa brez zgodovine slovenske tehnike in posebej industrije slovenske zgodovine ni in je ne bo, prosi TMS za sodelovanje s ciljem, da se zavaruje za slovensko zgodovino tudi Vaše delo."*³² Druga okrožnica se je nanašala na pridobivanje podatkov za pripravo kartoteke slovenskih tehnikov in eksaktnih znanstvenikov. Vprašalnik oz. anketa je imel 13 vprašanj, ki so lahko v celoti osvetlila strokovno ali znanstveno delo posameznika.³³

Z muzeološkega stališča je bilo izjemno pomembno leto 1954, kar lahko razberemo tudi iz dnevnega časopisja, ki je poročalo o dejavnosti muzeja v tednu muzejev.³⁴ Najprej so 3. oktobra 1954 odprli v Dnu nad Kropo odkrito, izkopano in zaščiteno "slovensko peč". S tem izjemnim odkritjem je Franjo Baš demonstriral imeniten izsledek "industrijske arheologije" kot pomembne nove tehnike odkrivanja in zaščite tehniške dediščine in situ. Do odkritja peči je sicer prišlo po naključju, ob izkopu trase nove ceste iz Kroke do Jamnika na Jelovici. Ves nadaljnji postopek odkopa, dokumentiranja in zaščite je Franjo Baš izvedel v skladu z uveljavljenimi in predpisanimi strokovnimi standardi stroke. Pri odkopu in zaščiti je bila pomembna logistična podpora odbornikov Kovaškega muzeja v Kropi, vodstva tovarne Plamen v Kropi in vodstva občinskega ljudskega odbora v Kropi. Viden prispevek k razumevanju odkritega metalurškega tehniškega spomenika je prispeval z objavo tudi Ciril Rekar.³⁵

8. oktobra 1954 so se v Idriji sestali muzealci, ter na konferenci proučili položaj primorskih muzejev. To srečanje je bilo uvod v odprtje znamenite idrijske kamšti, kamnitega objekta z vgrajenim orjaškim lesenim vodnim kolesom, ki je do leta 1948 poganjalo mehanizem za črpanje vode v idrijskem rudniku. Ob tej priložnosti je TMS izdal poseben vodnik izpod peresa Alberta Strune.

Na zadnji dan tedna muzejev, 10. oktobra 1954, so v Bistri pri Vrhniki slovesno odprli obnovljeno žago venecijanko na vodno vreteno, simbol večstoletne žagarske dejavnosti kartuzije, ki je bila v samostanskem urbarju izpričana že leta 1659.

TMS je torej organiziral delo novih krajevnih tehniških muzejev, varoval tehniške kulturne spomenike po Sloveniji, obnovil Bistvo in zbiral muzejske predmete, hkrati pa opozarjal slovensko in svetovno javnost z objavami o slovenskih tehniških pridobitvah v zbirki "Vodniki TMS". Leta 1955 je muzej izdal imenitno knjigo prof. ing. Alberta Strune *Vodni pogoni na Slovenskem*, ki so jo tedaj razumeli kot določen prikaz predzgodovine "Litostroja", takrat novega tehniškega giganta pri nas. Populariziranje občasnih muzejskih razstav je potekalo z izdajo vodnikov, npr. ob razstavi znanstvenih odkritij (Mohorič, 1952), o Bistri (Šušteršič, 1954), o Josefu Ressleru (Murko, 1957), o idrijski kamšti (Struna, 1954), o klavžah nad Idrijo (Mazi, 1955) in žebljarskih kovačnicah, vigenjih (Gašperšič, 1956). Muzej je spodbujal obsežno raziskavo zgodovine in tehnike pridobivanja pohorskega stekla (Minaoik) in natisnil nov vodnik po Bistri in njenih zbirkah.

Zaključek

Ob 50-letnici obstoja kovaškega muzeja v Kropi, začetnika tehniških muzejev na Slovenskem, velja ponoviti besede Cirila Rekarja zbranim ob odprtju muzeja :

"Držite se vašega kladiva in vašega kraja. Tu v tej dolini je vaš dom že tisoč let. Vaši pradedi, očetje in matere so na njem viseli in v njem izdržali. Ustvarili so pogoje za novo lepše in boljše življenje, kot so ga sami poznali. To so storili za vas. Vaša čast, dolžnost in hvaležnost vam narekujejo, da greste po tej poti naprej, da varujete, kar je ohranjenega, in razvijate naprej, kar že je. To je tudi pot k lastni sreči.

Ta kovaški muzej je danes še majhen. On čaka na to, kar boste vi novega ustvarili. V njem zbirajte dokaze o svojem delu, naslednji rodovi bodo spet svoje primaknili. In potem bo enkrat v tej hiši zbrana jasna dokumentacija za uspehe in zmote, za zmage in poraze posameznih rodov. Oblika in predmeti se bodo spreminjali, le način dela in proizvodnje naj se boljša. Vendar pa mislim, da bo še čez nekaj rodov ostal ta muzej kovaški muzej. Če bo tako, bo to vaša največja zmaga in s tem zmaga nas vseh Slovencev.

*Tovariši in tovarišice, zahvalimo se Kropi za ta dan in želimo ji najlepše bodočnosti z našim starim rudarskim in kovaškim - s r e č n o ."*³⁶

Viri in literatura

1. Jože Gašperšič, *Nastanek in delo Kovaškega muzeja v Kropi*, Kronika 7, Ljubljana 1959, str. 54.
2. Govor Franja Sevnika ob odprtju Gozdarsko - lesnoindustrijskega in lovskega muzeja v Bistri, dokumentacija lesarskega oddelka Tehniškega muzeja Slovenije.
3. Avgust Kuhar, *Repač na Ravnah*, Koroški fužinar 1-2, 1954, str. 7.
4. Navedbe dokumentalista Gornjesavskega muzeja Toneta Konoblja.
5. Srečko Logar, *Otvoritev muzeja*, Idrijski razgledi 1, 1956/ št.3, str. 153.
6. Niko Žumer, *Muzejska zbirka v Železnikih*, Loški razgledi 17, 1970, str. 152.
7. Angelos Baš, *Ob stoletnici rojstva Franja Baša*, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1999/ 3, str. 489.
8. Franjo Baš, Ocenjevanje in zaščita tehniških spomenikov, tipkopis, Arhivska mapa Franja Baša, dokumentacija TMS, a.e. 22.
9. Franjo Baš, O problemih gozdarskega, lesnoindustrijskega in lovskega muzeja v okviru TMS, tipkopis, Arhivska mapa Franja Baša, dokumentacija TMS.
10. Franjo Baš, *Slovenski tehnični muzej*, Ljudska pravica, 12. marec 1950, str. 4.
11. Katarina Kobe Arzenšek, *Tehniški muzej Slovenije*, Kronika 17, 1969, str. 39.
12. Uradni list LRS, št. 14, 1951.
13. Uradni list LRS, št. 34, 1951.
14. Dopis Cirila Rekarja Kovaškemu muzeju Kropa, 28. junij 1952, Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e. 3.
15. N. d. 7, str. 492.
16. Jože Šorn, *In memoriam Franja Baša*, Kronika 15, 1967, str. 115.
17. Dopis KLO Črtomirju Zorcu, 21. junij 1949, Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e.3.
18. Dopis KLO Alojzu Kodru, Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e.3.
19. Razglas KLO "Obvestilo in vabilo", Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e.3.
20. Dopis Valentina Petrača Pripravljalnemu odboru za slovenski tehniški muzej, Arhiv MRO, fond XII - dopisi a.e.3.
21. Dopis Cirila Rekarja, Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e.3.
22. Dopis Cirila Rekarja direktorju tovarne Plamen Jožetu Gašperšiču, 25. september 1951, Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e.3.
23. Navedbe Janeza Šmitka in Majde Lazar Šmitek z dne 1. 2. 2002.
24. Jože Gašperšič, *Nastanek in delo kovaškega muzeja v Kropi*, Kronika 7, Ljubljana 1959, str. 54.
25. Dopis Valentina Petrača tovarni Plamen, 9. junij 1952, Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e.3.
26. Seznam gostov ob otvoritvi kovaškega muzeja, tipkopis, Arhiv MRO, fond XII - organizacijske zadeve, št.2.

27. Dodatki k vabilu na kulturno prireditev 29. junija 1952 ob priliki otvoritve Kovaškega muzeja v Kropi, tiskovina, Arhiv MRO, fond XII - organizacijske zadeve, št. 2.
28. Govor Cirila Rekarja dne 29. junija 1952 ob otvoritvi kovaškega muzeja v Kropi, tipkopis, Arhiv MRO, fond XII - organizacijske zadeve, št. 2.
29. Poročilo Matija Sušnika *"Železarska Kropa je praznovala svoj veliki dan"*, tipkopis, Arhiv MRO, fond XII - organizacijske zadeve, št. 2.
30. Dopis Franja Baša Jožetu Gašperšiču, 22. oktober 1952, Arhiv MRO, fond XII - dopisi, a.e. 3.
31. Dopis Občinskemu ljudskemu odboru v Radovljici, 17. januar 1956, Arhiv MRO, fond XII - pisma, a.e. 4.
32. Okrožnica TMS, št. 89/53, Arhivska mapa Franja Baša, dokumentacija TMS.
33. N. d., št. 88/53.
34. Bogo Teply, Troje edinstvenih spomenikov *Ljudska pravica / kulturni obzornik* / št. 252, 20. oktober 1954.
35. Franjo Baš, Ciril Rekar, *Slovenska peč*, Ljubljana 1954, Vodniki Tehniškega muzeja Slovenije, št. II.
36. N. d. 28.

Saša Florjančič

50 LET KOVAŠKEGA MUZEJA

Pobuda

Začetki zavetnega zbiranja pomembnih dokumentov in izdelkov iz bogate železarske preteklosti ter sistematičnega urejanja arhiva segajo v prvotno obstoja kroparske železarske zadruge (Zadruga). Predvsem Franjo Solar (1868-1959), ki je bil najprej njen tajnik, nato pa med 1904 in 1919 ravnatelj, je bil človek s poslušnim za ohranjanje starin. V čast njegovega ravnanja je nastal vzorno urejen poslovni arhiv Zadruga. Ta zbirka arhivala je bila dve leti po ustanovitvi muzeja iz Plana na prenešana v muzej. V času, ko so izginjali pomniki nekdanje fužinarske Kroepe, je Zadruga začela izdajati svoje glasilo *Zadruga*. Lahajalo je med 1933 in 1935 in nato 1940 in 1941, poleg strokovnih gospodarskih člankov pa je prinašalo tudi razne zgodovinske prispevke (članki Jožeta Gašperšiča, Franca Kanduča o železarski zgodovini, kroparskih družinah), spomine (Valentina Žmike, Valentina Solar) in kratke leposlovne poskuse z narodopisno vsebino (Joža Bertonec) ali zapise ljudskih pesmi in krajevno kräniko. Leta 1938 so bili člani Zadruga povabljeni k zbiranju *"spominov na dobo, ko so se delale fužine in ko se ni bilo sedanje tovarne, z namenom, da jih Zadruga uvede in shrani v posebni zbirki ali domačem muzeju"*. Že v začetku 20. stoletja je Zadruga slikarju Petru Žmiku dala naročilo

posebnih Kroparjev, ki so se oblikovali prvo desetletje njenega obstoja. Valentin Kandur, Ludo Kredo, Franca Koperčič, Viktorja Zupana, poleg njih je stala naslikal tudi portret kovaškega podjetnika Jurja Magušarja iz Kroepe ter več risb in slik z narodopisno vsebino (kolodniki, barčice, praznik v Jancaz Nepomuka...) - fotograficah so zbirali vidnejši zbirni postavitev Kovaškega muzeja v etnološki sobi. Pred drugo svetovno vojno pa je Zadruga darovalnemu kiparju Perdu Schwarzu dal izdelati maskeno vigneto Vice (ok. 1936), ki je zdaj prav tako dragoceni muzejski predmet v stalni zbirki Kovaškega muzeja.

Po drugi svetovni vojni

Vojna je zavrla priprave na ustanovitve muzejske zbirke, po osvoboditvi se delo ni takoj nadaljevalo, vendar pa je kmalu prišlo do novih pobud. Dne 29. junija 1949 je začela delovati posebna komisija za ustanovitev muzeja, ki se je začela sestajati na pobudo prof. Cvetomira Zorčca, tajnika Zavoda za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih, umetnih in zgodovinskih spomenikov Slovenije. Zorček je Kropo tudi sicer dobro poznal, saj je tedaj poskušal modelirati in umetniško zgodovino na Soli za ometno kovašstvo v Kropi. Krajevni ljudski odbor (KLO) Kropa je pozval naj čim prej določijo eno od starin hiš ali pa vsaj

Saša Florjančič

50 LET KOVAŠKEGA MUZEJA

Pobude

Začetki zavestnega zbiranja pomembnih dokumentov in izdelkov iz bogate železarske preteklosti ter sistematičnega urejanja arhiva segajo že v prva leta obstoja kroparske žebeljarske zadruga (Zadruga).¹ Predvsem Franjo Šolar (1868–1959), ki je bil najprej njen tajnik, nato pa med 1904 in 1919 ravnatelj, je bil človek s poslušom za ohranjanje starin. V času njegovega ravnanja je nastajal vzorno urejen poslovni arhiv Zadruga.² Ta zbirka arhivalij je bila dve leti po ustanovitvi muzeja iz Plamena prenešana v muzej. V času, ko so izginjali pomniki nekdanje fužinarske Krope, je Zadruga začela izdajati svoje glasilo Zadrugar.³ Izhajalo je med 1933 in 1935 in nato 1940 in 1941, poleg strokovnih gospodarskih člankov pa je prinašalo tudi razne zgodovinske prispevke (članki Jožeta Gašperšiča, Franca Kanduča o železarski zgodovini, kroparskih družinah), spomine (Valentin Žmitek, Valentin Šolar) in kratke leposlovne poskuse z narodopisno vsebino (Joža Bertoncej), zapise ljudskih pesmi in krajevno kroniko. Leta 1938 so bili člani Zadruga povabljeni k zbiranju *“spominov na dobo, ko so še delale fužine in ko še ni bilo sedanje tovarne, z namenom, da jih Zadruga uredi in shrani v posebni zbirki ali domačem muzeju”*.⁴ Že v začetku 20. stoletja je Zadruga slikarju Petru Žmitku dala naslikati

pomembne Kroparje, ki so sooblikovali prvo desetletje njenega obstoja: Valentina Klinarja, Luko Kendo, Franca Hoenigmana, Viktorja Zupana, poleg teh je slikar naslikal tudi portret kovaškega podjetnika Jurija Magušarja iz Krope ter več risb in skic z narodopisno vsebino (koledniki, barčice, praznik sv. Janeza Nepomuka...) – fotokopije teh so zdaj vključene v stalno postavitev Kovaškega muzeja v etnološki sobi. Pred drugo svetovno vojno pa je Zadruga dunajskemu kiparju Ferdu Schwarzu dala izdelati maketo vigenjca Vice (ok. 1936), ki je zdaj prav tako dragocen muzejski predmet v stalni zbirki Kovaškega muzeja.

Po drugi svetovni vojni

Vojna je zavrla prizadevanja za ustanovitev muzejske zbirke; po osvoboditvi se delo ni takoj nadaljevalo, vendar pa je kmalu prišlo do novih pobud. Dne 29. junija 1949 je začela delovati posebna komisija za ustanovitev muzeja, ki se je začela sestajati na pobudo prof. Črtomirja Zorca, zaupnika Zavoda za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih, umetnih in zgodovinskih spomenikov Slovenije.⁵ Zorec je Kropo tudi sicer dobro poznal, saj je tedaj poučeval modeliranje in umetnostno zgodovino na Šoli za umetno kovaštvo v Kropi. Krajevni ljudski odbor (KLO) Kropa je pozval, naj *“čim prej določijo eno od starih hiš ali pa vsaj*

nekaj večjih sob za "Kovaški muzej" v Kropi, ki bi bil naš prvi tehnološki muzej v Sloveniji... ter bi služil za vzgled, kako je treba spoštovati svoje in svojih prednikov delo in znanje. Za mlado generacijo bi bil muzej vzgojnega pomena, za obiskovalce iz drugih krajev pa tudi obiska vredna posebnost." Po Zorcu naj bi v muzeju ne hranili samo zgodovinskih predmetov iz preteklih dob, ampak naj bi tovarna Plamen imela v njem svojo predstavitev industrijskih izdelkov, ki bi bili hkrati tovarniški arhiv.

Komisija⁶ je imela 6 članov: poleg Zorca še Janeza Lazarja, Jožeta Gašperšiča, Joža Šolarja, Valentina Petrača in Joža Bertoncelja. Predsednik muzejske komisije je bil predsednik KLO Kropa Valentin Petrač, tajnik Jože Gašperšič, glavni zbiratelj in varuh zbirke pa Joža Bertoncelj. V obvestilu krajanom⁷ so zapisali: *"Naš 'kovaški muzej' bo prvi krajevni tehnološki muzej v Sloveniji. Že pred zadnjo vojno je nekaj ljubiteljev domače zgodovine delalo na zbiranju, popisovanju in shrambi zgodovinskih spomenikov našega dela in življenja. To delo bomo poživili, poglobili in razširili; potrebno pa bo slej ko prej lastno poslopje. Zbrali in shranjevali bomo izdelke, orodje, material, del. prostore, načrte, slike, stan. opremo, hiše, pisma, dokumente, časopise itd. Rešujemo torej pred kvarom in propadom vse, tudi najskromnejše spominke, od žeblija do hiše, od fotografij do slike na platnu in ometu, od časopisja do knjige. Kdor ima tak predmet, naj ga čuva in prijavi, če ga ne bo hotel odstopiti v muzejsko last, ga bomo prosili, da ga posodi. S sodelovanjem vseh občanov bomo mogli z muzejem postaviti vreden spomin na delo in življenje v Kropi."*

Ministrstvo za znanost in kulturo Ljudske republike Slovenije (LRS) je dne 12.8.1950 potrdilo pripravljani odbor "Kovaškega muzeja Kroe in Kamne Gorice v Kropi"⁸ z nalogo skrbeti za *"ustanovitev in izgradnjo muzeja, ohranitev vigenjca Vice in enega vigenjca v Kamni Gorici."* Odbor je bil dolžan vzdrževati najožje stike s Pripravljalnim odborom za Slovenski tehniški muzej v Ljubljani ter delovati skladno z njim. Ob potrditvi je imel pripravljani odbor 10 članov, saj so se vanj vključili še odborniki iz Kamne Gorice: Jakob Bohinc, Janez Bohinc, Miha Lukan, Jožica Arh in Valentin Smrekar; od Kamnogoričanov so v odboru dejansko sodelovali Jakob Bohinc, Matija Rešek in Jože Varl in še ti so se kmalu prenehali udeleževati sej.

Nadaljevalo se je zbiranje predmetov, med odborniki je bil še posebno dejaven mojster Joža Bertoncelj. Prve pridobljene predmete so od novembra 1949 hranili v Ažmanovi hiši, im. Loden (zdaj Kropa 7), tu so najeli prostor, velik 40 m². Tudi administracijo so deloma vodili v tem prostoru, deloma pa v pisarni KLO, kjer je odbor imel seje. Zbirka sicer še ni bila splošno dostopna, a prvi redki obiskovalci so si jo že ogledali. Ob koncu 1950 je zbirka obsegala 90 predmetov (orodje, tabele izdelkov, slike, maketa vigenjca Vice), listine in arhivalije so bile sicer še vedno v Plamenu (zadružni arhiv), a so bili že dogovorjeni za popis in

prenos gradiva v muzej. Odbor sta z dotacijami financirala Ministrstvo za znanost in kulturo in Zavod za varstvo kulturnih spomenikov.⁹

Večji del teh sredstev je pripravljali muzejski odbor porabil za popravilo vigenjca Vice in popravilo vodotoka ob njem (rake), del materialnih stroškov je poravnala tudi lastnica objekta, tovarna Plamen. Muzejskemu odboru se je sicer zdelo utemeljeno, da se vigenjc Vice ohranja živ – kot manjši tovarniški objekt, nasprotoval pa je njegovi preobrazbi v kovačnico za polindustrijsko izdelavo žeblijev planinčarjev (kovanje na trafo), ker se je s preurejanjem kovaške ješe kvarilo prvotno stanje. Kovačnico za pobijanje rezancev za planinčarje in kovanje žeblijev na trafo so zato želeli prenesti v bližnjo Hafnerjevo kovačnico.¹⁰ Vigenjc Vice se je nato kot muzejski objekt prvič predstavil ob otvoritvi muzeja, žeblije planinčarje pa so v njem kovali še vse do 1954. Odbor si je prizadeval tudi za zavarovanje starinske kovačnice Valentina Šolarja ob njegovi hiši (Pri Balontu, zdaj št. 15), kjer je mojster nekdaj s svojimi pomočniki in vajenci koval verige.¹¹ Tudi ti načrti niso bili realizirani.

Odbor je imel 12 sej,¹² o viziji razvoja Kovaškega muzeja so se dogovarjali s strokovnjaki iz Ljubljane: z ing. Cirilom Rekarjem, profesorjem na Visoki tehniški šoli in predstojnikom Metalurškega inštituta, prof. Franjem Bašem, načelnikom Odseka za muzeje, galerije in spomeniško varstvo pri Ministrstvu za znanost in kulturo, in Črtomirjem Zorcem, profesorjem Šole za umetno obrt. Priprave na ustanovitev Kovaškega muzeja so tekale vzporedno z ustanavljanjem Tehniškega muzeja Slovenije.¹³ Predsednik Pripravljalnega odbora za Slovenski Tehniški muzej pri ministrstvu za znanost in kulturo LRS je bil Ciril Rekar. Leta 1951 je odbor s pomočjo Plamenove uprave priskrbel za zbirko nov prostor v mogočni fužinarski hiši, kjer je bila do tedaj Industrijska kovinarska šola (Klinarjeva hiša, zdaj št. 10).¹⁴ Poleg finančne pomoči so Plamen prosili tudi za zbirko izdelkov, kataloge, prospekte, slike in umetno-kovaške izdelke, ki naj bi jih sistematično dopolnjevali.

Začele so se tudi priprave na strokovno delo po načelih muzejske stroke. Pripravljani odbor za slovenski tehniški muzej pri Ministrstvu za znanost in kulturo LRS v Ljubljani je za muzej v Kropi pripravil vzorce za tri vrste kartotek: kartoteko muzejskih predmetov, krajevno kartoteko (evidenca krajevnih znamenitosti muzejskega okoliša) in osebno kartoteko (pomembne osebnosti, povezane z zgodovino kraja in delom muzeja).¹⁵ Koliko so se kroparski "muzealci" dejansko že spoprijeli s takšnim dokumentarnim delom, iz ohranjene dokumentacije ni razvidno, popis muzejskih predmetov je bil vsekakor opravljen.

Novembra 1951 je odbor začel pospešene priprave na odprtje muzeja: v delovni program 1952 so uvrstili ureditev novega razstavnega prostora in selitev muzealij, pridobitev in ureditev prostora za depo, arhiv in pisarno (prav tako v Klinarjevi hiši, v prostoru

rih uprave Šole za umetno kovaštvo), pridobivanje novih predmetov in arhivalij (zlasti združni arhiv), izdelava zemljevida trgovskih poti kroparskih izdelkov, fotografiranje rokopisa rudarskega reda iz 1550 na Dunaju, izdelavo maket (fužina, fužinski mehovi), raziskovanje rudnih jam in ostankov talilnih peči na Jelovici in v okolici Kroke (v Kotlu), zavarovanje in ureditev delavnice Valentina Šolarja, sodelovanje s KLO Kropa pri odkritju spominskih plošč slikarjema Petru Žmitku in Janezu Krstniku Potočniku na njunih rojstnih hišah.¹⁶ Na seji odbora 14.11.1951 so bili kot člani Odbora za kovaški muzej kooptirani še Marjan Gašperšič, Janez Lazar ml. in Filip Legat. Za fotografiranje rudarskih redov na Dunaju so se obrnili na rojaka Antona Dermoto, na Dunaju živečega opernega pevca, za izdelavo makete fužine pa na tesarskega mojstra Janeza Ažmana iz Kroke.¹⁷

V Klinerjevi hiši so bili muzeju na razpolago 4 prostori: dva razstavna (48 in 36 m²), in po eden za depo in arhiv. Prvo muzejsko zbirko je uredil Franjo Baš, ki je julija 1952 postal tudi ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije. Razstavljenih je bilo okrog 250 predmetov, v depolu so jih hranili še kakih 100.¹⁸ Pri ureditvi zbirke in muzejskih prostorov je Bašu pomagal še restavrator Janko Kompoljšek z Zavoda za spomeniško varstvo LRS, ki je za silo očistil 3 oljne slike v stropu muzejskega prostora, v t.i. salonu.¹⁹

Odprtje muzeja

Na dan odprtja muzeja, 29. junija 1952, je v Kropi vladalo praznično razpoloženje. Naselje je bilo v zastavah, z ohranjeno arhitekturo je dajalo vtis, da je to enkratno fužinarsko naselje en sam muzej. V praznovanje se je vključila tudi Kamna Gorica. Že na predvečer otvoritve je mešani pevski zbor iz Kroke začel uvod v praznovanje. Slovesnosti so se naslednji dan nadaljevale ob 9. uri zjutraj, ko je minister za znanost in kulturo Boris Zihlerl odkril spominski plošči slikarjema Petru Žmitku in Janezu Krstniku Potočniku na njunih rojstnih hišah. O njuni umetniški poti je spregovoril akademik umetnostni zgodovinar dr. France Stele. Nato so si gostje ogledali razstavo slik obeh slikarjev. Razstavo je z Baševo pomočjo pripravil pripravljalni odbor. Za izposajo njunih slik so prosili Mestni muzej, Narodno galerijo in Etnografski muzej v Ljubljani, za restavriranje slik pa Zavod za spomeniško varstvo LRS (Janko Kompoljšek). Razstava je bila v prostorih ljudske šole v Kropi (Macolova hiša, zdaj Kropa 55).²⁰

Ob 11. uri je bil muzej odprt. Kratek nagovor je imel direktor Plamena Lenart Petrač, slavnostni nagovor pa Ciril Rekar, ki je bil predsednik Tehniškega muzeja Slovenije. Muzej je nato v navzočnosti številnih gostov, med katerimi je bilo več kot 50 predstavnikov znanstvenih in kulturnih ustanov, in še mnogi drugi gostje, rojaki od zunaj in množica krajanov, s kratkim nagovorom odprl minister Boris Zihlerl. Ob priložnosti otvoritve so se gostje vpisali v spominsko knjigo,

vezano v rdeče usnje in opremljeno z rudarskim znakom iz srebne pločevine. Odbor je za to priložnost dal natisniti tudi niz razglednic z motivi iz Kroke: Benescheve upodobitve Kroke iz 1894 in panoramsko razglednico Kroke iz 1951. Vsak gost je kot vstopnico dobil tudi spominski znak (z vgravirano letnico 1558 kot simbol v vodni zbiralnik Spodnje fužine vzdanega kamna z vklesano isto letnico). Dopoldne se je kot muzejski objekt prvič javnosti predstavil tudi obnovljeni vigenjc Vice, v katerem so domačini demonstrirali ročno kovanje žeblice, gostje pa so lahko poskusili kroparske jedi, skuhanes na kovaškem ognjišču (ješi).

Potem so si gostje ogledali še razstavo Šole za umetno kovaštvo v razstavnem prostoru internata (stavbe ni več). Praznovanje se je popoldne nadaljevalo v Kamni Gorici s prireditvijo v Tomanovem parku in ogledom starih predmetov v občinski hiši. V vigenjcih na Polju so Kamnogoričani pokazali, kako so nekdaj kovali železniške žeblice (kladveca) s samopihom. Pred vigenjci je Joža Šolar recitiral *Žebljarsko*, ki jo je Oton Župančič napisal v uti Kappusove hiše v Kamni Gorici.

Kropa – prvo spomeniško zavarovano naselje v Sloveniji

Odprtju muzeja je sledila dne 23.5.1953 soglasno sprejeta resolucija 60 obiskovalcev Ljudske univerze o potrebi po spomeniškem zavarovanju Kroke.²² Muzejski odbor se je že pred ustanovitvijo muzeja zavedal potrebe po varovanju stavbne dediščine v Kropi. V dopisu, naslovljenem na Zavod za zaščito spomenikov LRS, so že 1951 zapisali: *„Ne bomo smeli več čakati z razglasitvijo zaščite hišnih stavb v Kropi, ker nekatere propadajo, druge pa gospodarji prenašajo ali jih hočejo v kratkem prezidavati. Zato Vas prosimo, da bi ukrenili, kar je potrebno, da se določi, kaj se sme podreti, kaj predelati in kako, kaj pa mora ostati tako kot je in se zavarovati pred pokvaro. Mislamo, da bodo hišni posestniki radi ubogali, če se jim jasno pove, kaj se pričakuje oziroma zahteva od njih.“*²³

Nekaj manj kot leto pozneje, januarja 1952, je odbor naslovil poziv za ohranitev in čuvanje hiš tudi na *„hišne lastnike, stanovalce in vse občane Kroke,”* saj je *„Kropa posebno po svojem stavbarstvu redek in dragocen spomenik, katerega pa mi domačini žal premalo poznamo in cenimo. Šele tujci nam povedo, kaj je stavbarstvo v Kropi za kraj sam in za ves narod. Oni nas opozarjajo na edinstvenost, značilnost in lepoto, ki jih hranijo naše hiše, dasi so nekatere neznatne, slabo ohranjene in zanemarjene. Hkrati nas opozarjajo tudi na dolžnosti, ki jih imamo domačini do takega spomenika, to je, da skrbimo za ohranitev pristne podobe, za lično zunanost in notranost hiš in podobno.“*²⁴ Zato je odbor prosil občane, naj pred načrtovanimi preure-

janji svojih stavb svoje načrte javijo krajevnemu ljudskemu odboru, ki bo poskrbel za izvedenska mnenja. Opozoril je na najpogostejše napake nestrokovnih prenov, predvsem na prezidave oken in vrat. Dopis se čustveno zaključuje z *"Glejmo Kroparji, da ne bomo uničevali s samovoljnim in morda celo nekoristnim spreminjanjem dragocenega lica svojega kraja, ki predstavlja to malo, kar je še ostalo od nekdaj!"*

Dne 24.12.1953 je izšla v Uradnem listu odločba o spomeniškem zavarovanju Kroke, ki je tako postala prvo spomeniško zavarovano naselje v Sloveniji.²⁵

Slovenska peč

Spomladi 1953 so ob gradnji nove ceste na Jamnik slučajno naleteli na ostanke t.i. Slovenske peči, ki je bila zasuta z več zemeljskimi plazovi. To je bilo izjemno odkritje, postopek odkopa, dokumentiranja in zaščite je skladno z uveljavljenimi in predpisanimi strokovnimi standardi izvedel Tehniški muzej Slovenije (TMS) oz. njegov ravnatelj Franjo Baš. To je bil značilen primer Baševega prepričanja o potrebi po varovanju tehniške dediščine *in situ*, sam je odkritje Slovenske peči uvrstil kar v "industrijsko arheologijo". Pri fizični uresničitvi odkopa in zaščite objekta so z veliko zavzetostjo pomagali odborniki Kovaškega muzeja, zlasti Jože Gašperšič, sodelovalo je tudi vodstvo tovarne Plamen in vodstvo občinskega ljudskega odbora (ObLO) Kropa.²⁶ Spomenik, zaščiten z varovalno stavbo, je bil odprt za javnost 23. oktobra 1954, podobno kot ob otvoritvi muzeja je bil to velik dan za Kropo. Prireditve so se udeležili mnogi tehniški strokovnjaki in muzealci, pomen najdbe so v krajših nagovorih orisali inženir Ciril Rekar, zastopnik Okrajnega ljudskega odbora (OLO) in predsednik Sveta za prosveto in kulturo Občine Radovljica - Peternel, član muzejskega odbora Joža Šolar, nakar je predsednik občine Kropa Ludvik Šmitek sprejel spomenik v varstvo. Ob tej priložnosti je izšla knjižica *Slovenska peč* avtorjev Franja Baša in Cirila Rekarja.

V okviru Tehniškega muzeja Slovenije (TMS)

Ob ustanovitvi se je muzej po takratnih pogojih za ustanavljanje krajevnih muzejev imenoval *Zbirni center Tehniškega muzeja Slovenije, Kovaški muzej v Kropi*. Za povezavo s Tehniškim muzejem je skrbel ravnatelj Franjo Baš, ki s kroparskimi "muzealci" ni navezal le strokovnih vezi, ampak jih je povezovalo tudi iskreno prijateljstvo. Gonilna sila v Kropi je bil Jože Gašperšič, ki je opravil tudi največ strokovnega raziskovalnega dela. Temu se je posvetil že kot urednik in pisec več prispevkov o krajevni zgodovini, kroparskih družinah, krajevni kroniki v Zadrugarju, glasilu Kovinarske zadruge v Kropi, katere ravnatelj je bil. Po vojni, ko se je v novih političnih razmerah znašel na drugi strani, se je z vso predanostjo posvetil

muzejskemu delu, sprva kot tajnik in nato tudi kot upravnik in strokovni delavec Kovaškega muzeja. Za strokovne nasvete je bil vedno na voljo Franjo Baš, v arhivu Kovaškega muzeja so se ohranila njegova navodila za vodenje muzejskih inventarnih knjig.²⁷ Poročilo o delu muzeja iz 1954 navaja, da je bil opravljen popis okrog 250 razstavljenih predmetov, ki so bili tudi očiščeni, železni predmeti pa zaščiteni, okrog 100 predmetov se je nahajalo še v depozitu. Istega leta so pridobili arhiv kovinarske zadruge Plamen od 1894 do 1947 in precej muzejskih arhivalij iz 18. in 19. stoletja.²⁸ Z veliko odgovornostjo ga je popisal Jože Gašperšič, pri tem mu je strokovno stal ob strani Franjo Baš, ki je glede pristopa k urejanju Plameno-vega arhiva menil, da je *"temeljno načelo vsake arhivske ureditve, da se vzpostavi arhiv v stanje, ko je nastajal in živel, oziroma, da se temu stanju registrature čim bolj približa."*²⁹ Tudi drugi muzejski odborniki so dajali pobude za posamezne akcije, Joža Bertoncely si je s sodelavci prizadeval raziskati rudne sledi na Jelovici, zanimivo idejo sta dala tudi Janez Lazar in Franc Hafner, ki sta za muzej predlagala izdelavo starih kovaških igrač (ki bi jih izdelali otroci v domači šoli, težje primerke (fužinico, panj, sani) pa domačin, ljubiteljski rezbar Joža Berce).³⁰

Franjo Baš je bil tudi pobudnik ustanovitve Turističnega društva v Kropi, uresničene 6.2.1954.³¹ Zavedajoč se potrebe po nadgradnji muzejske predstavitve Kroke s kakovostno turistično predstavitvijo je v imenu Turističnega društva Kropa in s sodelavci iz Kroke ter tovarno Plamen kot založnikom spisal prvi turistični vodnik po Kropi. Vodnik žepnega formata in v obsegu 6 strani s priobčenimi 3 fotografijami in zemljevidom je izšel 1954 v nakladi 3000 izvodov v slovenskem jeziku in 1500 izvodov v angleškem.³² Na javnem sestanku 3.4.1954 je Franjo Baš predaval Kroparjem o muzejskem delu, spomeniškem varstvu in tujskem prometu (predavanje *Naši kraji in tujski promet*).³³

Obiskovalci in vodniška služba v prvih letih po odprtju muzeja

Število obiskovalcev so ugotavljali iz vpisne knjige, 1953 so ocenili, da jih je muzej obiskalo že okoli 3600. Že takrat so prevladovalе šolske skupine, saj so našeli 32 dijaških skupin oz. 1920 šolarjev in 12 drugih skupin s skupno 530 obiskovalci, individualnih obiskovalcev pa je bilo okoli 1150. Naslednje leto je muzej obiskalo že skoraj 4000 obiskovalcev, poročilo 1954 navaja 69 skupin - inozemskih in šolskih s skupno 3350 obiskovalci, in 610 posameznikov.³⁴ Vstopnina se do 1959 ni pobirala, muzejski odbor je smatral, da muzej še ni urejen (vstopnino so nato uvedli zaradi pomanjkanja sredstev za vzdrževanje objektov), niti ni imel redno zaposlenega vodiča. Vodniško službo so opravljali odborniki sami, predvsem Jože Gašperšič, pa tudi Joža Bertoncely in Franc Hafner. Število in struktura obiskovalcev sta muzejske odbornike spodbudila, da

so pri ObLO Kropa zaprosili za namestitev stalnega tajnika v muzeju,³⁵ saj je *"letošnji obisk inozemskih turistov Kroke pokazal, da ti opazujejo zlasti zgodovinske zanimivosti našega kraja ter izdelovanje in izdelke umetnega kovinarstva. Da to dosežejo, jim je potrebno vodstvo po osebi, ki je v oboje vpeljana in pa obvlada vsaj en svetovni jezik."* Odborniki so se zavedali, da poleg drugih svojih nalog ne zmorejo zadovoljivo opravljati še muzejskega poslanstva, zato se jim je zdelo *"potrebno, da se namesti za ta dela poseben nameščenec, ki bi poleg tajništva kovaškega muzeja mogel opravljati tudi tajniške posle turističnega društva, v zimskih mesecih pa mogel organizirati tudi ljudsko univerzo in sploh vse, kar je zvezano z delom na dvigu kulturnega standarda v Kropi."*

Jože Gašperšič

Do namestitve stalno zaposlenega delavca tedaj ni prišlo, do 1961 je muzej še naprej strokovno vodil Jože Gašperšič. Z muzejem je imel precej načrtov. Poudarjal je, da je nastal iz ljudskih vrst in pobud, kar pa ne pomeni, da ne more v celoti opravljati svojega kulturnega in zgodovinskega poslanstva. Zavzemal se je, da bi muzej pridobil čim več muzealij in predvsem ustrezne prostore za njihovo predstavitev (že takrat si je začel prizadevati, da bi muzej dobil tudi pritličje Klinarjeve hiše). Vzpostavil je sodelovanje s tovarnami Plamen in UKO v Kropi ter Okovjem v Kamni Gorici in skušal pri njih dobiti sredstva za delovanje muzeja. Nenehno se je trudil, da bi izboljšal vodniško službo, saj je imel muzej iz leta v leto več obiskovalcev (predvsem šolarjev in tujcev). Začel je zbirati strokovno literaturo o kovaštvu in naročil precej strokovnih publikacij in s tem postavil osnove današnji strokovni knjižnici Kovaškega muzeja.³⁷

Raziskovanje železarstva in oglarstva na Jelovici

Poleti 1954 je steklo delo posebne raziskovalne ekipe, ki je s strokovno podporo Tehniškega muzeja Slovenije iskala zgodovinske sledi železarjenja na Jelovici. Delo je strokovno nadzoroval Franjo Baš. Na terenu je delo sprva organiziral Joža Bertoncelj, ki je tudi posredoval v Železarni na Jesenicah za analize. Muzejski odbornik Filip Legat je z vodnikoma Antonom Beštrom iz Kroke in Francem Kordežem z Jamnika pregledal kroparski in jamniški del Jelovice. Naslednje poletje je raziskovanje na Jelovici dobilo obseg širše in dobro načrtovane akcije. Osnovana je bila posebna ekipa Tehniškega muzeja Slovenije, določena za raziskovanje in popisovanje tehniško zgodovinskih spomenikov železarstva ter oglarstva na tistem območju Jelovice, raziskovalno pomembnem za Kovaški muzej. V ekipo so bili imenovani muzejski odborniki iz Kroke: Filip Legat (tovarniški mojster v Plamenu) kot referent za rudne jame in Anton Bešter

(predelavec v Plamenu) kot referent za oglarstvo, Janez Šmitek (strojni inženir v Plamenu) kot strokovnjak za železarsko tehnologijo in Jože Gašperšič kot namestnik vodje ekipe. Strokovno vodstvo dela ekipe je prevzel Tehniški muzej Slovenije z ravnateljem Franjem Bašem kot vodjo, sodeloval je tudi kustos Marjan Vidmar. Posamično sta se v delo ekipe vključila še poznejši upravnik muzeja Justin Ažman in predsednik muzejskega odbora Valentin Petrač. Delo ekipe je s honorarji podprl Svet za prosveto in kulturo OLO Radovljica.³⁸ Raziskovanje na Jelovici je teklo od konca junija do začetka oktobra 1955. Ekipa je opravila več kot 200 raziskovalnih ur na terenu, najbolj dejavna sta bila Filip Legat in Janez Šmitek, ki sta raziskala jame na zahodnem robu kroparskega amfiteatra. Našla sta nekaj rudarske opreme, izmerila jame in naredila opise k risbam jam, ki jih je izdelal Šmitek. Istočasno je drugi del ekipe (Jože Gašperšič, Valentin Petrač in Franjo Baš) pregledoval nahajališča rudnih jam, rudnih luž (perišč) in oglarsko-rudnih poti v jamniškem delu Jelovice ter zapisoval izročilo in osebne podatke o oglarjih in rudarjih na Jamniku in v Lajšah, Jože Gašperšič je raziskoval rudarstvo in oglarstvo tudi v Dražgošah, v Češnjici pri Železnikih in na Rudnem pa sodarstvo in izdelavo pletenih rudarskih košev.³⁹ Ti terenski obhodi so bili Gašperšiču vir za strokovne prispevke o oglarstvu in rudarstvu na Jelovici, ki jih je 1959 in 1960 objavil v Loških razgledih, glasilu Muzejskega društva v Škofji Loki.⁴⁰ V naslednjih letih za delo ekipe ni bilo več finančne podpore, Gašperšič o tem sam navaja, da se je *"raziskovanje močno omejilo in se tudi drugo muzejsko delo ni povoljno razvijalo."*⁴¹

Razstava žebelj in vijak od antike do danes

Razstava *Žebelj in vijak* je bila za Kovaški muzej prava prelomnica. Nastala je sicer ob 60-letnici Plamena, ki je tudi poravnal večino stroškov, z vidika muzejske stroke pa je pomenila prvi primer razstave, ki jo je organizacijsko in strokovno samostojno izpeljal muzejski odbor Kovaškega muzeja. Največji del raziskovalnega, pa tudi organizacijskega dela je opravil Jože Gašperšič s sodelavci, predvsem z Janezom Šmitkom: Gašperšič je obdelal žebjarstvo, Šmitek pa razvoj in uporabo vijaka. Avtorja sta sama zapisala, da je razstava *"poskus, da prikažemo na podlagi dosedanjih raziskovanj funkcijo in tehnični razvoj žeblja in vijaka, načine njunega izdelovanja, razpečevanje in porabo in kovača v njegovem delu in okolici."*⁴² Razstava je bila avli in balkonski dvorani kulturnega doma v Kropi od 2. do 9.10.1955 in nato podaljšana do 12.10.1955. Bila je zelo uspešna: ogledalo si jo je okoli 5000 obiskovalcev. Pomen razstave je predvsem v tem, da je bilo zbranega mnogo gradiva in predmetov, spremljale pa so jo tudi poglobljene študije. Razstavno gradivo so sestavljale številne fotografije in tehnične skice, knjige, katalogi, ceniki in prospekti

proizvajalcev vijakov ter razni izdelki. Gašperšič je ob pripravi razstave osebno in s pismi navezal mnogo stikov z drugimi muzeji in sorodnimi ustanovami doma in na tujem. Gradivo, podatke in nasvete za razstavo so prispevali muzeji, knjižnice in arhivi: med slovenskimi in jugoslovanskimi Narodni muzej v Ljubljani, Tehniški muzej Slovenije v Ljubljani, Etnografski muzej v Ljubljani, Državni arhiv Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Mestni arhiv v Ljubljani, Loški muzej v Škofji Loki in Zemaljski muzej v Sarajevu, med tujimi pa Technisches Museum na Dunaju, Museum für Kulturgeschichte und Kunstgewerbe iz Gradca, Landesarchiv iz Linza, Bally Schuhmuseum iz Schönenwerda, Museo nazionale della Scienza e della Tecnica iz Milana, Musée de la Vie Wallone iz Liègea in Österreichisches Staatsarchiv z Dunaja. Predmete za razstavo sta prispevala predvsem tovarna Plamen in Kovaški muzej, zbirke izdelkov so predstavila tudi vidnejša slovenska podjetja: Iskra iz Kranja, Litostroj in SKIP iz Ljubljane, Veriga iz Lesc in Železarna Jesenice. Razstavo je oblikoval Marjan Gašperšič, izdelavo razstavne konstrukcije in postavljanje razstave je prevzel Plamen. Ob razstavi je izšel katalog z vabilom, ki je bil poslan na okoli 1000 naslovov, ob tem je Plamen založil še 7 razglednic po starih klišejih. Razstavo je dne 9.10.1955 ob 9.15 odprl predsednik Delavskega sveta Plamena Ciril Rozman, ob odprtju je o namenu razstave na kratko spregovoril Jože Gašperšič. Ta je o razstavi v poročilu v Kroniki, časopisu za slovensko krajevno zgodovino, z zadoščanjem zapisal: *"Vsebinska in oblika ponazoritve je zelo ugajala, o čemer priča bogat obisk 5000 oseb, kar je sedemkratno število prebivalstva odročne Kroke. Med številnimi strokovnjaki in nekaterimi tujci je bil g. Forlati, vrhovni arhitekt Markove cerkve v Benetkah; ta je izrazil začudenje in priznanje muzejski zavzetosti in spoštovanje preteklosti, ki ju je našel v Kropi."*⁴³ Razstavo so obiskali tudi član Izvršnega sveta LRS Boris Kocijančič, urednik Nove proizvodnje ing. Torkar, pisatelj Anton Ingolič, ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo Edo Turnher, umetnostni zgodovinar Marijan Zadnikar, urednik Slovenskega poročevalca Boris Kuhar, iz Tehniškega muzeja Slovenije kustos Ivan Mohorič in ravnatelj Franjo Baš, hrvaški konzervatorji, predstavniki oblasti...⁴⁴

Po razstavi Žebelj in vijak

Odziv na razstavo je bil Gašperšiču vzpodbuda za nadaljnje raziskovanje zgodovine žebelarstva v Kropi in bližnjih fužinarskih naseljih. Leta 1956 je na pobudo Franja Baša napisal svoje temeljno delo *Vigenjci – vodniki po zgodovinskih žebelarskih kovačnicah v Kamni Gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih*.⁴⁵ Brošuro je izdal Tehniški muzej Slovenije v svoji zbirki vodnikov. Gašperšič je v knjižici opisal in predstavil zgodovino vigenjcev, njihova imena, lokacijo in opremo in orodje ter običaje, povezane z življenjem in delom v kovačnici: pri tem je kroparsko žebelarstvo skušal včleniti v širšo evropsko tehnično kulturo. Pri tem načelu je vztrajal v

naslednjih objavah v strokovnih glasilih. Največ prispevkov je objavil v Kroniki, časopisu za slovensko krajevno zgodovino.⁴⁶

Muzejski odbor je 1955 deloval v naslednji sestavi: predsednik Valentin Petrač, člani Tomaž Berčič, Jože Gašperšič (tudi tajnik), Franc Hafner, Anton Lazar, Janez Lazar st., Filip Legat in Janez Šmitek, sej sta se udeleževala tudi Ludvik Šmitek, predsednik ObLO Kropa, in Franjo Baš. Na sejah so obravnavali razna sočasna vprašanja, velikokrat glede spomeniškega varovanja stavb v Kropi, saj je povezava med spomeniškovarstvenim zavodom in lastniki stavb tekla prav prek muzeja, ki je imel vlogo posrednika. Začela se je akcija za pridobitev Bodlajevega vigenjca v Kropi kot primerka vigenjca na prehodu iz lesene v zidano stavbo.⁴⁷ V tem vigenjcu je zdaj muzejsko skladišče. Pogovarjali so se tudi o ustanovitvi podobnega muzeja v Kamni Gorici, a so ugotavljali, da je med Kamnogoričani zanj premalo interesa, kamnogoriška zbirka, ki so jo predstavili ob ustanovitvi muzeja v Kropi, je bila že raznesena (v zvezi s tem so bili mnjenja, da njihovo zbirko ali posamične predmete radi vzamejo za muzej, strinjali pa bi se tudi, če bi jih prevzel radovljiški muzej), prizadevanja za zavarovanje tehniških spomenikov v Kamni Gorici (Cvetkova fužinica, Kraljeva kovačnica in vigenjci) pa so tekla od zunaj, s posredovanjem Tehniškega muzeja Slovenije. Pri tem so muzejski odborniki izrazili pripravljenost pomagati Tehniškemu muzeju Slovenije z vplivanjem na lastnike stavb in s tem na javno mnenje. Muzejski odborniki so pripravljali spise o kroparskem izročilu: Joža Šolar o kroparskih ptičarjih, Janez Lazar pa o hišnih imenih oz. vzdevkih.⁴⁸

Začasna osamosvojitev in Pokrajinski muzej v Radovljici

Že takrat so se v organizaciji muzejev na Gorenjskem napovedovale spremembe. Dne 12.7.1955 je bil na predlog Sveta za prosveto in kulturo OLO Radovljica ustanovljen Pokrajinski muzej v Radovljici, 20.8.1955 pa je bil imenovan njegov upravni odbor. Ravnatelj Pokrajinskega muzeja je postal Štefan Eržen, do tedaj referent za spomeniško varstvo pri OLO Radovljica, v sedemčlanski upravni odbor so bili imenovani trije člani iz Radovljice in po eden z Jesenic, Bleda, in iz Stare Fužine; iz Kroke je bil imenovan Jože Gašperšič.⁴⁹ Da naj bi Kovaški muzej v Kropi prešel pod radovljiško skrbstvo, so govorili že na sestanku Društva muzealcev in konzervatorjev LRS v Radovljici 26.2.1955. Tedaj so sklenili, naj se ustanovijo v Škofji Loki, Kranju, Radovljici in Kamniku kompleksni muzeji s pokrajinskim območjem in v Trzinu kompleksni muzej z mestnim območjem. Muzej na Jesenicah naj bo specialni in naj obravnava železarsko tematiko jeseniškega območja, na Bledu pa naj se ustanovi reprezentativni in lokalni muzej na gradu ter muzej cerkvene umetnosti na otoku. Glede Kroke so zapisali: *"Tehniški muzej v Kropi naj preide pod radovljiško skrbstvo, enako oni, ki se predvideva v Kamni Gorici. Ker se je Tehniški*

muzej v Kropi osamosvojil dejansko, pravno pa še ne, se priporoča tudi formalna osamosvojitve.⁵⁰ OLO Radovljica se je na takšne odločitve takoj odzval z dopisom, naslovljenim na Društvo muzealcev in konzervatorjev, češ da je ta sklep moč razumeti dvoumno, saj je moč "sklepati, da naj kroparski muzej ne bo več izpostava oz. Zbirni center ljubljanskega Tehniškega muzeja LRS, pač pa, da naj postane izpostava bodočega Pokrajinskega muzeja v Radovljici, o čemer pa na konferenci DMK ni bilo govora. Celo nasprotno – poudarjena je bila njegova samostojnost, kar izrecno navaja drugi stavek 5. točke: "Ker se je Tehniški muzej v Kropi osamosvojil dejansko, pravno pa še ne, se priporoča tudi formalna osamosvojitve." Iz vsega tega sledi, da naj kroparski muzej uživa položaj samostojnega krajevnega specialnega muzeja, tako kot to npr. velja za jeseniški muzej ali bodoči blejski muzej. Svoje probleme pa naj rešuje, tako kot ostali, v okviru skupnosti gorenjskih muzejev preko komisije za spomeniško varstvo (in muzejsko dejavnost). Ker mu je nadalje v strokovnem pogledu dobrodošla pomoč Tehniškega muzeja Slovenije LRS, naj z le tem še naprej sodeluje, kakor pač narekujejo potrebe. Na kraju še enkrat poudarjamo, da kroparski muzej zaradi sodelovanja, na eni strani s Tehniškim muzejem LRS, na drugi strani pa s spomeniškim varstvenimi in muzejskimi činitelji radovljiškega okraja, ni dolžan nositi niti naziva "zbirni center", niti naziva "izpostava" ali "pod skrbništvom."⁵¹

Leto 1956 je bilo za Kovaški muzej obdobje brez jasne vizije, kam naj spada in kakšen naj bo njegov delokrog, še manj pa, kdo naj ga financira. Po entuziazmu po uspeli razstavi *Žebelj in vijak* in plodnih raziskavah na Jelovici, ki jih je strokovno in finančno podpiral TMS, se je finančni položaj zaostрил do skrajne meje. Iz uradnih dopisov tudi ni jasno razvidno, kakšen status je muzej imel; v dopisu ObLO Radovljica iz 1956 so muzejski odborniki iz Kroke razložili svoj položaj: "Po sklepu Društva muzealcev in konzervatorjev LRS leta 1954 v Kranju je Tehniški muzej Slovenije predlagal republiškem prosvetnemu oddelku, da bi se naš muzej osamosvojil z imenom Kovaški muzej v Kropi. Republiški forumi so predlog odobrili in določili novi naziv muzeja: "Občinski ljudski odbor Radovljica, Kovaški muzej v Kropi", ki ga od tedaj uporabljamo. S tem nazivom smo pri ObLO v Radovljici vložili 30.10.1955 prvi predlog muzejskega proračuna za leto 1956. Dotacije nismo od nove občine prejeli doslej nobene. Tudi za leto 1957 smo vložili istotam 27.11.1956 enak predlog proračuna... V letu 1956 radi pomanjkanja sredstev nismo razvili nikake dejavnosti z raziskovanjem, pridobivanjem, konzerviranjem, urejanjem zbirk in depojev, ki postajajo zgodovinsko in muzealno vse bolj pomembne za Kropo, Kamno Gorico in celo občino. Stare priče ginejo iz dneva v dan."⁵²

Tehniški muzej Slovenije je nato v vlogi, naslovljeni na OLO Radovljica, 13.2.1957 predlagal, naj le-

ta prevzame v svojo pristojnost Kovaški muzej v Kropi in zavarovano Slovensko peč. O tem je OLO Radovljica razpravljala na seji 17.7.1957 in sklenil, da se "ta predlog sprejme s tem, da se Kovaški muzej v Kropi in zavarovana Slovenska peč priključi Pokrajinskemu muzeju v Radovljici z ozirom na to, da Kovaški muzej in zavarovana Slovenska peč nista lokalnega, temveč pokrajinskega značaja."⁵³

Težav zaradi neurejenega financiranja še ni bilo konec: "Da bomo zmogli poravnati dotekle in tekoče obveznosti, prosimo, da nam nemudoma nakažete na osnovi našega proračuna (za vse izdatke 302.400 din, op.p.) za prvo silo akontacijo vsaj din 50.000.- ... Od 1. jan. tega leta nismo mogli izvršiti nobenega plačila, niti za znamke nimamo denarja. Kakor vam je znano, smo bili po sklepu višjega foruma že lansko leto vključeni v vaš proračun za leto 1956. Vendar od vas za minulo leto nismo prejeli ničesar, pač pa smo skromno izhajali s presežkom iz leta 1955, ko nas je zalagal še Tehniški muzej Slovenije, in s pomočjo Plamena, ki je prevzel stroške tehniško zgodovinske razstave *Žebelj in vijak* leta 1955 in nam prepustil njene ne velike dohodke."⁵⁴ In ko so se muzejski odborniki v Kropi zavedli, da bo tudi Pokrajinski muzej v Radovljici ukinjen, je v dopisu Tehniškemu muzeju Slovenije sledil čustven pripis: "Kakor slišimo, se samostojnost oz. obstoj radovljiškega muzeja zopet maje. Upravnik sam nam še ni ničesar sporočil. Če se naključni, da v Radovljici ne bo muzeja (ali nas bo morda zalagalo čebelarstvo?), kam bomo šli?"⁵⁵

Pokrajinski muzej v pripravi v Radovljici je bil ukinjen 1.1.1958,⁵⁶ s tem se je ponovno zaostřilo vprašanje položaja muzeja v Kropi in njegovega financiranja. Muzej je ostal čisto brez sredstev, saj je z ukinitvijo radovljiškega Pokrajinskega muzeja izpadel iz občinskega proračuna, ObLO Radovljica pa je celo predlagal, naj financiranje Kovaškega muzeja prevzame kar tovarna Plamen, podobno kot na Jesenicah, kjer se je železarska zbirka razvijala v okviru Železarne Jesenice. Številne prošnje po dotacijah niso imele večjega uspeha, muzej se je znašel v dolgovih. Prej je izdatke poravnava iz dotacij TMS, podpor Plamena in njegove sindikalne podružnice ter iz skromnega izkupička od prodaje razglednic in drugega tiskanega gradiva. Z letom 1959 je bila za delno kritje stroškov vzdrževanja muzejskih objektov uvedena vstopnina za ogled vseh treh muzejskih objektov: muzejske zbirke v Klinarjevi hiši, Slovenske peči in vigenjca Vice.⁵⁷

Pridobivanje novih soustanoviteljev

V nejasnosti glede organizacijskega in upravnega položaja Kovaškega muzeja je muzejski odbor sprožil akcijo za ureditev stanja in spremembo statuta. Soustanoviteljstvo ObLO Kropa po ukinitvi občine Kropa in njeni združitvi z občino Radovljica ni bilo več aktualno, zato je muzejski odbor Kovaškega muzeja

neuspešno skušal pridobiti nove soustanovitelje: podjetja Plamen in UKO iz Kroke ter Okovje iz Kamne Gorice. Komisija OLO Kranj je zato 23.2.1959 predlagala:

1. da ObLO Radovljica in OLO Kranj dogovorno imenujeta nov upravni odbor za Kovaški muzej v Kropi;
2. da imenuje ObLO Radovljica upravnika za Kovaški muzej v Kropi, ki mu skupno določijo delokrog ObLO Radovljica, OLO Kranj, Gorenjska turistična področna zveza, upravni odbor tovarne Plamen in upravni odbor Umetnega kovinarstva "UKO" v Kropi; delokrog upravnika Kovaškega muzeja je smatrati za sestavni del muzejskega pravilnika, ki ga sprejme upravni odbor Kovaškega muzeja v Kropi;
3. Svet za kulturo, prosveto in šolstvo OLO Kranj podvzame vse mere, da bo postal Kovaški muzej v Kropi proračunska ustanova v sestavi OLO Kranj, kar je potrebno zaradi kulturnospomeniške vrednosti obeh naselij in zaradi obsega in zgodovinske železarske dokumentarnosti zbirk Kovaškega muzeja v Kropi;
4. Svet za kulturo, prosveto in šolstvo OLO Kranj skrbi za ustrezno spomeniško upravljanje kulturnih spomenikov v Kropi in Kamni Gorici po okrajnem strokovnem spomeniškem organu in za pobudo v najožjem strokovnem sodelovanju Kovaškega muzeja v Kropi z Mestnim muzejem v Kranju in Tehniškim muzejem Slovenije v Ljubljani.⁵⁸

Kljub neugodnemu finančnemu položaju je Jože Gašperšič kot upravnik Kovaškega muzeja nadaljeval politiko zbiranja novih muzejskih predmetov, skrbel za njihovo konzervacijo in inventarizacijo ter na osnovi arhivskega in terenskega dela objavljaj prispevke v strokovnih glasilih. Obisk muzeja se je 1959 povečal (okoli 8500 obiskovalcev), samo razstavo *"Ljudska kultura in omika na kovaških tleh v besedi, liku, tipu in zvoku"*, ki je bila od 18. do 28. septembra 1959 v Sindikalnem domu v Kropi, si je ogledalo 2200 ljudi.^{59,60} To razstavo je Kovaški muzej pripravil ob 10. obletnici ustanovitve, z njo je predstavil depojsko gradivo (v glavnem iz 18. in 19. st., časovno je bila razstava osredotočena na čas pred drugo svetovno vojno), pridobil pa je tudi mnogo novih muzejskih predmetov. V pristopu do obiskovalca je bil koncept razstave zanimiv z dveh plati: dojemanje razstavne vsebine je bilo poudarjeno z zvočno kuliso (magnetofonski posnetki glasbenega izročila Kroke in Kamne Gorice), ob zaključku razstave pa je bilo za obiskovalce organizirano posebno nagradno tekmovanje iz poznavanja narodopisja (uganke, rekla, metafore, narečne posebnosti).

Leta 1959 je muzej vodil še vedno isti 9-članski odbor s predsednikom Valentinom Petračem in tajnikom Jožetom Gašperšičem, ki je opravljal tudi funkcijo v.d. upravnika. Razen enega so bili vsi Plamenovi delavci ali upokojeanci, zato so toliko težje sprejemali Plamenovo negativno stališče glede soustanoviteljstva, kar je bil tudi pogoj za oblikovanje

novega statuta in novega družbeno upravnega organa po republiškem zakonu o muzejih iz leta 1959. Svet za prosveto in kulturo ObLO Radovljica je namreč predlagal, naj bi občini Radovljica pri vzdrževanju Kovaškega muzeja pomagala podjetja Plamen in UKO iz Kroke in Okovje iz Kamne Gorice. Ta naj bi se kot soustanovitelji zavezala k izplačevanju dela letnih dotacij muzeju (za Plamen bi to pomenilo dotacijo v višini 30% celotnega letnega muzejskega proračuna) in bi zato dobila tudi ustrezno število mest v družbeni upravi muzeja.⁶¹

Kljub negotovosti si je muzejski odbor za naslednjih 10 let zastavil naslednje cilje:

1. v prvem nadstropju Klinarjeve hiše urediti še dva razstavna prostora z novo razporeditvijo starih in novih predmetov;
2. pridobiti pritličje za muzejsko pisarno in razstavni prostor ter severno polovico drugega nadstropja za arhiv;
3. zbirati umetnokovaške izdelke in jih predstaviti;
4. pridobivati tudi druge muzejske predmete za ponazoritev sodobne proizvodnje kot nadaljevanje tradicije kovaških krajev Kroke in Kamne Gorice oz. nadaljevati s študijem Plamena in drugih podjetij;
5. v Bodlajevem vigenjcu urediti primerne depojske prostore z delavnico;
6. dokončati konzervacijo muzealij in arhivalij;
7. ozvočiti razstavne prostore v več jezikih;
8. poglobiti in razširiti zgodovinske raziskave kropskega in kamnogoriškega železarstva z raziskavami v arhivih in na terenu;
9. navezati stike s strokovnimi ustanovami doma in na tujem;
10. skrbeti za publiciteto in prikaz svojega dela;
11. povezati se z organizacijami za pospeševanje turizma;
12. sodelovati z Zvezo borcev;
13. nastaviti kvalificiranega muzealca in skrbeti za pridobitev novih sodelavcev.⁶²

Položaj muzeja je še naprej ostajal nedorečen, 1961 muzej še vedno ni imel novega statuta in ne novega upravnega odbora. Posebno težaven je bil položaj v zvezi z vodniško službo, saj je Jože Gašperšič zaradi bolezni 1961 odpovedal honorarno zaposlitev vodiča in upravnika muzeja.⁶³ Njegovo upravniško vlogo, a bolj v smislu oskrbniške službe, je prevzel kar predsednik muzejskega odbora Valentin Petrač. Za delo v arhivu je bil k sodelovanju povabljen kasnejši muzejski upravnik Justin Ažman. Odborniki so si močno prizadevali pridobiti v upravo muzeja celotno Klinarjevo hišo. Leta 1964 so zato na Plamen naslovili prošnjo, naj kot lastnik stavbe celotno hišo podari muzeju ob svoji 70-letnici. V pritličju so načrtovali skupno recepcijo za muzej in Turistično društvo Kropa ter razstavno zbirko prikaza narodnoosvobodilne borbe (NOB).⁶⁴ V prvem nadstropju so nameravali razširiti razstavno zbirko na sedanjo Bertoničjevo sobo in od tu prenesti arhivsko gradivo v drugo nadstropje.

Tu naj bi bila muzejska pisarna in hišniško stanovanje. Prošnja je ostala brez odziva, saj je Plamen gornje nadstropje muzejske hiše razprodal svojim delavcem za stanovanja, v pritličje pa se je vselilo podjetje UKO, sprva z razstavo svojih izdelkov, nato pa s tovarniško menzo.

Združitev z Muzeji radovljiske občine

Občina Radovljica je 12.12.1963 z odlokom ustanovila zavod Muzeji radovljiske občine (Muzeji), do 1965 imenovanega Združeni muzeji občine Radovljica.⁶⁵ Vanj je povezala Kovaški muzej v Kropi, Čebelarški muzej v Radovljici (ust. 1959) in Muzej talcev v Begunjah (odprt 1960). Vendar pa se muzejskim odbornikom v Kropi to ni zdela ustrezna rešitev, saj so 1964 v strahu pred ukinitvijo muzeja na Tehniški muzej Slovenije naslovili prošnjo po ponovni priključitvi.⁶⁶ Svet za kulturo in prosveto občine Radovljica je nato 12.12.1964 sprejel sklep, da Kovaški muzej vendarle ostane pod upravo Združenih muzejev in da se skuša pridobiti podjetji Plamen in UKO za patronat. Tehniški muzej Slovenije oz. njegov direktor Marjan Vidmar se je s tem strinjal in poudaril nepretrgano strokovno povezanost med muzejem v Kropi in TMS: *"Naša ustanova bo v okviru svojih možnosti prav rada pomagala pri obnovi Kovaškega muzeja, saj je to končno naša dolžnost. Kovaški muzej v Kropi je strokovno povezan s TMS tudi preko Sekcije tehniških muzejev SRS, predstavniki Kovaškega muzeja pa se redno udeležujejo naših sej."*⁶⁷ Upravni odbor Kovaškega muzeja so tedaj sestavljali: Valentin Petrač kot predsednik, Joža Šolar, Filip Legat, Jernej Praprotnik in Janez Lazar. Ti so poleg direktorja zavoda Zdenka Dolinarja in drugih članov sestavljali tudi Svet Muzejev radovljiske občine.⁶⁸ Dve leti pozneje je Plamen odstopil muzeju v last prvo nadstropje Klinarjeve hiše in se obvezal k izplačevanju letne dotacije, odvisne od programa dela muzeja in višine sredstev Muzejev radovljiske občine za Kovaški muzej.⁶⁹

Zavod Muzeji radovljiske občine je na podlagi Zakona o muzejih iz 1965 sprejel nov statut, po katerem je imela ustanoviteljske pravice in dolžnosti do zavoda Skupščina občine Radovljica. S tem je bilo med drugim formalno (ne pa tudi dejansko) zaključeno vprašanje financiranja Kovaškega muzeja. Statut je v posebni točki poudaril samostojnost posameznih delovnih enot: *"Vsaka delovna enota je v svojem delokrogu samostojna in samostojno ukrepa o delu na svojem področju, ter samostojno razpolaga z dodeljenimi in po lastni zaslugi ustvarjenimi sredstvi."*⁷⁰

O problematiki slovenskih muzejev se je takrat nasploh precej razpravljalo. Govorilo se je o uvedbi strokovne matične službe, ki naj bi delovala s posredovanjem strokovnega združenja (društva ali skupnosti muzejev) ali na podlagi pokrajinskega pove-

zovanja posameznih muzejskih skupin (npr. gorenjske, dolenjske) oziroma širšega povezovanja posameznih muzejskih vej (npr. tehnična, etnografska). Leta 1966 je bila izdelana ocena muzejske mreže na republiški ravni. Muzejsko mrežo je takrat sestavljalo: 9 osrednjih muzejev in galerij, 11 pokrajinskih in 10 krajevnih muzejev, 9 posebnih muzejev, 11 krajevnih galerij in razstavišč, 25 muzejskih zbirk in 30 muzejskih objektov. Kovaški muzej v Kropi je bil uvrščen med krajevne muzeje, z opozorilom, da v tedanjem *"sestavu Združenih muzejev Radovljice nima prave strokovne perspektive, zato bi ga bilo najboljše povezati z jeseniškim muzejem"*.⁷¹

Po združitvi

Kovaški muzej v Kropi sicer še vedno ni bil deležen večje finančne podpore, a se glede na ostale kulturne ustanove v občini ni več čutil zapostavljenega. Muzejski odbor v Kropi se je zavedal, da so bili Muzeji radovljiske občine ustanovljeni za koordinacijo muzejskega delovanja v občini in finančnih možnosti glede na skupno financiranje zavoda. V Muzejih radovljiske občine je bilo tedaj zaposlenih 12 delavcev, a v rednem razmerju šele trije (administratorka in računovodja s polnim delovnim časom ter dve čistilki s polovičnim), večina drugih so bili upokojenci, med njimi tudi vršilec dolžnosti ravnatelja Zdenko Dolinar. Strokovni delavci, ki so občasno sodelovali pri urejanju zbirk, so bili delegirani iz osrednjih muzejev.⁷² Podobno stanje je bilo tudi v Kropi. Po smrti Valentina Petrača leta 1966 je delo upravnika muzeja prevzel upokojeni uradnik Justin Ažman. Opravljal je tudi precejšen del vodniške službe, pri tem mu je občasno pomagal upokojeni učitelj in muzejski odbornik Franc Hafner. Med honorarnimi sodelavci so bili še Danijel Šolar kot oskrbnik vigenjca Vice, Alojzija Peternelj kot oskrbnica Slovenske peči, Rezka Habjan kot blagajničarka in Mihaela Zupan kot čistilka. Po 1969, ko je muzej pridobil kopije filmov Milke in Metoda Badjure *Kroparski kovači* (1954) in *Koledniki* (1967), je z muzejem začel sodelovati še Anton Zupan, ki je najavljenim skupinam v dvorani kulturnega doma v Kropi predvajal omenjena filma.

V planu dela in proračunu Muzejev radovljiske občine za leto 1965 je opisano takratno stanje Kovaškega muzeja: *"Muzej razpolaga z dvema razstavnima prostoroma. Ekspoziti so v teh prostorih natrpani in neka sistematična in pregledna ureditev ni možna. Nujno potrebna je razširitev razstavnih prostorov. Plamen je pripravljen umakniti svoj arhiv in s tem dati muzeju na razpolago še tretji prostor v prvem nadstropju. Obnova teh prostorov, ki so v zelo slabem stanju, je predvidena za letošnje leto in s tem tudi boljša razporeditev ekspozitov"*.⁷³ Muzejski prostori so bili 1965 s skromnimi sredstvi očiščeni in prebeljeni, en razstavni prostor je bil celo deloma preurejen oz. opremljen z draperijami, razstavni ekspoziti in predmeti v depozu pa očiščeni. Izdelani sta bili bakre-

na plošča z imeni rudarskih sodnikov (cizelerska delavnica podjetja UKO) in maketa vigenjskih mehov s prikazi pogonov (mehove Janez Strgovšek, ogrodje Joža Berce, oba iz Kroepe).⁷⁴

Dohodke Kovaškega muzeja so leta 1967 sestavljali: dotacija Skupščine občine Radovljica (13.000 din), dotacija tovarne Plamen (2.000 din), vstopnina (7.000 din) in iztržek od prodanih razglednic (2.000 din), polovica tega je šla samo za osebne honorarje, ostanek pa za zasilno vzdrževanje muzejskih objektov.⁷⁵ Upravnik Justin Ažman je zato zastavil akcijo za pridobitev sredstev v smislu medsebojnega sodelovanja med muzejem in okoliškimi podjetji Plamen in UKO iz Kroepe, Iskra iz Lipnice, Okovje iz Kamne Gorice ter zasebnima podjetnikoma Janezom Reškom in Antonom Rajgljem iz Kroepe. Podjetja so v muzeju v predstavljala izdelke svoje sodobne proizvodnje in muzeju pomagala pri kritju stroškov. Izpeljati je skušal tudi idejo o ureditvi stalne razstave kroparskega umetnega kovaštva, ki jo je načrtoval že Jože Gašperšič, a konceptualno drugače zastavljeno. Gašperšič si je razstavo zamišljal kot zgodovinski pregled umetnega kovaštva v Kropi, Ažman pa bolj kot individualno predstavitev posameznih umetnih kovačev, graverjev in cizelerjev. Ker so bili standardni kroparski umetnokovaški in cizelerski izdelki zajeti že v stalni prodajni razstavi v tovarniški trgovini podjetja UKO, je predlagal, naj bi posamezni umetni kovači, graverji in cizelerji za predstavitev v muzeju izdelali enega ali več reprezentativnih izdelkov po lastnem ali drugem načrtu, ki pa se ne bi podvajali z izdelki v tovarniški trgovini.⁷⁶ Ta zanimiva pobuda, ponovno aktualna v sedanjem času, ko se je Kovaški muzej načrtno začel ukvarjati z raziskavami kroparskega umetnega kovaštva, se ni uresničila.

Upravnik Justin Ažman

Justinovo dobo v Kovaškem muzeju je zaznamovalo predvsem stalno prizadevanje za razširitev muzeja v pritličje in drugo nadstropje Klinarjeve hiše (za stanovalce je uredil nov dostop v hišo), in pa skrb, da tehniška spomenika Slovenska peč in vigenje Vice ne bi propadla. Pripravil je tudi več manjših občasnih razstav: ob 5. obletnici pevskega zbora KUD Stane Žagar (1966), razstavo umetnokovaških izdelkov Joža Bertonclja, ki je sovpadla s 30. obletnico ustanovitve umetnokovaške delavnice v kovinarski zadrugi Plamen (v sodelovanju z Delavsko univerzo Radovljica, 1968), 75 let Tovarne Plamen v Kropi (1970), razstavo Kroparsko kovaštvo v izložbi poslovne hiše Metalka v Ljubljani (1970). Med predmeti, ki jih je pridobil za muzej, ima vsekakor največjo vrednost glasbena omara ali orkestrion s konca 19. st. Kot sodelavec Kovaškega muzeja in kot predsednik Turističnega društva Kropa je veliko pripomogel, da je ponovno zaživel star kroparski običaj, spuščanje barčic na predvečer gregorjevega (12. marec). V začetku 70. let je z muzejem začel sodelovati študent etnologije Zmago Šmitek, zdaj dr. etnologije in predavatelj na Oddelku za etnologijo in

kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Skupaj z upravnikom Ažmanom sta razvijala vizijo razvoja Kovaškega muzeja: muzejska zbirka naj bi se razširila, večji poudarek naj bi dobila etnološka obravnava, vigenje Vice in lokacija Zgornje fužine pa naj bi postala skansen, muzej na prostem. Ob ohranjenem vigenjcu Vice z že ustaljeno prakso predstavljanja ročnega kovanja žebeljev bi tu postavili še rekonstrukcijo fužinice in kopišča z značilno oglarsko bajto ter razstavili stara transportna sredstva za prevoz oglja in rude z Jelovice.⁷⁷ Načrtovala sta tudi zbiranje gradiva iz obdobja NOB.

Pred prenovo muzeja

Leta 1966 je Plamen Kovaškemu muzeju odstopil celotno prvo nadstropje Klinarjeve hiše, skupaj je to pomenilo 4 razstavne prostore in vežo. Razstavna zbirka se je nato razširila še v dve manjši sobi (povezani s salonom in vežo), v katerih je bil prej shranjen Plamenov arhiv. Zbirko je preuredil in dopolnil (izdelki sodobne proizvodnje v eni izmed novih sob) upravnik Justin Ažman. V Bertoncljevi sobi so bile s številnimi predmeti predstavljene osnove kroparskega železastva: *rudarstvo* (primerki železove rude, rudarsko orodje), *oglarstvo* (model oglarske kope in lesenega oglarske bajte, oglarsko orodje), *uporaba vodne sile* (model različnih tipov mehov in pogonov zanje), *prevoz* (sani za prevoz oglja in rude z Jelovice), *fužinarstvo* (maketa Zgornje fužine, karta Kroepe z vrisanimi lokacijami fužin in vigenjcev). V drugi sobi (najmanjša soba, za salonom) je bilo z maketo vigenjca in kovaškim orodjem predstavljeno *kovaštvo*, z lesenimi sodčki – bariglami in sliko tovarnikov pa *tovorništvo*. Tretja soba je bila namenjena predstavitvi *dosežkov sodobne industrije* v Kropi in okolici (izdelki podjetij Plamen in UKO iz Kroepe, Okovje iz Kamne Gorice, Iskra iz Lipnice: žebliji, zakovice, vijaki, plezalni klini, umetnokovaški izdelki, smučarsko okovje, verige, tehtnice, ključavničarski in finomehanski izdelki). Tu je bilo razstavljenih tudi nekaj primerkov *barčic*. V največjem prostoru ali t.i. salonu, ki ga odlikuje dragocen kasetiran strop s tremi oljnimi slikami iz konca 18. st., so bili zbrani razni predmeti in dokumenti iz kroparske *kulturne zgodovine in etnologije*. V vitrinah so bile predstavljene kopije pomembnih dokumentov (prošnja kroparskih rudarjev za nov rudarski red iz 1547, Ferdinandov rudarski red za Kropo, Kamno Gorico in Kolnico iz 1550) in pregled razvoja Zadruge. Na steni so visele upodobitve zaslužnih Kroparjev iz časa ustanavljanja Zadruge. Častno mesto med njimi je po prizadevanju upravnika Ažmana dobil v letu 1970 v bron uliti portret Jožeta Gašperšiča (akademski kipar Tone Logonder), izdelan ob 75. obletnici Tovarne Plamen. Tu je bilo razstavljenih tudi mnogo etnoloških predmetov: stara zibelka, ročno kovani skobci, lesene krplje, lesene cokle, lesene rezljane jaslice, lesene igrače, raglje (poleg malih tudi velika cerkvena raglja), možnarji, pripomočki za ptičji lov in glasbena omara. Etnološki predmeti so bili tudi v veži (stara meso-

reznica, pripomočki za kuhanje v mestejah, poslikana skrinja), tu je bilo razstavljenih tudi nekaj starih kovanih okenskih mrež in nekaj starih lesenih kipov. Muzej je imel tudi strokovno knjižnico.⁷⁸

V začetku 70. let se je število obiskovalcev Kovaškega muzeja povzpelo že na več kot 12 000 letno; med njimi so prevladovali šolske skupine iz vse Slovenije, tretjino obiskovalcev pa so sestavljali tujci, predvsem Nizozemci, Nemci, Angleži in Italijani. Tuji obiskovalci so prihajali v Kovaški muzej individualno, še več pa je bilo organiziranih skupin turistov. Kropa je bila del širše turistične ponudbe Bleda, bila pa je tudi ena izmed pomembnih turističnih točk organiziranega potovanja po nekdanji Jugoslaviji – v tem pogledu je bil še pomembnejši Muzej talcev v Begunjah, ki je imel največ obiskovalcev med posameznimi enotami Muzejev radovljiške občine (37 000 v letu 1970).⁷⁹ Zaradi velikega števila obiskovalcev so se kot nujne pokazale potrebe po strokovni preureditvi muzejskih zbirk vseh treh enot Muzejev.

Razvoj Muzejev radovljiške občine v strokovnem pogledu in prenova Kovaškega muzeja

Ko je leta 1970 delovno mesto ravnateljice MRO prevzela umetnostna zgodovinarica Maruša Avguštin, so se Muzeji začeli razvijati tudi v strokovnem pogledu. Do 1977, ko je bila zaposlena prva kustodinja za Čebelarški muzej in 1981, ko je bil zaposlen tudi prvi kustos za Kovaški muzej, je vodniška in upravniška služba v posameznih enotah sicer še vedno slonela na honorarnih zaposlitvah upokojencev, vendar ob strokovnih usmeritvah ravnateljice in zunanjih sodelavcev – strokovnjakov za posamezna področja. Leta 1970 se je začel preurejati Muzej talcev v Begunjah, začele so se tudi priprave na preureditev stalne zbirke Čebelarškega muzeja v Radovljici (takrat zanj še ni bila dorečena niti lokacija) in Kovaškega muzeja v Kropi.

Po dogovarjanjih med upravo Muzejev in Tovarno Plamen v Kropi, ki naj bi vendarle prevzela večje finančno breme pri vzdrževanju Kovaškega muzeja, je Plamen 1971 odobril precejšnjo denarno dotacijo za preureditev tedanje muzejske zbirke, pozneje se je v akcijo vključilo tudi podjetje UKO. Izdelan je bil idejni projekt preureditve Kovaškega muzeja v celotnem prvem nadstropju muzejske hiše. V projektu je bilo izraženo mnenje, da dotedanja ureditev muzeja ne ustreza sodobnim načelom prezentacije muzejskega gradiva, saj je s številnimi eksponati dajala vtis muzejskega depoja.⁸⁰ Uprava Muzejev je zato zavzela stališče, naj bi Kovaški muzej ostal predvsem specializirani kovaški muzej, fragmentarno in neobdelano etnološko gradivo pa naj bi se izločilo.

Prva adaptacijska dela so se začela v maju 1971, pozimi 1971/1972 je bil muzej zaradi preurejanja

zaprt. V tem času je bilo opravljeno tudi restavriranje treh oljnih slik, vdelenih v kasetirani strop v salonu. Restavriranje je opravil restavrator Iztok Mole. Pri ureditvi razstavnih prostorov s spomeniškovarstvenega vidika je sodeloval konzervator Peter Fister z Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju, strokovno zasnovo prenove zbirke pa je kot poznavalec zgodovine železarstva prevzel Miloš Magolič, ravnatelj Železarskega muzeja Jesenice.⁸¹

Dne 22.3.1972 je bil v prostorih Muzejev v Radovljici sestanek o dokončni preureditvi Kovaškega muzeja. Udeležili so se ga Mišo Kozinc, predstavnik Skupščine Občine Radovljica, Peter Fister, predstavnik Zavoda za spomeniško varstvo Kranj, dr. Cene Avguštin, ravnatelj Gorenjskega muzeja, Miloš Magolič, Maruša Avguštin in Justin Ažman. Sestanek je spodbudil upravnik Kovaškega muzeja Justin Ažman, ki se ni strinjal s konceptom prenove muzeja in se je zato pritožil na Skupščino Občine Radovljica. Menil je, da Kovaški muzej bogatijo predvsem etnografski predmeti, in nasprotoval njihovemu izločanju, zavzel se je, da bi vsaj dragocena glasbena omara, ki jo je sam pridobil za muzej, ostala v muzeju. Na sestanku je bil nato sprejet kompromis, naj se muzej v Kropi preuredi po zastavljenih strokovnih merilih, postavitev etnološke zbirke pa naj se zajame v srednjeročni program razvoja muzeja.⁸²

Predstavitev železarstva v Kropi in okoliških krajih, ki je ostala temelj sedanje stalne postavitve Kovaškega muzeja, je Miloš Magolič vsebinsko in oblikovno zasnoval v štirih sklopih. V salonu je s kopijami arhivskih dokumentov, fotografijami in skicami podal *splošen zgodovinski pregled* železarstva v Kropi, Kamni Gorici in Kolnici (rudarski redi, razvoj in proizvodnja fužin). V drugi sobi je zasnoval prikaz *proizvodnje železa v fužinah* (maketa Zgornje fužine, predstavitev Slovenske peči) in pogojev zanjo: *rudarstvo* (vzorci železove rude, rudarsko orodje) in *oglarstvo* (oprema oglarjev, skica oglarske kope), s predstavitvijo tesarskega orodja pa opozoril na vlogo tesarjev pri gradnji fužinskih in kovaških obratov. V tretji sobi je s kovaškim orodjem, izborom žebeljev ter maketama vigenjca in različnih tipov mehov predstavil *žebjarstvo*. Prikaz *razvoja industrijske zadruga Plamen* v četrti sobi je bil s postavitvijo stalne razstavne zbirke mojstra Joža Bertonclja leta 1975 skrajšan in prenesen v salon.

Prenovljen muzej je bil odprt 12.5.1972. Na slovesnosti so Muzeji izročili plaketi podjetjema Plamen in UKO iz Kroepe v zahvalo za sodelovanje pri prenovi muzeja. Plaketi je izdelal akademski kipar Stane Dremelj (upodobitev Pibrovčeve hiše po risbi Ladislava Benescha iz leta 1894). Ob tej priložnosti je Gorenjska turistična zveza podelila še dve priznanji: Kovaški muzej je bil odlikovan s častno diplomom za svoje uspehe pri razvoju gorenjskega turizma, kovač Danijel Šolar iz Kroepe, ki je že od ustanovitve muzeja v vigenjcu Vice

obiskovalcem demonstriral ročno kovanje žebeljev, pa je prejel srebrno značko.

Vzdrževanje vigenjca Vice in Slovenske peči

Poseben problem je za Kovaški muzej pomenilo vzdrževanje tehniških spomenikov, Slovenske peči in vigenjca Vice. Po stalnem opozarjanju na nujnost vzdrževalnih del sta bila oba spomenika v začetku 70. let že v zelo slabem stanju. Vigenjc je ogrožalo trhlo ostrešje, Slovensko peč pa zamakanje in zemeljski plazovi. Leta 1971 so se našla sredstva za obnovo vigenjca: pod strokovnim nadzorom Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju je bilo popravljeno ostrešje, lesene stene utrjene in naravnane, izdelani so bili novi leseni žlebovi.⁸³ Vigenjc Vice je nato ostal odprt za obiskovalce, po smrti njegovega oskrbnika Danijela Šolarja 1976 pa je ponovno začel propadati. Še težje je šlo pri Slovenski peči. Kovaški muzej se je čutil zavezanega k skrbi za ta pomembni tehniški spomenik, a zgolj kot skrbnik ni mogel uveljavljati sredstev za njegovo vzdrževanje. Slovenske peči nista vzdrževala niti Zavod za spomeniško varstvo v Kranju niti Tehniški muzej Slovenije, katerega ime je nosila. Kljub prošnjam Muzejev radovljiške občine in Tehniškega muzeja Slovenije na Sklad za pospeševanje kulturnih skupnosti SRS po finančni pomoči za utrditev zemljišča okrog Slovenske peči, je stanje ostalo nespremenjeno, Kovaški muzej pa je še naprej opravljal zgolj najnujnejša vzdrževalna dela na objektu.

Odpoved Justina Ažmana

Čeprav je uprava Muzejev že 1972 izrazila potrebo po kustosu za Kovaški muzej v Kropi kot nujnem pogoju za strokovni razvoj muzeja (po smrti Jožeta Gašperšiča v muzeju ni bilo strokovnega delavca) in se ji je pravkar diplomirani umetnostni zgodovinar in absolvent etnologije Zmago Šmitek zdel primeren kandidat (1973 je diplomiral na Oddelku za etnologijo z diplomsko nalogo *"Vpliv industrializacije na življenje delavske skupnosti v Kropi (1890 - 1940)"*), do njegove zaposlitve v muzeju zaradi spleta okoliščin ni prišlo.⁸⁴ Leta 1972 je Justin Ažman odpovedal službo honorarnega upravnika Kovaškega muzeja. Čutil se je prizadetega zaradi izločanja muzejskih eksponatov iz stalne muzejske postavitve. Menil je, da je *"glavno bogastvo ravno v etnografiji in da bo Kovaški muzej v Kropi mnogo izgubil na turistični zanimivosti"* in da bi pri preurejanju zbirke moral sodelovati tudi strokovnjak iz Slovenskega etnografskega muzeja.⁸⁵ Predlagal je ureditev etnografske zbirke na novi lokaciji, v prostorih kulturnega doma v Kropi. Podpore ni dobil, Muzeji so namreč ureditev etnografske zbirke sicer zajeli v svoj srednjeročni program, a z opombo, da je za to potrebno daljše načrtno strokovno delo in primernejša lokacija.⁸⁶

Leopold Dermota - novi upravnik muzeja

Mesto honorarnega upravnika Kovaškega muzeja je nato prevzel Leopold Dermota,⁸⁷ upokojeni operni pevec, ki se je po vrnitvi z Dunaja naselil v rodni Kropi. S svojo razgledanostjo, govornim darom in pretanjenim občutkom za kulturno dediščino rodnega kraja je ostal v spominu mnogih obiskovalcev Kovaškega muzeja. Predvsem po njegovi zaslugi se Kovaški muzej ponaša z zbirko umetniško kovanih del Joža Bertoncelja. Prav Dermota je namreč nazadnje dosegel, da je mojster podaril muzeju zbirko 42 svojih del in se strinjal z njeno postavitvijo v Kovaškem muzeju.⁸⁸ Bil je tudi skrben varuh tehniške dediščine kraja, vodil je organizacijo strokovne pomoči pri zaščiti plavža Spodnje fužine iz 16. stoletja, ki so ga odkrili leta 1973 ob gradnji novega objekta tovarne Plamen. O najdbi sta bila obveščena Zavod za spomeniško varstvo Kranj in Zavod za spomeniško varstvo SRS v Ljubljani, za zaščito spomenika pa sta se še posebej zavzela Miloš Magolič in Ciril Rekar.⁸⁹ Tudi po prizadevanjih Poldeta Dermote je bil 1986 obnovljen vigenjc Vice.

Odbor Kovaškega muzeja do leta 1972

Do leta 1972 je o delovnem programu Kovaškega muzeja odločal muzejski odbor, ki so ga sestavljali Maruša Avguštin, Miloš Magolič kot strokovni sodelavec, iz Kroke pa Leopold Dermota, honorarni vodič Franc Hafner, Joža Bertoncelj in Joža Šolar. Obiskovalcev Kovaškega muzeja je bilo 1972 že skoraj 13 000,⁹⁰ zato je odbor Kovaškega muzeja že razmišljal o nadgradnji tedanje muzejske ponudbe z izdajo tiskane kataloga Kovaškega muzeja in z razširitvijo razstavnih prostorov v drugo nadstropje Klinarjeve hiše, kjer naj bi dobila mesto načrtovana etnografska zbirka (na uresničitev obeh idej je bilo potrebno počakati še 10 let). Muzejski odborniki iz Kroke so predlagali več dopolnitev k delovnemu programu Kovaškega muzeja. Joža Bertoncelj je kot človek, ki ga je zanimala kulturna dediščina, navezal stike z Gorenjskim muzejem v Kranju (kjer je leta 1963 tudi razstavljal svoje umetniško kovane izdelke) in Etnografskim muzejem v Ljubljani (dr. Niko Kuret) in je za čas turistične sezone predlagal gostovanja privlačnih razstav drugih muzejskih ustanov, npr. razstavo poslikanega pohištva iz Gorenjskega muzeja v Kranju. Leopold Dermota je glede na nezadržno spreminjanje podobe Kroke predlagal izdelavo makete naselja iz časa, ko so še delovali vigenjci in obe fužini.⁹¹

Upravljanje muzeja po sprejetju zakona o združenem delu

Po sprejetju nove ustave in zakona o združenem delu v organizacijah združenega dela (OZD) leta 1973 so se Muzeji radovljiške občine preoblikovali v

organizacijo združenega dela brez temeljne organizacije združenega dela (OZD brez TOZD). Muzeje je upravljal zbor delavcev z zunanjimi predstavniki, ki so ga predstavljali vsi zaposleni v Muzejih in devet zunanjih predstavnikov družbenopolitičnih organizacij in uporabnikov. Za delovanje Kovaškega muzeja je bilo pomembno predvsem vključevanje predstavnika Tovarne Plamen iz Kroke, Tehniškega muzeja Jesenice in Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne (NOV) Radovljica v svet Muzejev radovljiške občine (OZD s področja kulture). Iz Kovaškega muzeja sta v zboru delavcev Muzejev z zunanjimi predstavniki sodelovala Leopold Dermota in Franc Hafner, kasneje pa tudi Janez Šmitek kot predsednik komisije za samoupravno delavsko kontrolo.⁹² Leta 1977 so Muzeji sprejeli dopolnjen in z zakonom o združenem delu usklajen statut.⁹³

Pojav hišne gobe v muzejskih prostorih in delna sanacija stavbe

Spomladi 1973 je muzejske prostore v Klinarjevi hiši ogrozila vlaga. Sanacija stavbe je tekla pod nadzorom Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij iz Ljubljane, sredstva sta prispevali Kulturna skupnost Radovljica in Skupščina občine Radovljica. Ob reševanju stavbe se je ponovno zaostriло vprašanje njenega lastništva. Kovaški muzej je upravljal le prvo nadstropje te nekdanje fužinarske hiše iz 18. stoletja, v pritličju je bilo gostišče podjetja UKO, gornje nadstropje pa je bilo še vedno razdeljeno med 7 lastnikov stanovanj, ki pa po večini niso bili sposobni sofinancirati celovite sanacije stavbe. Čeprav so Muzeji takoj začeli akcijo za zaščito stavbe, najprej pred vplivi meteorne vode, se je spomladi leta 1974 v prostorih muzeja pojavila še hišna goba. Strokovni pregled stavbe je opravil fitopatolog Alojz Prezelj z Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij iz Ljubljane. Goba se je pojavila v več muzejskih prostorih (veža, pisarna, stranišče), poleg tega je bila zaradi kritičnega stanja stropa v sedanji Bertoncljevi sobi ogrožena tudi varnost muzejskih obiskovalcev in lastnice stanovanja v zgornjem nadstropju. Muzeji radovljiške občine so ob interventnem reševanju prostorov opozorili občinsko oblast, da vzdrževanje stavbe ni samo muzejski problem, da pa sanacijo stavbe najbolj ovira razdrobljeno lastništvo.⁹⁴ Na Plamen so znova naslovili prošnjo, naj se vsaj del zgornjega nadstropja odstopi Kovaškemu muzeju za načrtovano etnološko sobo in predstavitev del mojstra Bertonclja.⁹⁵ Problem lastništva Klinarjeve hiše se je nato reševal postopno, do leta 1995, ko je bil tudi preostali del drugega nadstropja predan v upravljanje Kovaškemu muzeju.

Maketa Kroke

Priložnost za uresničitev projekta izdelave makete se je pokazala ob praznovanju 80. obletnice tovarne Plamen v letu 1975, ki je pokrila polovico stroškov izdelave makete. Organizacijo izvedbe je prevzel Miloš

Magolič, ki se je povezal s svojim sodelavcem iz Tehniškega muzeja Jesenice, izdelovalcem maket Marjanom Dolinškom. Maketo⁹⁶ sta izdelala na podlagi študija ohranjene arhitekture, katastrskih načrtov (osnova za maketo je franciscejski kataster) in pričevanj starejših domačinov. Pri zbiranju gradiva za izdelavo makete je sodeloval tudi Janez Šmitek. Maketa v merilu 1:1250 zajema območje naselja v dolžini okrog 1500 m in širini okrog 400 m (velikost makete 4,2 m x 1,4 m). prikazuje pa Kropo v drugi polovici 19. stoletja. Maketa je v sedanji muzejski postavitvi dragocen prikaz Kroke, ki je ni več in kot taka dopolnjuje zgodovinski prikaz kroparskega železarstva v salonu. Predstavlja ves stavbeni kompleks nekdanjega fužinarskega naselja, v katerem so se prepletale stanovanjske stavbe s proizvodnimi obrati – na maketi sta prikazani obe fužini (Spodnja in Zgornja fužina), niz fužinic ob zgornjem toku potoka Kroparice in žebljarske delavnice – vigenjci, stisnjene okrog obeh fužin. Prikazan je tudi sistem vodnih zbiralnikov in rak, ki so dovajali vodo za pogon vodnih koles in mehov. Avtorja sta sicer želela nakazati tudi utesnjenost naselja v ozko grapo ob Kroparici, a sta zaradi preglednosti makete morala znižati hribovito obrobje makete. Prireditve ob otvoritvi makete je bila 30.4.1975 kot ena izmed proslav ob 80. obletnici Plamena.

Zbirka umetniško kovanih del Joža Bertonclja

Nekaj dni prej, 26.4.1975, so se Muzeji radovljiške občine vključili v praznovanje omenjene obletnice s še eno pomembno prireditvijo. Kovaški muzej je pripravil razstavo umetniško kovanih del mojstra Joža Bertonclja z željo, da bi njegova dela za stalno ostala v muzeju. Prizadevanja za pridobitev njegovih stvaritev in njihovo muzejsko predstavitev so med muzejskimi delavci zorela že nekaj let prej. V letih 1974 in 1975 je ravnateljica Maruša Avguštin za svoj muzejski strokovni izpit preučila mojstrov življenjski opus. Na osnovi njene naloge, ki je Bertonclja opredelila kot nesporni vrh slovenskega umetnega kovaštva, so se Muzeji 1975 pri Kulturni skupnosti Slovenije utemeljeno potegovali za sredstva za odkup nekaterih njegovih del. Odobrena sredstva so se nato preusmerila, saj je mojster junija 1975 zbirko 42 del muzeju podaril.⁹⁷ Sprva zasnovana kot priložnostna razstava, ki jo je estetsko oblikoval Leopold Dermota, pomeni zdaj posebno kvalitetno sestavino Kovaškega muzeja.

Širitev muzejskih prostorov v drugo nadstropje Klinarjeve hiše

Kovaški muzej si je v naslednjih letih prizadeval predstaviti Bertoncljevo zbirko v drugo nadstropje in jo dopolniti z zgodovinskim pregledom umetnega kovaštva v Kropi in Kamni Gorici, poleg načrtovane etnološke sobe (prikaz življenja kroparskega in kamnogoriškega žebljarskega). Bertoncljeva zbirka je

namreč zasedla prostor, kjer je bila med 1972 in 1975 predstavljena zgodovina Kovinarske zadruge Plamen (avtor Miloš Magolič). Ta je bila nato skrajšano predstavljena v salonu. Tovarna Plamen je zato zahtevala, da se prikaz obnovi in dopolni s prikazom povojnega razvoja tovarne, kar so Muzeji radovljiške občine 1977 tudi sprejeli v svoj delovni program.⁹⁸ Po izselitvi dveh lastnikov stanovanj v Klinarjevi hiši leta 1976 je muzej s posredovanjem tovarne Plamen odkupil del gornjega nadstropja, kar je bil prvi korak k razširitvi razstavnih prostorov.

Vodnik po Kovaškem muzeju

Leta 1977 je po večletnem prizadevanju izšla knjižica *Kovaški muzej v Kropi*,⁹⁹ ki je zaenkrat edini katalog stalne razstavne zbirke Kovaškega muzeja. Katalog podaja splošni pregled razvoja železarstva v Kropi in Kamni Gorici ter oris razvoja Tovarne Plamen v Kropi in obrtnega podjetja UKO, ki sta po drugi svetovni vojni nadgradila tradicijo predvojne Kovinarske zadruge Plamen. Vodnik je bil izdan v sodelovanju z Zavodom za spomeniško varstvo SRS v zbirki vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Izšel je v nakladi 5000 izvodov in s kratkima povzetkoma v angleškem in nemškem jeziku. Napisal ga je Janez Šmitek. V Plamenu zaposleni strojni inženir je v 70. in 80. letih sodeloval s Kovaškim muzejem kot ljubiteljski raziskovalec kroparske zgodovine, priložnostno pa je obiskovalce popeljal tudi skozi muzej. Prispevke iz zgodovine Kroepe je objavljajl zlasti v Plamenu, glasilu Tovarne vijakov Plamen Kropa. Intenzivno se je ukvarjal tudi z zgodovino narodnoosvobodilne borbe (NOB). Leta 1985 je objavil zgodovinski pregled NOB na kroparsko-jeloviškem območju v knjigi *Kroparska kronika NOB*.¹⁰⁰

Spominska soba NOB

Ob urejanju odkupljenih prostorov za nove razstavne zbirke je Kovaški muzej 1978 dopolnil svoj srednjeročni program z razširitvijo prikaza življenja ljudi pod Jelovico do povojnega obdobja (prikaz razvoja tovarne Plamen do leta 1952 oz. do uvedbe samoupravljanja), kar je pomenilo tudi vključitev prikaza narodnoosvobodilnega gibanja v Kropi.¹⁰¹ Kovaški muzej je nalogo sprejel, saj je pričakoval razširitev razstavnih prostorov na še preostali del drugega nadstropja Klinarjeve hiše. Leta 1979 sta bila izdelana okvirna koncepta postavitve etnološke sobe (avtor mag. Zmago Šmitek) in zbirke NOB (avtor Janez Šmitek).¹⁰² Postavitev obeh zbirk je postala prioriteta v delovnem programu Kovaškega muzeja.

Zbirko NOB v Kovaškem muzeju je Janez Šmitek zasnoval sicer lokalno, a v povezavi s svetovnimi političnimi dogodki. Izhajal je iz kartografske predstavitve Kroepe in njene širše okolice (območje med Kranjem in Bledom, Jelovica), ki jo je dopolnjeval koledar pomembnih dogodkov na obravnavanem

območju med leti 1941 in 1945. Za orientacijo je v koledar vključil tudi širše politično dogajanje. Kroparsko kroniko NOB je zajel v naslednjih sklopih: okupacija in upor (ustanovitev Cankarjevega bataljona) predstavitev partizanskih enot, ki so soustvarjale zgodovino NOB na tem območju (Cankarjev bataljon, Gorenjski odred, Prešernova brigada), razvoj ljudske oblasti (rajon Jelovica) in partizanska vojaška uprava (Gorenjsko vojno območje in komanda mest), kurirska postaja G 12, partizansko gospodarstvo (gospodarske komisije, čevljarska, krojaška, žebliarska, smučarska delavnica, partizanske tiskarne). Razstavo je dopolnjevalo obsežno slikovno gradivo padlih udeležencev NOB iz Kroepe in okolice ter nekaj primerkov orožja, ki ga je zbrala krajevna organizacija Zveze borcev Kropa. Razstavno gradivo je likovno oblikoval Miloš Magolič. Razstava je bila odprta 23.4.1981 kot stalna muzejska postavitve v enem prostoru v zgornjem nadstropju Klinarjeve hiše. Leta 1993 jo je nadomestila nova stalna zbirka *Žebliarstvo v Lipniški dolini*. Predstavitev Kroepe med prvo in drugo vojno Kovaški muzej načrtuje v novi stalni muzejski postavitvi, ki bo celovito predstavila Kropo v 20. stoletju.

Prvi kustos Kovaškega muzeja

V Muzejih radovljiške občine je bilo 1979 zaposlenih 9 honorarnih delavcev in le 4 redno zaposleni, od teh samo 2 strokovni delavki. Zaposlitvena politika Muzejev je bila do konca 80. let namreč še vedno vezana predvsem na honorarno delo upokojencev (k temu jih je sililo zniževanje stroškov in način dela vodičev – deljen in nepoln delovni čas ter delo ob koncu tedna in praznikih), nova zakonska določila (Zakon o delovnih razmerjih, 1979) pa so omejila prav honorarne zaposlitve upokojencev (število ur). MRO so zato na Kulturno skupnost Radovljica naslovili prošnjo po zaposlitvi treh novih strokovnih delavcev (ki bi jih postopno zaposlili 1980, 1982 in 1985), kot nujno pa so izrazili potrebo po kustosu v Kovaškem muzeju. Glede na prioritete naloge v Kovaškem muzeju, ki so zajemale tudi strokovno delo po načelih muzejske stroke, so novo delovno mesto v Kropi utemeljevali tudi z načinom financiranja muzejske dejavnosti (33% muzejskega proračuna je pokrila republiška dotacija), saj je Kulturna skupnost Slovenije ob proračunu za leto 1980 zahtevala tudi točen opis strokovnih nalog z nosilci, ki so morali biti njihovi redno zaposleni delavci.¹⁰³ Poudarili so tudi, da imajo Muzeji radovljiške občine glede na število muzejskih enot, razstavnih prostorov, muzejskega gradiva ter ur poslovanja muzejev za obiskovalce najmanjše število zaposlenih v rednem delovnem razmerju v Sloveniji.¹⁰⁴

Prvi kustos Kovaškega muzeja Janez Fajfar, po stroki etnolog, je bil zaposlen kot pripravnik v decembru 1980. Njegovi prvi nalogi sta bili inventarizacija razstavljenih predmetov Kovaškega muzeja ter prepiranje in fotografiranje predmetov za načrtovano etnološko zbirko, s prevzemom dela upravnških pos-

lov in vodniške službe je razbremenil tudi upravnika Dermoto in honorarnega vodiča Hafnerja.

Kovaški muzej je do prihoda prvega kustosa sicer vodil evidenco muzejskih predmetov, vendar ne povsem v skladu z muzeološkimi načeli, saj so se kot muzejski predmet obravnavale tudi fotografije in knjige. Leta 1981 so se muzejski predmeti inventarizirali na novo, z vpisom v inventarno knjigo muzejskih predmetov (inventarna številka in ime predmeta, način in čas pridobitve). Po prvem strokovnem popisu je bilo inventariziranih in dokumentiranih 363 muzealij iz stalnih razstavnih zbirk Kovaškega muzeja, s poznejšimi popisi muzejskih predmetov iz depoja in novimi pridobitvami pa se je število vpisov v inventarno knjigo in število evidenčnih kartonov muzejskih predmetov povečalo na 1103 muzejske predmete v letu 2002.¹⁰⁵

Etnološka soba

Na predvečer gregorjevega, 11.3.1983, je bila v Kovaškem muzeju v Kropi odprta težko pričakovana etnološka soba. Avtor postavitve, etnolog Zmago Šmit, je z njo prikazal materialno, socialno in duhovno življenje kroparskega žebjarja do zatona fužinarstva in spremembe načina življenja ljudi v Kropi po začetku industrializacije. V postavitvi je v ospredju prikaz značilnega podnajemniškega bivalnega prostora žebljarske družine ob koncu 19. st. Na posebej izdelanem podu je postavljena stara oprava (morajna, mentrga, klop), ki jo oživljajo v originalna oblačila oblečene lutke. Duhovna kultura kroparskega človeka je prikazana s kopijami risb Petra Žmitka iz 30. let 20. st. z upodobitvami krajevnih običajev (barčice, koledniki, praznovanje godu sv. Janeza Nepomuka). S predmeti, večji del v vitrinah, je predstavljeno še vsakdanje življenje žebjarjev, razne obrti, trgovina in gostilničarstvo, ljudsko verovanje in izraba prostega časa. Tehnično plat postavitve je izpeljal Marjan Dolinšek iz Tehniškega muzeja Jesenice, organizacijsko pa kustos Janez Fajfar. Lutke je izdelal akademski slikar Boni Čeh iz Radovljice. V novo postavitev so bili vključeni predmeti iz depoja Kovaškega muzeja, pridobljenih pa je bilo tudi precej novih predmetov, ki so jih za zbirko podarili domačini.¹⁰⁶ Etnološki prikaz življenja kroparskega in kamnogoriškega žebjarja je bil 1991 dopolnjen s predvajanjem filmov *Kroparski kovači* in *Koledniki* Metoda in Milke Badjura v na novo urejeni video-sobi.

Program dela Kovaškega muzeja v osemdesetih letih

Po 1985 je Kovaški muzej začel pripravljati razstave in druge prireditve za domačine. V raziskovalnem in dokumentarnem delu sta se do 1989 dopolnjevali dve kustodinji, Verena Štekar-Vidic (zgodovinarica) in Alenka Klemenc (etnologinja), ki sta se zavedali, da mora muzej še naprej živeti s krajem in za krajane. V raziskovalnih

nalogah ob pripravi razstav sta preučevali znanost, umetnost in kulturo, zgodovino šolstva ter razvoj združništva v Kropi. Še naprej sta urejali muzejsko gradivo: zasnova je bila fototeka Kovaškega muzeja, urejeno je bilo tudi arhivsko gradivo. Večji pomen je dobilo načrtno pedagoško delo v muzeju.

Zaradi prostorske stiske so se občasne razstave in druge prireditve potekale v Bertonclevi sobi Kovaškega muzeja. Glede na to je bilo potrebno vedno znova začasno deponirati Bertonclevjo zbirko. Avtorica Verena Štekar-Vidic je s prvo razstavo *Znameniti Kroparji* v letu 1985 opozorila na veliko ustvarjalno moč Kroepe v preteklosti, ki je mnoge Kroparje vzbudila k šolanju in umetniškemu udejstvovanju. Razstava je predstavila kroparska slikarja Janeza Krstnika Potočnika in Petra Žmitka ter pesnike Jurija Varla, Daneta Pogačnika - Kroparskega in Kristino Šuler. Pomen razstave je bil predvsem v viziji, da se obstoječa specializirana kovaška zbirka v prihodnosti nadgradi še s prikazom znanosti, umetnosti in kulture v Kropi.¹⁰⁸

Razstava *Kropa v starih fotografijah* je nastala 1987 iz potrebe po strokovni ureditvi fototeke Kovaškega muzeja.¹⁰⁹ Fotografije so se v Kovaškem muzeju zbirale že od ustanovitve, a nesistematično: obravnavale so se kot muzejski predmet, zato tudi ni bila vodena ločena evidenca. Obstoječe fotografsko gradivo je kustodinja Alenka Klemenc dopolnila z zbiranjem fotografij iz zasebnih zbirk krajanov. S tem je Kovaški muzej pridobil mnogo fotografij, ki so nastale v Kropi pred drugo svetovno vojno. Obsežno fotografsko gradivo je bilo urejeno in dokumentirano z vpisi v inventarne knjige muzejske fotodokumentacije (fototeka, negoteka, diateka) in evidenčne kartone.

Leta 1987 se je nadaljevalo fotografiranje muzealij v stalni zbirki Kovaškega muzeja za izdelavo kartoteke muzejskih predmetov Kovaškega muzeja (fotograf Drago Holynski iz Gorenjskega muzeja v Kranju). Na podlagi dotedanjih vpisov v inventarno knjigo muzejskih predmetov so bili za posamezne predmete izdelani še evidenčni kartoni. S tem so bili muzejski predmeti tudi dokumentirani: muzejski predmeti so od tedaj na evidenčnem kartonu opredeljeni s fotografijo in zahtevanimi podatki o izvoru, načinu in času pridobitve predmeta, merah, tehnikah in času izdelave predmeta, opisom predmeta, povezavo s fototeko muzejskih predmetov ter njegovim mestom v zbirki ali depoju. Do 1989 je bilo urejeno tudi arhivsko gradivo, popis je bil predložen Zgodovinskemu arhivu Ljubljana, enota Kranj.¹¹⁰

Verena Štekar-Vidic je 1988 začela preučevati šolsko zgodovino, najprej v Kropi in krajih, ki danes predstavljajo šolski okoliš Osnovne šole Stane Žagar v Lipnici, in nato v Radovljici. Zaradi obsežnega razstavnega gradiva in tematike sta bili razstavi *Iz zgodovine osnovne šole v Kropi* (1988)¹¹¹ in *Iz zgodovine osnovne šole v Kamni Gorici, na Dobravi in Ovisi* (1990)¹¹² v prostorih lipniške šole. Ob razstavah sta izšla kataloga,

prispevek o zgodovini osnovne šole v Radovljici pa je bil objavljen v Radovljiškem zborniku (1992).¹¹³ Gradivo za raziskave šolske zgodovine v teh krajih je avtorica zbrala pri ljudeh, v arhivih in na šolah samih ter v povezavi s Slovenskim šolskim muzejem.

Ob 25. obletnici smrti Jožeta Gašperšiča leta 1989 je Alenka Klemenc pripravila razstavo o življenju in delu tega zaslužnega Kroparja. Predstavila ga je kot gospodarstvenika, glasbenika, organizatorja kulturnega življenja ter kot muzealca in pisca zgodovinskih prispevkov o Kropi. Razstavo je spremljal katalog.¹¹⁴ Kot teoretika in akterja združništva kot oblike upravljanja podjetja ga je predstavila še v prispevku *Jože Gašperšič ali združništvo kot alternativa delničarstvu* v Reviji za razvoj.¹¹⁵

Raziskovanje žebjarstva in nova razstavna zbirka Žebjarstvo v Lipniški dolini

Kovaški muzej v Kropi je leta 1989 sodeloval na svetovni razstavi oblikovanja World Design Exposition v Nagoyi na Japonskem (julij – september 1989) z izborom ročno kovanih žebeljev iz depoja Kovaškega muzeja, ki so bili vključeni v jugoslovansko predstavitev oblikovanja na tej razstavi. Ob tej priložnosti je bilo konzerviranih in inventariziranih več kot 1000 starih ročno izdelanih žebeljev iz Kroe in Kamne Gorice, kar je bila tudi spodbuda za nadaljnjo strokovno obdelavo žebjarstva v Lipniški dolini.¹¹⁶

Še istega leta je bila v prostoru, kjer je bila do tedaj spominska soba NOB, razstavljena začasna zbirka žebeljev. Leta 1993 je bilo to gradivo vključeno v novo stalno razstavno zbirko *Žebjarstvo v Lipniški dolini*. S tem je bil dopolnjen prikaz tehničnozgodovinskega razvoja obdelave železa od rude do žebja v Kropi in sosednjih železarskih krajih pod Jelovico od začetkov v 15. stoletju do propada fužin v 19. in ročnega žebjarstva v 20. stoletju. Razstavljeno gradivo zajema 94 vrst ohranjenih žebeljev s po 6 - 20 različnimi velikostmi, izdelanih v Kropi in Kamni Gorici, ki ga dopolnjuje zgodovinski prerez razvoja žebjarstva na Gorenjskem od starejše železne dobe dalje s poudarkom na dobi, ko je gorenjsko žebjarstvo (Železniki, Kropa, Kamna Gorica in Kolnica) postalo posebna veja zgodnjekapitalističnega železarstva.¹¹⁷

Nova stalna razstavna zbirka, posvečena 40. obletnici muzeja, je bila odprta 11.3.1993. Verena Štekar Vidic je razstavo zasnovala na osnovi arhivske zbirke in fototeke Kovaškega muzeja, literature in rokopisov *Fužinsko žebjarstvo* Janeza Šmitka in *O najdbah žebeljev* arheologa Gorenjskega muzeja Andreja Valiča. Oblikoval jo je kroparski rojak, arhitekt Marjan Gašperšič. Lutko kovača ob nakovalu je izdelal akademski slikar Boni Čeh. Razstavo so financirali Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Skupščina občine Radovljica in UKO Kropa.¹¹⁸ Avtorica si je predstavljala, da

bo razstava tudi potujoča. Z obsežnim katalogom naj bi popularizirala Kovaški muzej, podobno kot potujoča razstava panjskih končnic Čebelarskega muzeja, kar pa ni bilo realizirano.

Obiskovalci in vodniška služba

Največ obiskovalcev, kar 15 936, si je ogledalo Kovaški muzej 1978. V 80. letih je obisk postopno upadal, spreminjala se je tudi struktura obiskovalcev. Največji delež tujcev so v muzeju ugotovili 1973, ko je bilo med 14 002 obiskovalci skoraj polovica tujih (6847 ali 49 %). Nekaj več kot deset let pozneje, 1985, je muzej obiskalo 12 668 ljudi, od tega 65% domačih (8252) in 35 % tujih (4415) – med njimi največ Angležev, Nemcev, Nizozemcev in Italijanov.¹¹⁹ V vojnem letu 1991 je število obiskovalcev padlo na 6950, nato se je začelo znova povečevati, 1995 se je že dvignilo na 10 451 (8674 domačih in 1777 tujih).¹²⁰ Leta 2001 je muzej obiskalo 12 576 obiskovalcev, od tega 3675 tujih. Med domačimi obiskovalci vsa leta prevladujejo šolske skupine iz vse Slovenije. Sestava tujih obiskovalcev po državni pripadnosti se je glede na prejšnje desetletje nekoliko spremenila, prevladujejo Italijani in Nemci, v zadnjih dveh letih je močno porastel delež Izraelcev (1449 v 2001 ali nekaj več kot tretjina vseh tujcev).¹²¹

Veliko število šolskih, turističnih in drugih skupin obiskovalcev ter številnih posameznikov in specifična ponudba vodstev na dveh ali treh lokacijah zahteva od Kovaškega muzeja dobro organizirano vodniško službo. Po 1987, ko je z muzejem začel sodelovati Joža Eržen (sprva honorarno, po 1990 pa kot redno zaposleni vodič in oskrbnik) in je bila uresničena dolgoletna želja muzeja po oživitvi vigenjca Vice s prikazom ročnega kovanja žebeljev, je postala ustaljena praksa, da si najavljeni obiskovalci ogledajo stalno razstavno zbirko in tudi dislocirani muzejski objekt vigenjca Vice. V muzejski ponudbi je še vedno ogled že omenjenih dveh filmov Milke in Metoda Badjure. Večje najavljene skupine si ju lahko ogledajo v dvorani kulturnega doma, manjše v muzejski videosobi.

Vodniško službo so poleg zaposlenih po 1985 opravljali tudi študentje iz Kroe in okolice: Boris Mikolič (1985), Toni Bogožalec (1993 - 1996), Saša Florjančič, (od 1995) in Metka Kavčič (od 1999). Delo kustodinje Kovaškega muzeja je leta 1998 prevzela etnologinja in kulturna antropologinja Saša Florjančič, leta 1999 in 2001 jo je nadomeščala absolventka zgodovine Metka Kavčič.

Z demonstracijo kovanja žebeljev v vigenjcu in s sodelovanjem pri raznih njegovih popravilih je z muzejem občasno sodeloval tudi Marjan Dermota. Skupaj z Jožo Erženom sta tudi popularizirala Kovaški muzej s prikazi kovanja žebeljev na mobilni ječi (improviziranim kovaškem ognjišču) na več muzejskih in turističnih prireditvah po Sloveniji.

Pedagoško delo

Že od ustanovitve muzeja med obiskovalci Kovaškega muzeja prevladujejo šolske skupine, zato je pedagoško delo (ki je tudi v drugih slovenskih muzejih vse pomembnejše) ena izmed pomembnih nalog kustosa Kovaškega muzeja. Organizacijo in strokovno pripravo pedagoškega dela v Kovaškem muzeju sta opravljali kustodinji Verena Štekar Vidic in Saša Florjančič. Za pomoč pri izobraževalnem delu z osnovnošolci sta bili izdelana učna pripomočka, otroška pobarvanka *Spoznajmo vigenjc* za predšolske otroke in prvošolce (1998), za četrto- in petošolce pa delovni zvezek *Kovaški muzej v Kropi* (1996).¹²² Kustodinji sta se udeleževali tudi srečanj Pedagoške sekcije v okviru Skupnosti muzejev Slovenije in se seznanjali s pedagoško službo v drugih slovenskih muzejih.

Razstave in spremljajoče prireditve

Do srede 90. let je popularizacijo Kovaškega muzeja označevala predvsem razstavna dejavnost, v naslednjih letih so jo dopolnile izdaje strokovnih publikacij. Do 1996 so se zvrstile priložnostne razstave *Novoletni motivi iz Kroke* akademskega slikarja Kamila Legata iz Kroke (1990), *Slike na steklo* Anice Zaletel iz Radovljice (1992), *Ob 100-letnici Gasilskega društva Kropa* (1993, sodelovanje kustodinje pri izdaji kronike društva), *Božične jaslice* (1993), *Kropa skozi objektiv Fotografskega društva Radovljica* (1994), razstava *slik, reliefov in plastik Eve Gašperšič*, oblikovalke in slikarke iz Kroke (1994), *Minerali, dragi in okrasni kamni* iz zbirke Boruta Razingerja z Jesenic (1996). Za razstave je bilo potrebno vselej podreti Bertoncljevo zbirko.¹²³ Ob njih so izšli krajši ali daljši zapisi, zloženke in katalogi, prireditve so spremljale kulturne prireditve in predavanja.

Kovaški muzej se je septembra 1998 z razstavo *Arhitekturna podoba Kroke* vključil v prireditve ob Dnevih evropske kulturne dediščine (1999 posvečenim srednjeveškim mestom). Z razstavo, ki je zaradi obsežnega fotodokumentarnega dela fotografa in arhitekta Mirana Kambiča nastajala več let, je muzej želel opozoriti na problematiko življenja v spomeniško zaščiteni Kropi. Ob otvoritvi 26.9.1998 v prostorih Kulturnega doma v Kropi so predavali dr. Cene Avguštin (*Umetnostnozgodovinski spomeniki Kroke*), Vladimir Knific (*Spomeniškovarstvena služba*) in dr. Peter Fister (*Nekateri uspešni primeri revitalizacije starih bivalnih jeder pri nas in v svetu*). Razgovor s strokovnjaki je pripravila in vodila tedaj že direktorica Muzejev radovljiške občine Verena Štekar-Vidic, ki je bila tudi pobudnica te fotodokumentarne razstave.¹²⁴

Leta 1997 je krajevna skupnost Kropa za svoj krajevni praznik določila kovaški šmaren, praznik kroparskih kovačev (2. julij). Vsebina praznika se je do zdaj v veliki meri spremenila: krajevna skupnost ga

zaznamuje z nizom športnih in turističnih prireditev z osrednjim kulturnim programom in nagovorom župana v okolju starega trškega jedra. V praznovanje kovaškega šmarna se je vključil tudi Kovaški muzej s ciklom razstav *Naš kraj in ljudje*, ki so predstavljale Kroparje, ki so s svojim delovanjem doma in zunaj Kroke pomembni za Kropo in širše. Prvi dve razstavi iz tega cikla sta predstavili ustvarjalnost svobodnih kulturnih delavcev, cizelerke *Eve Gašperšič* (že v letu 1994) in umetnega kovača *Adama Kržišnika* (5.7.-31.8.1997), absolventa Šole za umetno kovaštvo v Kropi. Naslednje leto je bila ob kovaškem šmarnu v sodelovanju s Šivčevo hišo iz Radovljice predstavljena gostujoča spominska razstava akademskega slikarja *Kamila Legata* (4.7.-31.7.1998, v ospredju je bil njegov njegov cikel oljnih slik na temo kroparskega kovaštva). Leta 1999 je bil z razstavo *Desetletje poezije v lesu* predstavljen oblikovalec arhitekt *Marjan Gašperšič* (30.6.-1.8.1999). Ustvarjalca je ob otvoritvi in v katalogu razstave predstavila umetnostna zgodovinarica Maja Kržišnik, razstavo je oblikovala arhitektka Polonca Rojec. Razstava je nato gostovala še v Kulturno-informacijskem centru Mestnega muzeja Ljubljana (24.8.-11.9.1999) in v Kosovi graščini na Jesenicah (november 1999). Zadnja v ciklu razstav *Naš kraj in ljudje* je bila posvečena 100. obletnici rojstva Joža Bertonclja. Razstava *Neznani Bertoncelj* (29.6.-15.7.2001) je predstavila tega samosvojega Kroparja kot kovača umetnika, zbiralca, slikarja samouka in pisca.¹²⁵ Pri oblikovanju razstav je s tehničnimi napotki, predvsem pa s kvalitetnimi fotografijami, ki so dopolnjevale razstavljene eksponate, sodeloval Miran Kambič. Razstave ob kovaškem šmarnu so se izkazale za odmevne in dobro obiskane, zlasti s strani krajanov.

Kovaški muzej se je predstavil tudi na več muzejskih in drugih prireditvah. Z izborom del iz stalne razstavne zbirke Joža Bertonclja je sodeloval na priložnostni promocijski predstavitvi občine Radovljica ob podpisu Listine o prijateljstvu z občino Sondrio v Italiji (palača Sassi de' Lavizzari, 1993), na razstavi *Dediščina in kultura stavbarstva* v Gradbenem centru Ljubljana (1996) in z razstavo *Kovaški izdelki Jože Bertonclja* v paviljonih graščine Dol pri Ljubljani (2001, organizator Občina Dol pri Ljubljani, ob proslavi dneva državnosti). Kot enota Muzejev radovljiške občine se je predstavil tudi na muzejskih salonih (sejmi slovenskih muzejev); 1994 v Cankarjevem domu in 1997 v Narodni galeriji v Ljubljani.

Predavanja in druge priložnostne prireditve za krajanje

Po 1990 je Kovaški muzej organiziral za krajanje priložnostna predavanja na temo zgodovine, umetnostne zgodovine, etnologije in naravoslovja. Prvo v nizu *Kulturnih večerov v Kovaškem muzeju* je bilo posvečeno obdobju prve svetovne vojne v Kropi. Predavanje Janeza Šmitka 17.5.1990 na to temo je spremljala priložnostna razstava arhivskega gradiva o vojnem času 1914 - 1918 (župnijska in šolska kronika, razglednice s

sporočili s front in zaledja). O umetnostnozgodovinskih vrednotah Kroe je predaval umetnostni zgodovinar dr. Cene Avguštin (31.5.1991), o zbiralcu ljudskih pesmi Radivoju Pozniku iz Kroe pa etnolog dr. Zmago Šmitek (4.10.1991). Dr. Jožica Škofic, slavistka in raziskovalka kroparskega govora, je 21.5. 1999 na primeru obravnave ledinskih imen v Kropi in okolici predstavila značilnosti kroparskega govora. Predavanje je spremljala priložnostna razstava *At' Karlovc gori?! Fizik dr. Dušan Petrač iz Kroe je 25.5.2001 pripravil predavanje Človek v vesolju. V okviru prednovoletnih srečanj za krajanje so se zvrstila predavanja patra dr. Leopolda Grčarja o jaslicah (17.12.1998), etnologa Damjana Ovsca o adventnem času (17.12.1999) in etnologa Jake Repiča o azijskih senčnih lutkah (20.12.2000). Slednja so se tematsko navezovala na predstavitev izdelkov prednovoletnih ustvarjalnih delavnic, ki jih Kovaški muzej organizira za udeležence iz Kroe in okolice od 1993.¹²⁶*

Organiziranih je bilo tudi več priložnostnih prireditev. 18.11.1997 je Pošta Slovenije predstavila izdajo priložnostne poštne znamke z motivom božičnih jaslic iz Kroe (jaslice v cerkvi Matere Božje v Kropi, delo akademske kiparke Lize Hribar, motiv znamke povzet iz fototeke Kovaškega muzeja). 8.2.2000 je bila v Kovaškem muzeju predstavljena knjiga Marjana Zupana *Rpečnekova vučca*, ki je izšla pri Založbi Kmečki glas v zbirki narečnih folklornih pripovedi Glasovi (urednica dr. Marija Stanonik). Pri pripravi zgoščenke (predstavitev zgodb v narečju), ki spremlja knjigo, sta sodelovala tudi sodelavca Kovaškega muzeja. 2.4.2000 je Valentin Šparovec predstavil svojo pesniško zbirko *Izpod vreč*, izdano v samozaložbi.¹²⁷

Izdajateljska dejavnost

Izdaja *Kroparskega zbornika* s podnaslovom *Ob 100-letnici Plamena (1894-1994)*,¹²⁸ ki je izšel v letu 1995, je bila za Kovaški muzej in tudi za Muzeje radovljiske občine odločilna, saj je bila to prva izdaja obsežne strokovne publikacije s prispevki zunanjih sodelavcev, znanstvenikov in drugih strokovnjakov za posamezna področja. Pobudo z vizijo, da bi zbornik celovito in z različnih vidikov predstavil območje Kroe in njenega širšega zaledja, je dala Verena Štekar-Vidic že 1992. Izdaja zbornika je bila skupni projekt Tovarne vijakov Plamen in Občine Radovljica, ki sta prispevali finančna sredstva, in Muzejev, ki so prevzeli uredniški del. Verena Štekar-Vidic je poskrbela tudi za celotno organizacijo projekta. V prispevkih 21 avtorjev zbornika je svet pod Jelovico predstavljen z geografskimi, upravnogodovinskimi, geološkimi članki in prikazi rastlinskega in živalskega sveta, s prispevki iz zgodovine tovarne Plamen, z zgodovinskimi oz. kulturnogodovinskimi obravnava, prispevki z etnološkimi in dialektološkimi temami ter s prikazi šolske in muzejske dejavnosti.

Na pobudo študijskega krožka Rodoslovje, ki ga je vodil kustos Gorenjskega muzeja Kranj Jože Dežman,

in pod pokroviteljstvom Občine Radovljica je leta 1998 izšel zbornik *Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja*¹²⁹ kot prvi poskusni zvezek Gorenjskega biografskega leksikona. Zbornik je združil rodoslovne raziskave kroparskih družin treh avtorjev (ob ing. Janezu Šmitku še Franc Kanduč in Jože Gašperšič). Pri pripravi zbornika je Kovaški muzej sodeloval z urejanjem obsežnega gradiva in pri zasnovi pregleda vidnejših Kroparjev, ki so na različne načine označili Kropo in svoj čas. Zbornik je bil predstavljen 5.2.1998, na občinski proslavi ob kulturnem prazniku, v Linhartovi dvorani v Radovljici, 26.2.1998 pa v Kovaškem muzeju. Ob tej priložnosti je soavtor zbornika Janez Šmitek obširneje predstavil kroparske Potočnike.¹³⁰

Kot prispevek muzeja k praznovanju krajevnega praznika v Kropi, kovaškega šmarna, je leta 2000 izšel *Kulturno turistični vodnik Kropa*,¹³¹ prvi vsebinsko zaokrožen in oblikovno privlačen vodnik po Kropi in njeni okolici. Vodnik je bil zasnovan v sodelovanju z lokalno skupnostjo, v uredniškem odboru so sodelovali predstavniki krajevnne skupnosti (KS) Kropa, kroparskih društev, gostinci in nekateri predstavniki kroparskega gospodarstva. V njem so na kratko predstavljene kratke informacije o zgodovini, geografiji in etnologiji Kroe, najpomembnejše kulturnogodovinske stavbe in tehniške naprave. Kulturnogodovinski oris dopolnjujejo predstavitev kroparskih društev, gostinske in športne ponudbe ter osnovne informacije za turiste. Napisan je v slovenskem in angleškem jeziku. Njegova avtorica in urednica je Verena Štekar-Vidic. Založili so ga Muzeji radovljiske občine, Občina Radovljica in KS Kropa. Izšel je v nakladi 10 000 izvodov.

Konec 90. let se je okrog Kovaškega muzeja oblikovala skupina ljudi, ki se je lotila raziskovanja različnih tem, povezanih s Kropo. Muzeji radovljiske občine so se zato odločili za izdajanje posebnega glasila Kovaškega muzeja, poimenovanega *Vigenjc*,¹³² in namenjenega objavljanju prispevkov s tematiko Kroe in njene okolice. Prva številka glasila je izšla ob kovaškem šmarnu leta 2001. Posvečena je bila 100. obletnici rojstva Joža Bertonclja. Članki v glasilu govorijo neposredno o Bertonclju, njegovem umetniškem, kovaškem in pripovednem delu, priobčeni so anekdotični spomini nanj, prvič sta strnjeno predstavljeni zgodovina umetnega kovaštva v Kropi in kroparska umetnokovaška šola. Druga, pričujoča številka glasila *Vigenjc*, je posvečena 50-letnici Kovaškega muzeja.

Muzejske ustvarjalne delavnice

Kovaški muzej od 1993 enkrat letno v prednovoletnem času pripravi ustvarjalno delavnico za udeležence iz Kroe in okolice. Dosedanje delavnice so bile posvečene različnim ročnim spretnostim ali kulinariki, izdelki so bili nato tudi predstavljeni v muzeju ob spremljajoči prireditvi (predavanje). Prva delavnica je trajala cel teden. Udeležence so se dobivale v prostorih nekdanje gostilne Kovaški hram v Kropi.

Naslednje delavnice so bile časovno omejene na eno sobotno dopoldne in so potekale v prostorih Otroškega vrtca v Kropi (razen delavnice za izdelovanje adventnih venčkov, ki je bila zaradi velikega zanimanja v Kulturnem domu). Na prvi delavnici so udeleženske izdelale jaslice iz testa (1993, delavnico je vodila Marija Korošec iz Ljubljane), sledile so delavnice za peko dražgoških kruhkov (1994, Štefka Balanč iz Besnice), barvanje svile (1995, Anica Praprotnik iz Radovljice), izdelavo prazničnega peciva (1996, Saša Florjančič, Kovaški muzej), tkanje z malimi ročnimi statvami (1997, Aleš Oman iz Tržiča), oblikovanje gline (1998, Petra Fon Škrjanc iz Bovca), azijske senčne lutke (1999, Tadeja Rozman iz Ljubljane), adventne venčke (2000, Neža Kokalj iz Kroke) in izdelovanje sveč in okraskov iz čebeljega voska (2001, sodelavke Čebelarkega muzeja iz Radovljice). Udeleženk (ženske iz Kroke in okolice ter vzgojiteljice iz vrtcev radovljiške občine) je bilo navadno od 20 do 30, tudi 50. Delavnice so organizacijsko izpeljale kustodinje Kovaškega muzeja, prve tri Verena Štekar-Vidic, naslednje pa Saša Florjančič in Metka Kavčič.¹³³

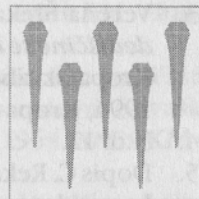
Raziskovanje kroparskega umetnega kovaštva

Ob pripravi prispevkov za prvo številko glasila Vigenjc, ki je bila posvečena kovaču umetniku Jožu Bertonciju, se je jeseni 2000 začel sestajati študijski krožek *Kroparsko umetno kovaštvo*.¹³⁴ Kovaški muzej je povabil k sodelovanju domačine iz Kroke in okolice, večina med njimi je ustvarjala v kroparskem podjetju UKO. Študijski krožek je deloval v okviru Andrigoškega centra Slovenije: zasnovan je bil v sodelovanju z etnologinjo mag. Tatjano Dolžan Eržen iz Gorenjskega muzeja v Kranju, ki je v krožku prevzela vlogo mentorice (licenca Andrigoškega centra). Strokovno in organizacijsko pripravo dela krožka sta prevzeli sodelavki Kovaškega muzeja (Saša Florjančič, Metka Kavčič). Naloga študijskega krožka je bila zbrati in dokumentirati gradivo o umetnem kovaštvu v Kropi v 20. stoletju. Na 18 srečanjih, ki so potekala od septembra 2000 do februarja 2001, je bilo dokumentiranih okoli 1000 fotografij umetnokovaških izdelkov iz fototeke Kovaškega muzeja, slikovnega gradiva, pridobljenega v podjetju UKO ali med ljudmi, fotografij s terenskega dela. Zbrano gradivo pomeni uvod v nadaljnje strokovno delo na področju raziskave kroparskega umetnega kovaštva, ki ga bo Kovaški muzej nadaljeval v naslednjih letih.

Novi prostori in adaptacija

Leta 2001 se je začela adaptacija preostalih prostorov v drugem nadstropju muzejske hiše, ki jih je muzej dobil v upravljanje od Občine Radovljica že 1995. V novih prostorih namerava Kovaški muzej razširiti razstavne zbirke s prikazom Kroke in njene okolice v 20. st., sedanja pisarna kustodinje pa se bo razširila s

prostorom za dokumentacijo in knjižnico. Strokovno delo v Kovaškem muzeju bo v prihodnjih letih povezano s pripravami na novo muzejsko postavitev. Predvideno je, da bo projekt uresničen leta 2004.

Viri in literatura

1. Prva žebljarska in železoobratna zadruga v Kropi in v Kamni Gorici je bila ustanovljena 1894. Leta 1938 se je preimenovala v Plamen, kovinarsko zadrugo v Kropi. Leta 1947 je bila nacionalizirana, njeno proizvodnjo je nadaljeval Plamen, Tovarna vijakov v Kropi.
2. Jože Gašperšič, *Nastanek in delo Kovaškega muzeja v Kropi*, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino (Kronika), letnik 7, Ljubljana 1959, št. 1. Avtor navaja, da je bilo arhivsko delo Frana Šolarja osnova za združeno kroniko, ki jo je leta 1920 objavil kroparski župnik Viktor Oblak v ljubljanskem Narodnem gospodarju, in za *Kroniko Plamena do leta 1940*, izdano 1944 (podatke zbral in objavil združni ravnatelj Jože Gašperšič).
3. Glasilo se je sprva imenovalo *Zadrugar, Glasilo Prve žebljarske in železoobratne zadruge v Kropi in Kamni gorici* (letniki 1933, 1934, 1935), v nadaljevanju pa, *Zadrugar, glasilo Plamena, kovinarske zadruge v Kropi* (letnika 1940 in 1941).
4. Dopis, Kropa, 28.1.1938, Arhiv KM – fond XII/2.
5. Dopis Črtomirja Zorca Krajevnemu ljudskemu odboru v Kropi, Kranj, 15.6.1949, Arhiv KM – fond XII/2.
6. Dopis predsednika komisije za ustanovitev Kovaškega muzeja v Kropi Valentina Petrača (V. Petrač) Črtomirju Zorcu, Kropa, 21.6.1949, Arhiv KM – fond XII/2.
7. Dopis V. Petrača z obvestilom krajanom o namenu ustanovitve Kovaškega muzeja, Kropa, 1.7.1949, Arhiv KM – fond XII/2.
8. Prepis potrditve pripravljalnega odbora "Kovaškega muzeja Kroke in Kamne Gorice v Kropi" s strani Ministrstva za znanost in kulturo, št. 2597/1, Ljubljana 1950. Prepis je pripravljalnemu odboru z dopisom posredoval Lenart Petrač, direktor Plamena, tovarne vijakov in žebeljev Kropa, Kropa, 17.8.1950, Arhiv KM – fond XII/2.
9. Dopis V. Petrača Pripravljalnemu odboru za slovenski tehniški muzej z odgovori na vprašalnik ing. Cirila Rekarja o glavnih podatkih o KM in računskim zaključkom Kovaškega muzeja v Kropi za leto 1950, Kropa, 11.2.1951, Arhiv KM – fond XII/2.
10. Dopis V. Petrača Plamenu, tovarni vijakov in žebeljev v Kropi glede vzdrževanja vigenjca Vice,

- Kropa, 13.11.1951, Arhiv KM – fond XII/2.
11. Dopis V. Petrača Pripravljalnemu odboru za slovenski tehniški muzej glede zaščite kovačnice Valentina Šolarja, Kropa, 13.11.1951, Arhiv KM – fond XII/2.
 12. Jože Gašperšič, *Nastanek in delo Kovaškega muzeja v Kropi*, v: Kronika 7, Ljubljana 1959, št. 1.
 13. Verena Štekar Vidic, *Pomemben del kulturne dediščine se hrani v muzejih. Kovaški muzej*, v: Kroparski zbornik. Ob 100-letnici Plamena 1894-1994, Kropa-Radovljica, 1995.
 14. N.d. 12.
 15. Dopis C. Rekarja upravi KM z navodili za vodenje kartotek in vzorci 3 kartotek, Kropa 4.1.1951, Arhiv KM – fond XII/2.
 16. Dopis V. Petrača Pripravljalnemu odboru za slovenski tehniški muzej z delovnim programom Odbora za KM za leto 1952, Kropa, 3.11.1951, Arhiv KM – fond XII/2.
 17. Zapisnik seje muzejskega odbora z dne 14.11.1951. Arhiv KM – fond XII/2.
 18. Dopis V. Petrača Svetu za prosveto in kulturo LRS v Ljubljani s poročilom o delu KM za leto 1954 in delovnim programom za leto 1955, Kropa, 15.1.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
 19. Dopis Zbirnega centra Tehniškega muzeja Slovenije, Kovaški muzej, Zavodu za spomeniško varstvo LRS v Ljubljani z zahvalo za pomoč Janka Kopoljška pri restavriranju slik v salonu KM, Kropa, 4.7.1952, Arhiv KM – fond XII/2.
 20. Železarska Kropa je praznovala svoj veliki dan, poročilo Matije Sušnika o otvoritvi KM za Slovenski poročevalec, Kropa, 29.6.1952, Arhiv KM – fond XII/2.
 21. N.d. 12.
 22. N.d. 12.
 23. Dopis V. Petrača Zavodu za zaščito kulturnih spomenikov LRS v Ljubljani s pozivom za spomeniško zavarovanje Kroepe, Kropa, 21.4.1951, Arhiv KM – fond XII/2.
 24. Hišnim lastnikom, stanovalcem in vsem občanom v Kropi. Poziv Odbora za KM po varovanju stavbene dediščine v Kropi, Kropa 15.1.1952, Arhiv KM – fond XII/2.
 25. Uradni list LRS 44/53 (Odločba o spomeniškem zavarovanju Kroepe).
 26. Vladimir Vilman, *Franjo Baš, prvi ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije*, v: Argo 44/1, Ljubljana, 2001.
 27. Dopis Franja Baša Kovaškemu muzeju v Kropi z navodili za vodenje inventarne knjige muzejskih predmetov. Ljubljana, 4.12.1952. Arhiv KM – fond XII/2.
 28. N.d. 18.
 29. Dopis Franja Baša Kovaškemu muzeju v Kropi glede priprave turističnega vodnika in pristopa k urejanju Plamenovega arhiva, Ljubljana 16.4.1954, Arhiv KM – fond XII/2.
 30. Dopis V. Petrača Tehniškemu muzeju Slovenije glede akcije izdelovanja starih kovaških igrač in vabilo Franja Bašu na ustanovni zbor Turističnega društva v Kropi, Kropa, 2.2.1954, Arhiv KM – fond XII/2.
 31. N.d. 30
 32. Franjo Baš, *Kropa, turistični vodnik*
 33. Dopis TMS, Zbirnega centra Kropa, Tehniškemu muzeju Slovenije v Ljubljani z obvestilom o predavanju dr. Franja Baša "Naši kraji in tujski promet" v Kropi, Kropa, brez datuma, Arhiv KM – fond XII/2.
 34. N.d. 18.
 35. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi Občinskemu ljudskemu odboru Kropa glede namestitve stalnega tajništva v muzeju, Kropa, 27.8.1954, Arhiv KM – fond XII/2.
 36. N.d.35.
 37. Alenka Klemenc, *Jože Gašperšič*, Kropa 1989 (katalog razstave).
 38. Pogodba med Svetom za prosveto in kulturo Okrajnega ljudskega odbora Radovljica in Tehniškega muzeja Slovenije o izvedbi raziskovanja zgodovine železarstva in oglarstva na Jelovici in evidentiranju tehniško-zgodovinskih spomenikov kroparskega muzejskega področja, 27.7.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
 39. Dopis TMS, Zbirnega centra Kropa Tehniškemu muzeju Slovenije s poročilom in obračunom raziskovanj v Jelovici od 26. junija do 16. oktobra 1955, Kropa, 24.10.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
 40. Jože Gašperšič, *O oglarstvu na Jelovici*, Loški razgledi, Škofja Loka 1959, in *O jelovškem rudarstvu*, Loški razgledi, Škofja Loka 1960.
 41. N.d. 2.
 42. Jože Gašperšič, ing. Janez Šmitek, *Žebelj in vijak*, Kropa 1959 (katalog razstave).
 43. N.d. 2.
 44. Jože Gašperšič, ing. Janez Šmitek, Poročilo k razstavi Žebelj in vijak v Kropi od 2. do 9.X.1955, podaljšano do 12.X.1955, Kropa, brez datuma, Arhiv KM – fond XII/2.
 45. Jože Gašperšič, *Vigenjc, vodnik po zgodovinskih žebljarskih kovačnicah v Kamni Gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih*, zbirka vodnikov Tehniškega muzeja Slovenije, Ljubljana 1956.
 46. Jože Gašperič (objave v Kroniki. Časopisu za slovensko krajevno zgodovino), *Gorenjsko železarstvo v 14. in 15. stoletju (1959)*, *O nekdanjem žebjarstvu na bivšem Kranjskem, Ferdinandejski rudarski red za fužine pod Jelovico (1960)*, *O tehniki in opreči nekdanjih rudarjev na Jelovici (1962)*, *Rudarsko poklicno znamenje "kladivo in klin" (1963)*, *Novo železarjenje v fužinah pod Jelovico v 19. stoletju in njegov konec (1963)*, *Iz vigenjca in fužine v tovarno (1963)*.
 47. Zapisnik seje muzejskega odbora v Kropi, Kropa 14.2.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
 48. Zapisnik seje muzejskega odbora v Kropi, Kropa, 18.3.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
 49. Prepis imenovanja upravnega odbora Pokrajinskega muzeja v Radovljici, Okrajni ljudski odbor

- Radovljica, 20.8.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
50. Izvleček iz zapisnika konference društva muzealcev in konservatorjev LRS v Radovljici dne 26.2.1955, Ljubljana, 14.3.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
 51. Dopis OLO Radovljica, Tajništvo za prosveto in kulturo Društvu muzealcev in konservatorjev LRS, Narodni muzej v Ljubljani, predmet: popravek 5. točke Izvlečka iz zapisnika DMK v Radovljici, Radovljica, 31.3.1955, Arhiv KM – fond XII/2.
 52. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi ObLO Radovljica, odsek za kulturo in prosveto, Kovaški muzej, št. dopisa 2/57, Arhiv KM – fond XII/2.
 53. Odločba ObLO Radovljica o priključitvi Kovaškega muzeja in zavarovane Slovenske peči v Kropi Pokrajinskemu muzeju v Radovljici, št. odločbe 02/1-298/3, Radovljica, 10.8.1957, Arhiv KM – fond XII/2.
 54. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi ObLO Radovljica. Kovaški muzej, št. dopisa 17/57, Kropa, 31.3.1957, Arhiv KM – fond XII/2.
 55. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi Tehniškemu muzeju Slovenije, Kropa, 12.12.1957.
 56. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi Tehniškemu muzeju Slovenije, predmet: ukinitvev Pokrajinskega muzeja v pripravi v Radovljici, Kropa, 12.3.1958, Arhiv KM – fond XII/2.
 57. Okrožnica članom muzejskega odbora in muzejskim poverjenikom v Kropi, predmet: uvedba vstopnine za muzejske objekte. Kovaški muzej, št. dopisa 41/59, Kropa, brez datuma, Arhiv KM – fond XII/2.
 58. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi Tehniškemu muzeju Slovenije: Problematika spomeniškega varstva v Kropi in Kamni Gorici in pa Kovaškega muzeja v Kropi (Poročilo v smislu sklepa komisije OLO Kranj, 23.2.1959), Kropa, brez datuma, Arhiv KM – fond XII/2.
 59. Dopis Kovaškega muzeja podjetjem in društvom v Kropi in Kamni Gorici s predlogom za organizacijo razstave gradiva za zgodovino ljudske kulture na kovaških tleh, Kropa 5.8.1959, Arhiv KM – fond XII/2.
 60. Dopis Kovaškega muzeja sindikalni podružnici UKO Kropa za sofinanciranje razstave Ljudske omike..., Kropa, 30.9.1959, Arhiv KM – fond XII/2.
 61. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi Plamenu, Tovarni vijakov v Kropi o predlogu ObLO Radovljica glede soustanoviteljstva Kovaškega muzeja, Kropa 22.10.1959, št. dopisa 140/59, Arhiv KM – fond XII/2.
 62. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi Svetu za kulturo in prosveto LRS v Ljubljani, predmet: načrt dela za leto 1959 in smer razvoja ustanove v prihodnjih letih in pogoji realizacije, Kropa, 1.12.1959 št. dopisa 170/59, Arhiv KM – fond XII/2.
 63. Dopis Jožeta Gašperšiča Odboru Kovaškega muzeja v Kropi, predmet: odpoved honorarne službe vršilca dolžnosti muzejskega upravnika v Kropi, Kropa 25.10.1961, Arhiv KM – fond XII/2.
 64. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi upravi podjetja Plamen, predmet: prošnja muzeja, naj Plamen ob svoji 70. letnici celotno Klinarjevo hišo podari muzeju. Kropa, 30.8.1964, Arhiv KM – fond XII/2.
 65. odlok o ustanovitvi MRO
 66. Dopis Kovaškega muzeja v Kropi Tehniškemu muzeju Slovenije, predmet: prošnja po ponovni priključitvi, Kropa, 16.4.1964, Arhiv KM – fond XII/2.
 67. Dopis Marjana Vidmarja, direktorja TMS, Skupščini občine Radovljica: zadeva: Kovaški muzej Kropa, Ljubljana, 26.12.1964, Arhiv KM – fond XII/2.
 68. Zapisnik seje sveta Muzejev radovljiške občine dne 28.7.1965, Radovljica, 9.8.1965, Arhiv KM – fond XII/2.
 69. Dopis Jaka Sartorija, direktorja Plamena, Tovarne vijakov v Kropi Kovaškemu muzeju v Kropi, zadeva: ureditev premožebjskoprnega stanja in poslovanja Kovaškega muzeja, Kropa, 13.9.1966, Arhiv KM – fond XII/2.
 70. Statut muzejev radovljiške občine, Radovljica, 29.3.1966, Arhiv KM – fond XII.
 71. Republiški sekretariat za prosveto in kulturo Ljubljana: Ocena (verifikacija) muzejske mreže v Sloveniji, Ljubljana, 30.4.1966, Arhiv MRO – pošta, št. 1., št. dopisa 119/66.
 72. Zdenko Dolinar, v.d. ravnatelja MRO: Obrazložitev k predlogu proračuna muzejev za leto 1966, Radovljica, 30.12.1965, Arhiv MRO – pošta, št. 1., št. dopisa 48-a/65.
 73. Plan Muzejev radovljiške občine za leto 1965. Arhiv – fond XII/2.
 74. Poročilo o delovanju Kovaškega muzeja v Kropi v letu 1965, Kropa, 18.1.1966, Arhiv KM – fond XII/2.
 75. Dohodki 1967, Arhiv KM.
 76. Dopis Justina Ažmana upravnemu odboru UKO Kropa, zadeva: razstava umetnega kovaštva, Kropa, 20.12.1967, Arhiv KM – fond XII/2.
 77. Zmago Šmitek, *Sprehod po Kovaškem muzeju*, v: Železar, Glasilo delovnega kolektiva Železarne Jesenice, Jesenice 1971, leto XIII, št. 35, 36.
 78. N.d. 77.
 79. Število obiskovalcev v 70. letih, Arhiv KM – Statistika.
 80. Tehnično poročilo k idejnemu projektu za ureditev I. nadstropja "Železarskega muzeja" v Kropi, izdelal projektant Vilko Marinšek, Kranj, 1970, Arhiv MRO – došla pošta 65-72, št. 81/70.
 81. Poročilo o problematiki Kovaškega muzeja v Kropi, naslovljeno na Tehniški muzej Slovenije, Radovljica, 9.4.1971, Arhiv MRO – odposlana pošta 70-75, št. 40/71.
 82. Zapisnik posveta o ureditvi Kovaškega muzeja v Kropi, Radovljica, 22.3.1970, Arhiv MRO – odposlana pošta 70-75, št. 132/72.
 83. Pojasnila k predlogu predračuna za leto 1972, Radovljica, 10.3.1972, Arhiv MRO – odposlana pošta 70-75, št. 70/72.
 84. Nd. 83

85. Dopis Justina Ažmana z dne neznanemu naslovniku, Kropa, 19.1.1973, Arhiv KM – fond Justin Ažman.
86. Zapisnik seje delovne skupnosti Muzejev radovljiske občine, Radovljica, 22.5.1972, Arhiv MRO – odposlana pošta 70-75, št. 133/72.
87. Maruša Avguštin, *Joža Bertoncclj (1901-1976), mojster kovaške umetnosti*, v: Vigenjc, glasilo Kovaškega muzeja. Ob 100. obletnici rojstva Joža Bertoncclja, Kropa 2001, leto I.
88. Zapisnik seje muzejskega odbora v Kovaškem muzeju v Kropi, Radovljica, 16.1.1973, Arhiv MRO – odposlana pošta 70-75, št. 6/73.
89. Dopis Miloša Magoliča in Cirila Rekarja na Tehniški muzej Slovenije v Ljubljani, brez datuma, 1973. Arhiv MRO – odposlana pošta 70-75, št. 127/3.
90. Janez Fajfar, *Kovaški muzej, pomemben del turistične ponudbe Kroke*, v: Plamen, glasilo Plamena, Tovarne vijakov v Kropi (dalje Plamen), Kropa 1983, leto XI, št. 1.
91. N.d. 88.
92. Dopis MRO Kulturni skupnosti Radovljica, zadeva: Odgovori na vprašalnik Kulturne skupnosti Radovljica, Radovljica, 3.2.1978, Arhiv MRO – odposlana pošta 78-80, št. 15/78.
93. Dopis MRO Druženemu pravobranilcu samoupravljanja, zadeva: Usklajenost samoupravnih aktov z zakonom o združenem delu, Radovljica, 11.5.1979, Arhiv MRO – odposlana pošta 78-80, št. 66/79.
94. Dopis MRO na Skupščino občine Radovljica, zadeva: Stavba, v kateri se nahaja Kovaški muzej, 12.9.1974, Arhiv MRO – odposlana pošta 70-75, št. 87/74.
95. Dopis MRO na Tovarno vijakov Plamen, 8.7.1975, Arhiv MRO – odposlana pošta 75-77, št. 57/75.
96. Maketa v muzeju.
97. Dopis MRO na Kulturo skupnost Slovenije, predmet: Prošnja za spremembo namembnosti sredstev, 22.8.1975. Arhiv MRO – odposlana pošta 75-77, št. 63/75.
98. Dopis Maruše Avguštin na neznani naslov, predmet: Kovaški muzej v Kropi kot eden specialnih muzejev v skupni upravi Muzejev radovljiske občine, brez datuma, Arhiv MRO – odposlana pošta 75-77, št. 53/77.
99. Janez Šmitek, *Kovaški muzej v Kropi*, 68. zvezek zbirke vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Ljubljana, 1976.
100. Janez Šmitek, *Kroparska kronika NOB*, Radovljica 1986.
101. Dopis Maruše Avguštin neznanemu naslovniku, zadeva: Kovaški muzej ima dva nova razstavna prostora, Radovljica, brez datuma, Arhiv MRO – odposlana pošta 78-80, št. 104/78.
102. Zapisnik sestanka z dne 1.2.1979 v pisarni Radovljiških muzejev v zvezi z dopolnitvijo Kovaškega muzeja z etnografsko zbirko in zbirko NOB ter dopolnitvijo Plamenove sobe in zbirke umetnega kovaštva, Radovljica, 6.2.1979, Arhiv MRO – odposlana pošta 78-80, št. 4/79.
103. Dopis MRO Kulturni skupnosti Radovljica, zadeva: Srednjeročni načrt, Radovljica, 26.10.1979, Arhiv MRO – odposlana pošta 77-80, št. 156/79.
104. Dopis MRO Skupščini Občine Radovljica, Komite za družbeno planiranje in gospodarstva, Radovljica, 6.10.1981, Arhiv MRO – odposlana pošta 81-83, št. 104/1981.
105. Inventarna knjiga muzejskih predmetov, Kovaški muzej v Kropi.
106. Janez Fajfar, *Kovaški muzej je bogatejši za etnološki del zbirke*, v: Plamen 1983, št. 3.
107. Dopis MRO neznanemu naslovniku, zadeva: Delovni program v Muzejih radovljiske občine 1982, Radovljica, 24.1.1983, Arhiv MRO – odposlana pošta 81-83, št. 7/83.
108. Verena Štekar-Vidic, *Znameniti Kroparji v Kovaškem muzeju*, v: Plamen, 90. let. Kropa, 1985.
109. Alenka Klemenc, *Kropa v stari fotografiji*, v: Plamen 1987/št. 3.
110. Poročilo o delu Kovaškega muzeja v Kropi za leto 1989, Arhiv KM – fond Muzej (Poročila).
111. Verena Štekar-Vidic, *Iz zgodovine osnovne šole v Kropi*, Kropa 1988 (katalog razstave).
112. Verena Štekar-Vidic, *Iz zgodovine osnovne šole v Kamni Gorici, na Dobravi in Ovsišah*, Kropa 1990 (katalog razstave).
113. Verena Štekar-Vidic, *Zgodovina osnovne šole v Radovljici*, v: Radovljiški zbornik, Radovljica 1991.
114. Alenka Klemenc, *Jože Gašperšič*, Kropa 1989 (katalog razstave).
115. Alenka Klemenc, *Jože Gašperšič ali zadružništvo kot alternativa delničarstvu*, v: Revija za razvoj, Ljubljana 1990, št. 2.
116. N. d. 110
117. Verena Štekar-Vidic, *40 let Kovaškega muzeja, Nova razstavna zbirka Željarstvo v Lipniški dolini*, Kropa 1993 (zgibanka ob razstavi).
118. Alenka Klemenc, *35 let Kovaškega muzeja*, v: Plamen 1987/št. 2.
119. Poročila o delu Kovaškega muzeja od leta 1990 do leta 2001. Arhiv KM – fond Muzej.
120. N.d. 119.
121. N. d. 119.
122. Saša Šlegel, *Kovaški muzej v Kropi*, Kovaški muzej, 1996 (delovni zvezek) in Saša Florjančič, *Spoznajmo vigenjc*, Kovaški muzej, Kropa 1998 (otroška pobarvanka).
123. N.d. 119.
124. N.d. 119.
125. N.d. 119.
126. *Kroparski zbornik, ob 100-letnici Plamena: 1894-1994*. Kropa-Radovljica 1995.
127. *Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja*, Gorenjski biografski leksikon, poskusni zvezek 1, Radovljica 1998.
128. N.d. 119.
129. Verena Štekar-Vidic, *Kulturno turistični vodnik Kropa. A cultural and tourist guide*, Radovljica-Kropa 2000.
130. *Vigenjc. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi. Ob 100. obletnici rojstva Joža Bertoncclja*, Kropa 2001, leto I.

S LIKOVNA PRILOGA

POZIV IN PROŠNJA !

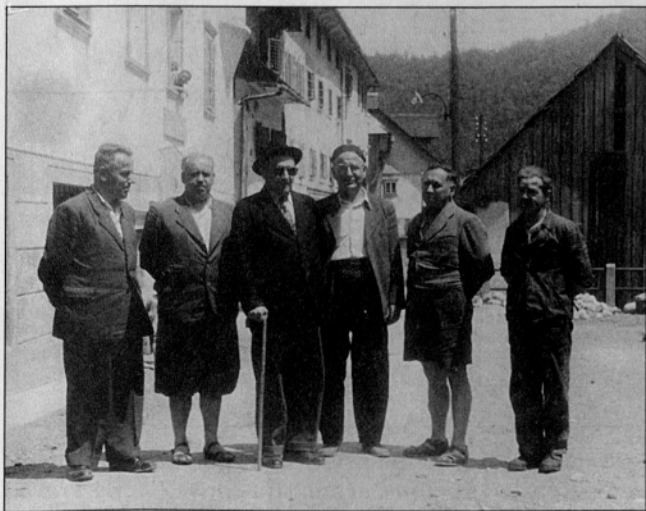
Zadruga je začela zbirati spomine na dobo, ko so še delale fučine in ko še ni bilo sedanje tovarne, z namenom, da jih uredi in shrani v posebni zbirki ali domačem muzeju.

Ako bi kdo imel sam ali bi vedel, da imajo njegovi znanoci še staro kovaško orodje n.p.r. naglažne, tope, kladi, sejavnice, klešče in dekle itd., potem šelebrske, taške, železo in podobno, dalje laterne, svečnike, okovo, posodo itd., naj se ti predmeti ponudijo zadrugi brezplačno ali proti odkupu, ali dajo samo v shrambo, da se pozneje razstavi.

Prosimo uvaŕujte ta poziv in skrbite, da se ohrani čim boljše in čim več spominov na stare čase, na zgodovino, iz katere je vse sedanje zrastle.

Кропа, 28. јануарја 1938.

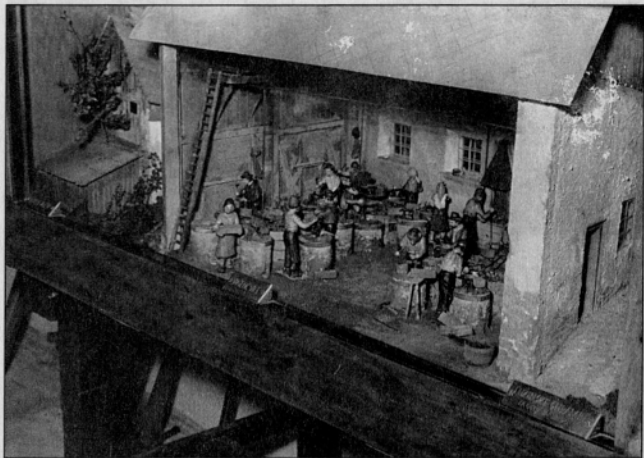
Poziv Kovinarske zadruge Plamen iz leta 1938 svojim članom naj zbirajo predmete za muzej kroparske zgodovine.

Pripravljalni odbor Kovaškega muzeja leta 1951 (od leve proti desni): Jože Gašperšič, Franc Hafner, Janez Lazar, Franjo Baš, Joža Bertonecelj, Franc Kržišnik.

Poziv Črtomirja Zorca, tedaj zaupnika Zavoda za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih, umetnih in zgodovinskih predmetov, in profesorja na Šoli za umetno kovaštvo v Kropi, Krajevnemu ljudskemu odboru v Kropi leta 1949 za ustanovitev Kovaškega muzeja v Kropi.

Maketa vigenjca Vice, izdelana po naročilu Kovinarske zadruga Plamen okoli leta 1936. Delo dunajskega kiparja Ferdinanda Schwarza.

Čtormis Forec, zaupnik Zavoda se priča in zanesljivo pravi, da
vaje kulturne, umetniške in zgodovinske poročnikov slovenščine

Krajcovi ljudski odbor u Krozi

Glede na zgodovinske tradicije Varčbe zanesenosti:
je tega in glede na očitno indus kirpihi pravoj Kovatke
obli, predalpin, de čimprej dočeti ena od starih kir
eli ne vsi nehi večje ob za "Kovatek mize" o Kropi.

V ta miselj bi se naj shranilo vse zgodovinske
 dragocenosti, ki so danes še v poselitvi prvotnih plemelj,
 vse umetno-oblikne krogerne izdelke in predelane drbo,
 pomene domstvenega umetnjenja, umetno kovarstva po
 tudi drugih izdelkov; razen tega naj bi miselj obr-
 jevala tudi obliko vaših železnih predelovalnih
 želez, modele plešev, vijakov, originalne tera pa-
 kovale, delce omnitel, stopnišče ter druge delov-
 neme, ki so v zvezi z vašim delom in vašim krajem.

„Kovarske umuje“ v Kropi bi bil prvirna delovna
lokalna umuje v Hrovatiji. Predstavljala bi obsevanje tudi:
Krajeno posebnost ter služil za vplod, hudo je
delo prirobnosti svoje in svojih prednikov delo in umuje.
Za mlado generacijo bi bil umuje vzgojnega pomena,
za otroške in družine krajov pa tudi obširna vredna
posebnost. - Toverna. Plešena bi imela v umuje v:
vino s svojimi industrijskimi izdelki, ki bi bili
obsevanje njen arhiv. Tudi niso bi vsi predniki, ne
lahko vtihi, pravda lastnika, v umuje bi bili
le dobitni jasnosti na vplod.

Ker točeno poudarjam pomen in modeliranje
v naši komercialni štiri sem delno preprežem pomen:
juti pri realizaciji gospodarske predloži.

$\frac{7}{2}$ delom o lepši bodoslovit!

Moj narlov:
C. f. Kravj,
Tomis'eva 14

15. VI. 48

Odkritje spominskih plošč kroparskima slikarjema Petru Žmitku in Janezu Krstniku Potočniku na njunih rojstnih hišah ob odprtju Kovaškega muzeja 29. junija 1952.

Govor ministra za kulturo in prosveto LRS Borisa Zihlerla ob odprtju Kovaškega muzeja.

KROPA IN SECVLO
QVINDECESIMO CONDITARIVO
TERRAM ET MONTIBVS FERRVM
ERRIPVIT - LABORE FABRVM CRE-
SCIT - BELLO PRO LIBERTATE
VITAM ET SANGVINEM DONA-
VIT - MORES BONOS VIRTV-
TESQVE MVSEO ARTIBVS
VVLCAŃI COLLIT -
DIE JVNII VICESIMO NONO
ANNO MDCCCCLII

Boris Zihlerla

Posvetilo v latinščini na prvi strani spominske knjige ob odprtju muzeja s podpisom ministra Borisa Zihlerla. Prevod posvetila se glasi: "Kropa, ustanovljena v 15. stoletju, ki je reki iztrgala zemljo in goram železo, se razvila zahvaljujoč trudu kovačev, žrtvovala življenja in kri v vojni za svobodo, je zbrala svojo tradicijo in vrline v muzeju kovaških umetnosti boga Vulkana. 29. junij leta 1952."

Kulturne prireditve ob odprtju Kovaškega muzeja so bile tudi v Kamni Gorici. Joža Šolar recitira Župančičevo Žebljarsko pred vigenjci V Polju v Kamni Gorici. 29. junij 1952.

ZAČETNO OBDOBJE

SODELOVANJE S TEHNIŠKIM MUZEJEM SLOVENIJE

Prof. Franjo Baš, ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije, nadzoruje izkop Slovenske peči, talilnice železove rude iz 14. stoletja. Kropa, 1953.

Odprtje Slovenske peči z zavarovalno stavbo. Kropa, 4. oktober 1954.

Ing. Ciril Rekar, univerzitetni profesor metalurgije in prvi predsednik Tehniškega muzeja Slovenije, izroča ključ zavarovalne stavbe Slovenske peči Ludviku Šmitku, predsedniku Občinskega ljudskega odbora Kropa. Kropa, 4. oktober 1954.

TEHNIŠKI MUZEJ SLOVENIJE
ZBIRNI CENTER
KOVAŠKI MUZEJ KROPA

bo predal 3. oktobra 1954

SLOVENSKO PEČ JAVNOSTI

z dnevnim redom:

- 2. X. ob 19. uri predavanje o zgodovini kroparskega in okoliškega železarstva
- 3. X. ob 8. uri sprejem gostov in ogled kraja (kovaški muzej, vigenc Vice, razstava umetnih kovinskih izdelkov in drugih znamenitosti)
- ob 10. uri predaja slovenske peči javnosti - pozdrav gostov, govor o zgodovinskem in metalurškem pomenu slovenske peči, izročitev v varstvo občini Kropa, ogled
- ob 13. uri izlet v zgodovinsko železarsko naselje Jamnik

Za prevoz z jutranjega in na večerni vlak v Podnartu bo preskrbljeno
Zaradi organizacije kosila in izleta prosimo za predhodne prijave

TOVARIŠKO VABLJENI! Muzejski odbor Kropa, Gorenjsko

Vabilo k odprtju tehniškega spomenika Slovenska peč.

Prof. Franjo Baš govori ob odprtju Slovenske peči. Kropa, 4. oktober 1954.

Raziskovanje sledi železarjenja na Jelovici. Raziskovalna ekipa leta 1954.

MUZEJSKA DEJAVNOST

STALNA RAZSTAVNA ZBIRKA – PRVE POSTAVITVE

Salon, 50. leta

Salon, pred prenovo leta 1972.

Muzejska veža, 50. leta.

Maketa Zgornje fužine, maketa vigenjca Vice, barigle in drugi etnološki predmeti v zdajšnji Bertoncljevi sobi, 50. leta.

MUZEJSKA DEJAVNOST

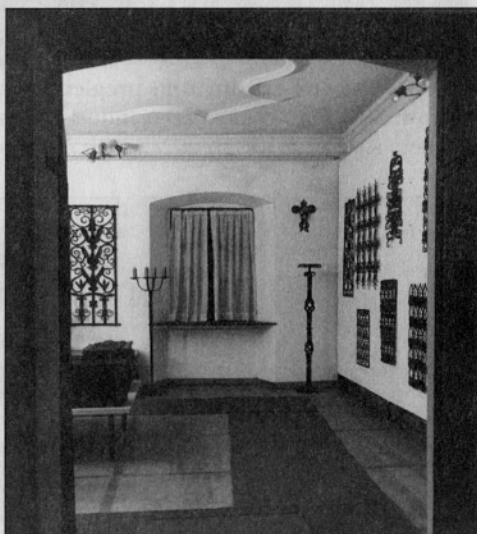
STALNA RAZSTAVNA ZBIRKA – PRENOVA V 70. LETIH

Odprtje prenovljene razstavne zbirke Kovaškega muzeja 12. maja 1972. Upravnik Justin Ažman (fotografija levo) v imenu Kovaškega muzeja sprejema priznanje Gorenjske turistične organizacije. Govor ravnateljice Muzejev radovljiške občine Maruše Avguštin. Za njo stoji avtor prenovljene zbirke Miloš Magolič, ravnatelj Tehniškega muzeja Jesenice.

Odprtje zbirke umetniško kovanih del mojstra Joža Bertoncija 26. aprila 1975. Razstavo je oblikoval Leopold Dermota, tedanji upravnik Kovaškega muzeja (na fotografiji levo bere iz Bertoncijevih Kroparskih zgodb).

Otvoritev makete v salonu, ki prikazuje Kropo v 19. stoletju, 30. aprila 1975, ob praznovanju 80-letnice Tovarne Plamen v Kropi. Maketo sta izdelala Miloš Magolič in sodelavec Tehniškega muzeja Jesenice Marjan Dolinšek.

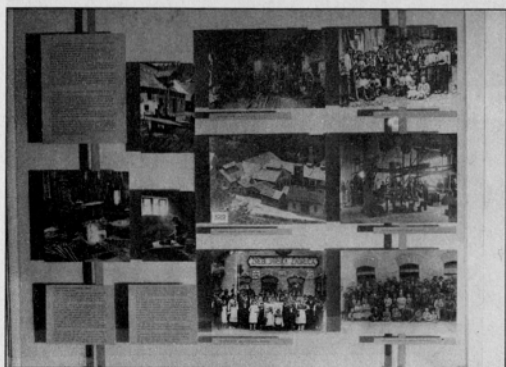
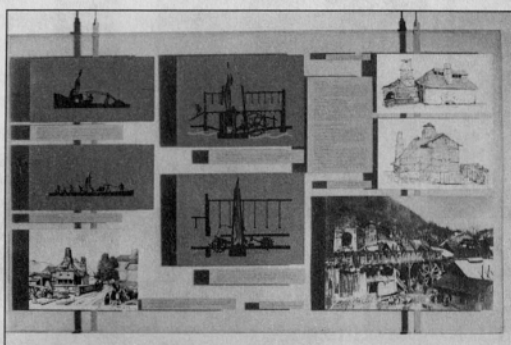
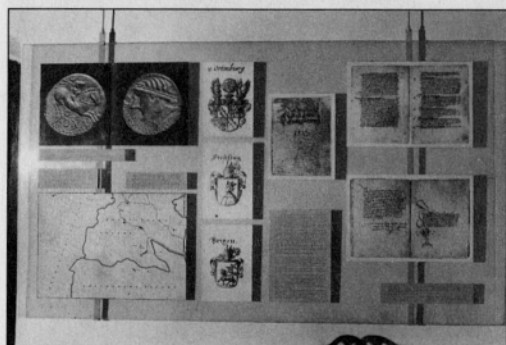
STALNA RAZSTAVNA ZBIRKA – PRVO NADSTROPJE PO PRENOVI

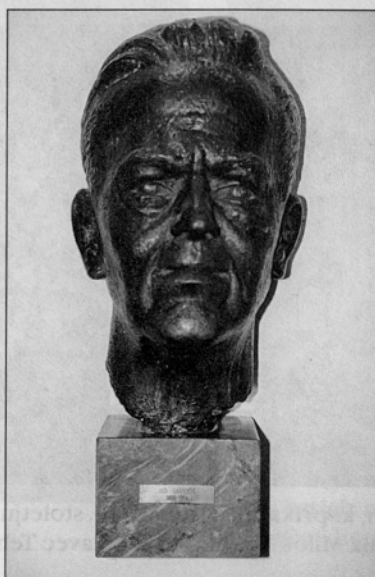
Salon – splošen zgodovinski pregled železarstva v Kropi, Kamni Gorici in Kolnici, razvoj industrijske zadruga Plamen, maketa Kroepe. Avtor Miloš Magolič, 1972 in 1975.

Osrednja med tremi oljnimi slikami, Kronanje Marije, v kasetiranem stropu salona iz konca 18. stoletja.

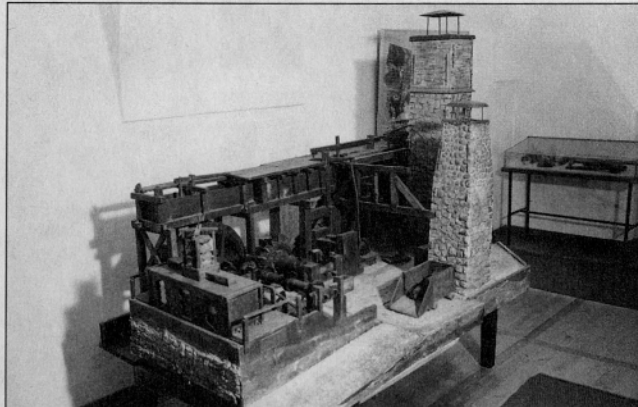
Predstavitev zgodovinskih osnov železarjenja v Kropi, Kamni Gorici in Kolnici ter razvoja industrijske zadruga Plamen na panojih v salonu. Avtor Miloš Magolič, 1972.

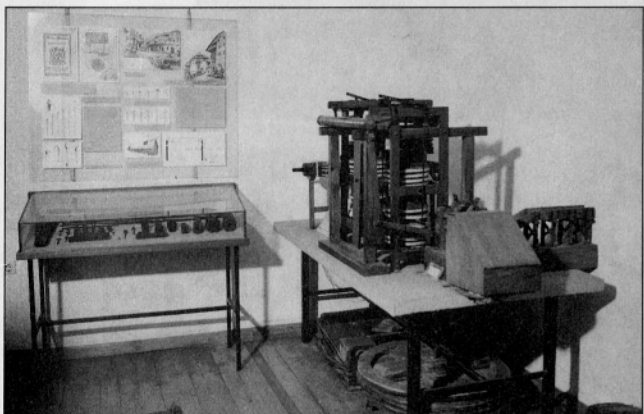
Bronasti portret Jožeta Gašperšiča, zaslužnega Kroparja in prvega strokovnega delavca Kovaškega muzeja. Delo akademskega kiparja Toneta Logondra, 1970 (ob 75-letnici Tovarne Plamen v Kropi).

MUZEJSKA DEJAVNOST

STALNA RAZSTAVNA ZBIRKA – PRVO NADSTROPJE PO PRENOVI

Fužinski del v 2. prostoru: predstavitev rudarstva, oglarstva in pridobivanja železa v fužinah. Avtor Miloš Magolič, 1972. Maketo Zgornje fužine je izdelal kroparski tesar Janez Ažman, ok. 1952.

Žebljarski del v 3. prostoru: maketa vigenjca Vice (delo Ferdinanda Schwarza, ok. 1936), maketa mehov (delo kroparskega meharja Janeza Strgovška in ljubiteljskega rezbarja Joža Berceta, 1966), kovaško orodje in izbor ročno kovanih žebeljev. Prikaz žebeljev (na prvi fotografiji levo) je bil 1993 razširjen v novi razstavni zbirki *Žeblljarstvo v Lipniški dolini* v drugem nadstropju.

Muzejska veža z mestejo in glasbeno omaro iz konca 19. stoletja.

Pogled iz Bertoncljeve sobe proti salonu.

MUZEJSKA DEJAVNOST

STALNA RAZSTAVNA ZBIRKA – ŠIRITEV V DRUGO NADSTROPJE

Spominska zbirka narodnoosvobodilnega boja v Kropi. Avtor Janez Šmitek, 1981. Tu je od leta 1993 nova razstavna zbirka Žebjarstvo v Lipniški dolini.

MUZEJSKA DEJAVNOST

STALNA RAZSTAVNA ZBIRKA – ŠIRITEV V DRUGO NADSTROPJE

Prikaz življenja kroparskih kovaških družin v etnološki sobi. Avtor Zmago Šmitek, 1983.

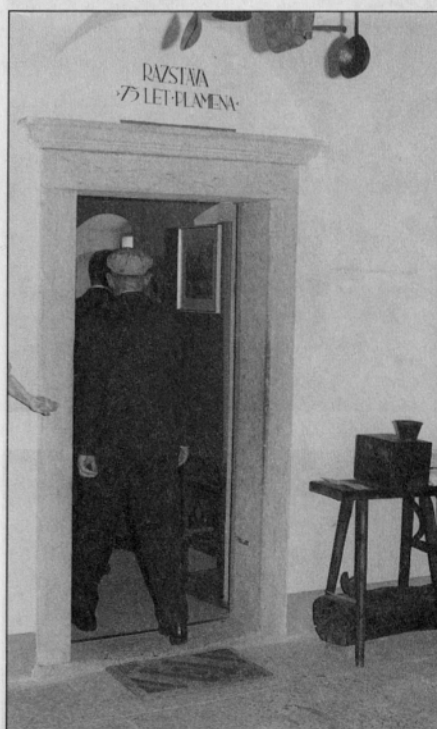
Zbirka Žebbljarstvo v Lipniški dolini. Avtorica Verena Štekar-Vidic, 1993.

Razstava *Žebelj in vijak od antike do danes*. Kulturni dom v Kropi, avtorja Jože Gašperšič in Janez Šmitek, 1955.

Razstava umetniško kovanih del mojstra Joža Bertonclja. V sodelovanju z Delavsko univerzo Radovljica, 1968.

Razstava *75 let Plamena*. Avtor Justin Ažman, 1970.

Razstava *Znameniti Kroparji*. Avtorica Verena Štekar-Vidic, 1985. Ob tej razstavi se je prostora stalne razstavne zbirke Bertoncljevih umetniško kovanih del, ki je hkrati tudi razstavni prostor za občasne muzejske razstave, oprijelo ime Bertoncljeva soba.

Razstava *Kropa v starih fotografijah*. Avtorica Alenka Klemenc, 1987.

Razstava *Jože Gašperšič*. Avtorica Alenka Klemenc, 1989. Nastop moškega pevskega zbora iz Kroke v spremljajočem programu.

Razstava *Iz zgodovine osnovne šole v Kropi*. Osnovna šola Staneta Žagarja v Lipnici. Avtorica Verena Štekar-Vidic, 1994.

Razstava *Iz zgodovine osnovne šole v Kamni Gorici, na Dobravi in na Ovsišah*. Osnovna šola Staneta Žagarja v Lipnici. Avtorica Verena Štekar-Vidic, 1990.

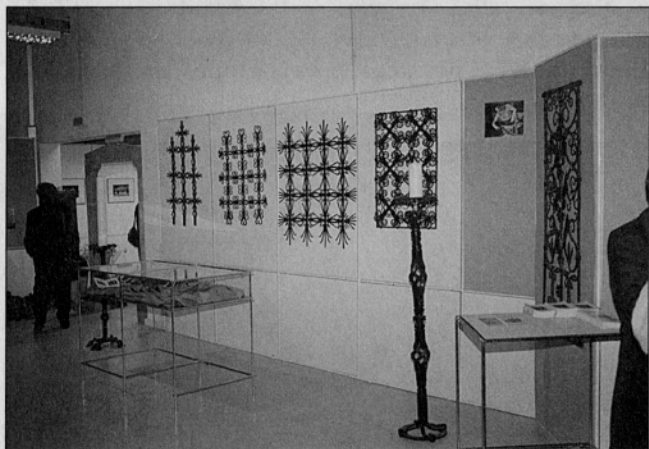
Razstava fotografske kolonije *Kropa skozi objektiv Fotografskega društva Radovljica*. Organizirala Verena Štekar-Vidic 1994.

Razstava jasic in predstavitev jasic iz testa, ki so jih izdelale udeleženske prve prednovoletne ustvarjalne delavnice, ki potekajo v Kovaškem muzeju od leta 1993 dalje. Organizirala Verena Štekar-Vidic 1993.

Razstava *Arhitekturna podoba Kroke*, fotodokumentarna razstava arhitekta in fotografa Mirana Kambiča. Razstavo so spremljala predavanja strokovnjakov o problematiki spomeniškega varovanja stavbne dediščine v Kropi. Organizirala Verena Štekar-Vidic 1998.

Gostovanje Bertoncljeve zbirke na razstavi *Dediščina in kultura stavbarstva* v organizaciji Gradbenega centra Slovenije. Ljubljana, 1996.

Predstavitev Kovaškega muzeja na slovenskem muzejskem salonu v Cankarjevem domu v Ljubljani. Maj 1994.

Zgibanka ob gostovanju Bertoncljeve zbirke ob podpisu listine o prijateljstvu med mestoma Radovljica in Sondrio. Maj 1993.

OBČASNE RAZSTAVE

Iz serije razstav *Naš kraj in ljudje*

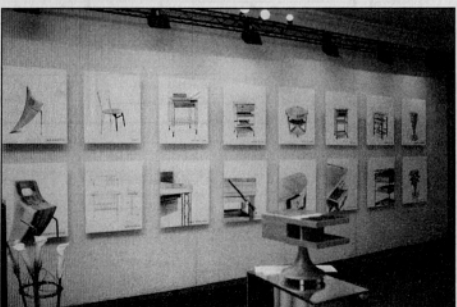
Razstava cizelerke in slikarke Eve Gašperšič, učenke Šole za umetno kovaštvo v Kropi in samostojne kulturne delavke iz Kroke. Decem-ber 1994.

Razstava umetnega kovača Adama Kržišnika, učenca Šole za umetno kovaštvo v Kropi in samostojnega kulturnega delavca iz Kroke. Julij 1997.

Spominska razstava akademskega slikarja Kamila Legata iz Kroke. V sodelovanju z Galerijo Šivčeva hiša iz Radovljice. Julij 1998.

Razstava oblikovalca in arhitekta Marjana Gašperšiča *Desetletje poezije v lesu 1991-1999*. Julij 1999.

Razstava *Neznani Bertoncelf. Ob 100. obletnici smrti mojstra Joža Bertoncelfa*. Julij 2001.

Inventarna številka	Predmet	Opis predmeta (material, mere, število kosov)	Opis
96	možnar	hamut možnar ϕ lubki 10cm viš. 14,5cm	
97	možnar s streljanji	zelen možnar, ovrnhoten dolž. 31cm	možnarji Kropa
	možnar s streljanji	zelen možnar, ovrnhoten, s napinom dolž. 22cm	-11-
	možnar s streljanji	zelen možnar, pošten ϕ podstavka 17cm, viš. 23cm	-11-
	možnar s streljanji	hamut možnar s konstanto lubki ϕ 13cm, viš. 21cm	
	modell s marbo		rapuš moj -11-
	modell s marbo		-11-
	modell s marbo		-11-
	modell s marbo	11 X 8 cm	-11-
	modell s marbo	in pločine, modell s "Pute"	Penjak Kropa
	prečnik	in karampe zelno, tinočni s perom s puz	
		ETNOLOŠKA FOTOTEKA	
		St.: 1944	Opislo (predmet): Gorlice
		St. negativ:	Kropo
		Velikost in enota:	Datum: 1994
		Latitudo negativ:	Avtor: Miroslav Kamlič
		Preštevilo iz:	
		Dr.: 188-200, 388, 390, 394	
		Tr:	
		Opombe:	
112			
113			
114			

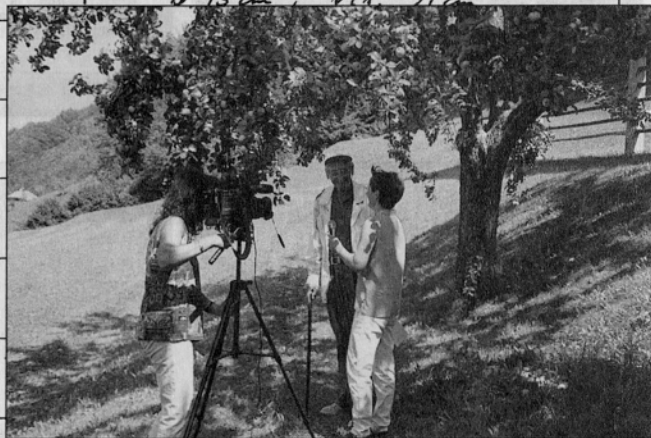
Prst Janez je korar bil
lepe nauke je ušil
skor aftar pridige
je omelil grešnike

Kraljica je v cerkev šla
ste Janez je poslušala
krobljaje Janeza
saj se kraljica spove

Kralj Vencelj se to rve
ham kraljica k spovdi gre
Janez povej povej
kaj se kraljica spove

Janez odgovori
prst na usta položi
raji se smrt storim
kot od spodi govorim

Kralj Vencelj se razrudi
Janez maršnat pusti
Vrgli se Janez
s to ruko Voltava.

Študijski krožek KROPARSKO UMETNO KOVAŠTVO

UKO - SVETILA

IME IZDELKA: LESTENEC NA 2 LAMPE - STORŽ

Tovarniške oznake izdelka:

ŠZ - 109/1062

FO - 109/44

AVTOR RISBE: Marjan Gregorič

KOVAČ: Uroš Zupar, Zdenko Falec

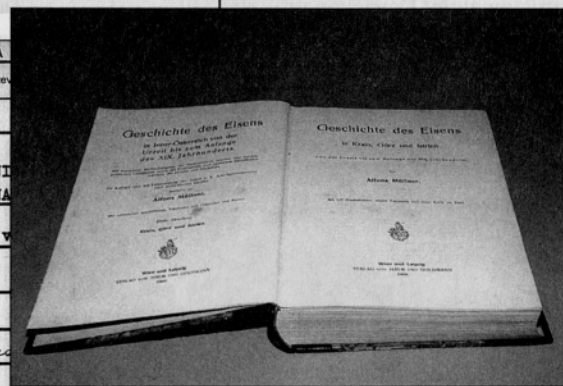
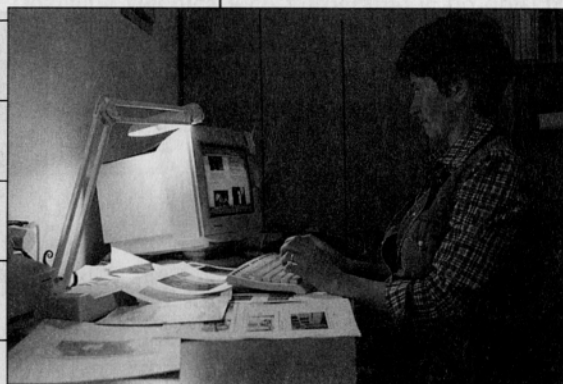
ČAS IZDELAVE PRVEGA IZDELKA: 20. 5. 81

TRAJANJE IZDELOVANJA ZA TRG: Mandorini Zdril

VELIKOST IN TEŽA IZDELKA: H - 95 cm; 4 kg

OPOMBE: glj. 109/1063 izdelan na 4 ravne 'stare'

Povezava s fototeko KM: ni navedena; glj. album UKO-1

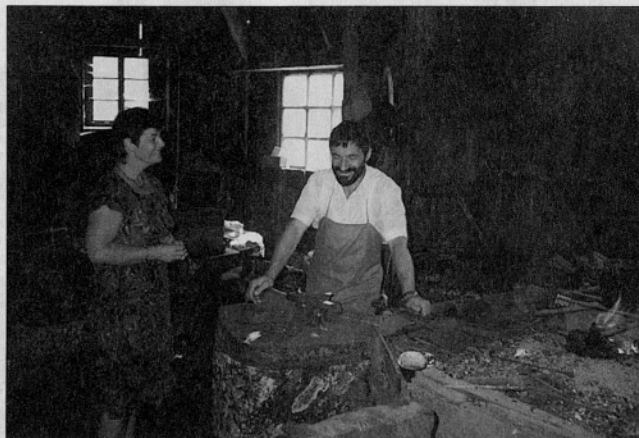

MUZEJI RADOVLJIŠKE OBČINE		KARTOTEKA	
KOVAŠKI MUZEJ V KROPI		Geslo	Inventarna številka
		XVII. A. 4	M R
Predmet	GLASEENA OMARA	Material in tehnika	
		LES, KOVINE (ŽELEZO, MEDENI), STEKLO (POSILIKANO), TKANINA	
Od kod	KROPA (pri STANGLN v KOTLU) izdelana pri tvrdki KLEPETAR v PRAGI	Mere	
		Šir. 70 cm, dolž. 136 cm, v	
		Doba	
		2. pol. 19. stol	
Način pridobitve	Leto	St. fotografije	
		St. negativa 16, 17 (glj. k)	
		St. diapozitiva	
		St. risbe	
		St. načrta	
		Kje se predmet nahaja	
		v veži stalne zbirke	

Prikaz kovanja žeblice v vigenjcu Vice. Skupini obiskovalcev razlaga Janez Fajfar, prvi kustos Kovaškega muzeja, kuje Joža Eržen, vodič in oskrbnik muzeja. 1994.

Doživetje vigenjca Vice. Fotografijo je po obisku muzeja poslala nemška obiskovalka.

Skupina otrok zavzeto posluša orkestrion, glasbeno omaro iz konca 19. stoletja.

Predstavitve Kovaškega muzeja na slovenskem muzejskem salonu. Na mobilni ješi (kovaškem ognjišču) sta kovala žeblice Joža Eržen in Marjan Dermota (na fotografiji). Narodna galerija v Ljubljani, 1997.

KOVAŠKI MUZEJ		KOVAŠKI MUZEJ	
Kropa		Kropa	
N ^o 00102		N ^o 00102	
Muzeji radovljške občine		Muzeji radovljške občine	
Linhartov trg 1, Radovljica		Linhartov trg 1, Radovljica	
Davčna številka: 37713922		Davčna številka: 37713922	
Vstopnina:		Vstopnina:	
V skladu s 26. členom Zakona o davku na dodano vrednost, 100% na obsegu		V skladu s 26. členom Zakona o davku na dodano vrednost, 100% na obsegu	
N ^o 15557		N ^o 15557	

Muzeji radovljške občine	
Linhartov trg 1, Radovljica	
Davčna št.: 37713922	
Vstopnina: 3,00	
V skladu s 26. členom zakona	
o davku na dodano vrednost, 100% na obsegu	
KOVAŠKI MUZEJ V KROPI	

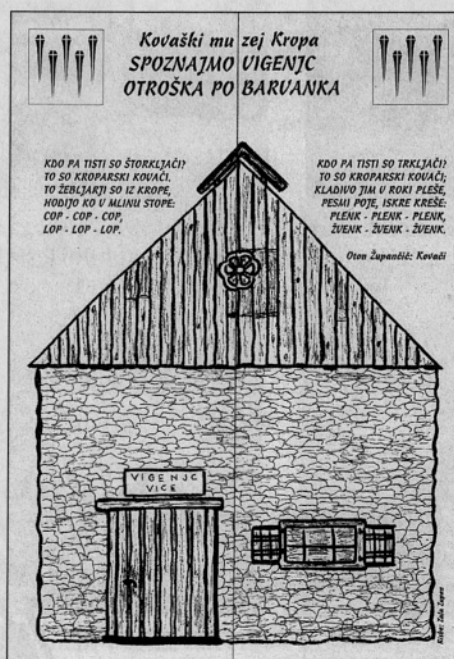

Zapis otrok iz Otroškega vrtca Kropa po obisku muzeja, 1999.

Delo s šolskimi skupinami v Kovaškem muzeju: učna ura v muzeju in vigenjcu Vice, ogled filmov Metoda in Milke Badjure *Kroparski kovači* (1954) in *Koledniki* (1967) v muzejski video-sobi.

Predstavitve otroške pobarvanke *Spoznajmo vigenjca* na muzejskem salonu v Narodni galeriji v Ljubljani, 1997. Tema muzejskega sejma je bila Pedagoško delo v muzejih.

Učna pripomočka za osnovnošolske otroke: delovni zvezek *Kovaški muzej v Kropi* (1996) in otroška pobarvanka *Spoznajmo vigenjca* (1997).

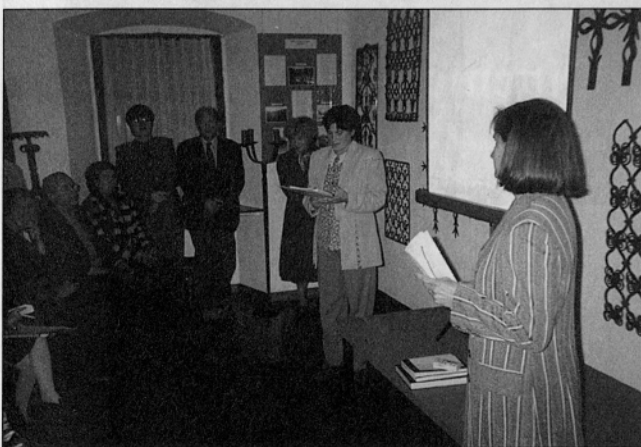
Predavanje ob odprtju razstave *Minerali, dragi in okrasni kamni* iz zbirke Boruta Razingerja, 1996.

Predavanje etnologa Damjana Ovsca o adventnem času ob predstavitvi adventnih venčkov – izdelkov sedme prednovoletne delavnice za udeleženko iz Kroke, 1999.

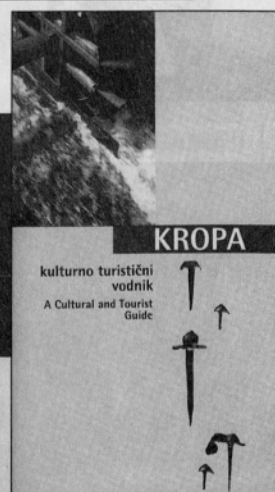
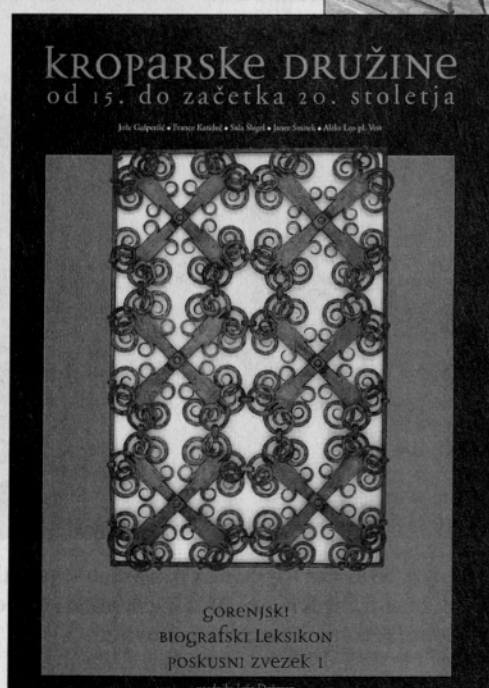
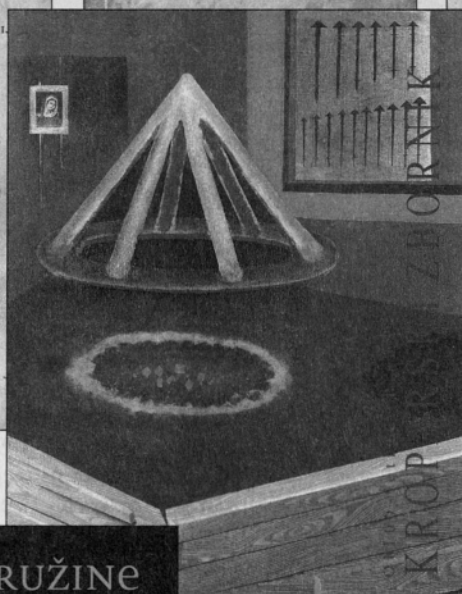
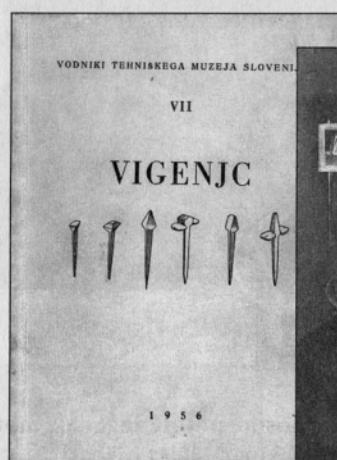
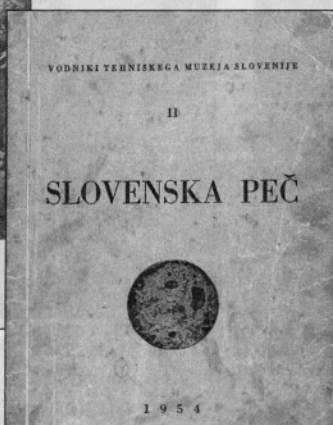
Predstavitev izdaje priložnostne poštne znamke z motivom jasic iz Kroke (akademska kiparka Liza Hribarjeva, cerkev Matere Božje v Kropi), 1997. Motiv na znamki je povzet iz fototeke Kovaškega muzeja ob terenski raziskavi jasic v Kropi in Kamni Gorici, (Verena Štekar-Vidic, fotograf Miran Kambič, 1994).

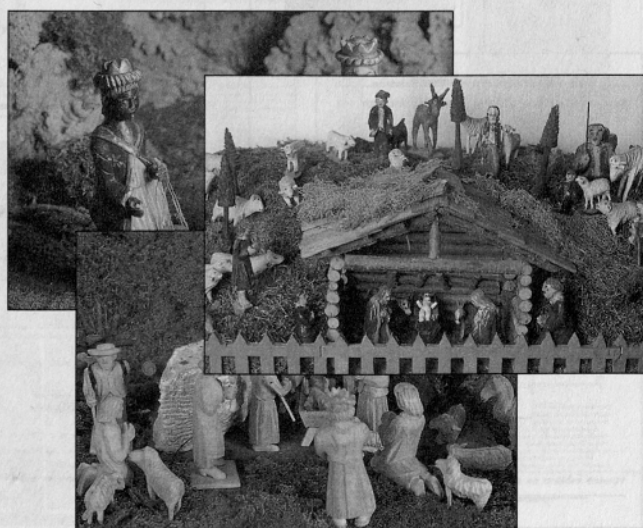
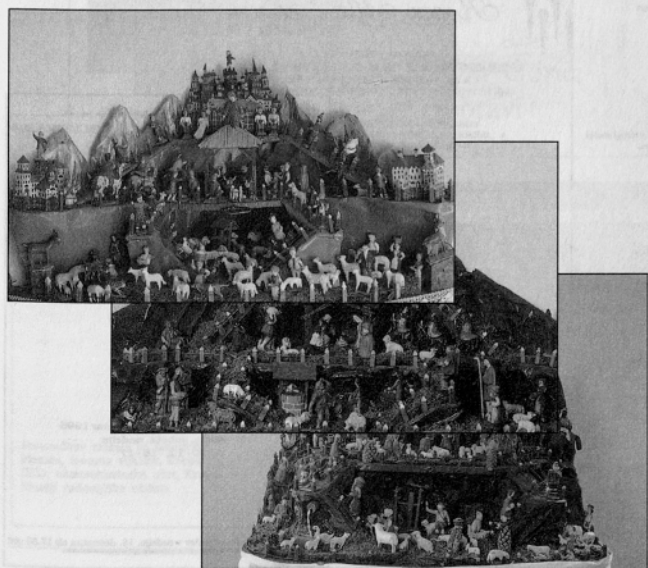
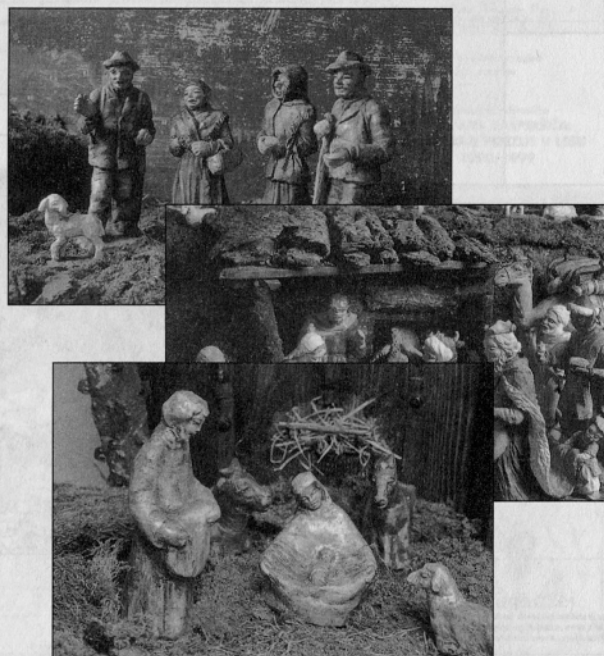
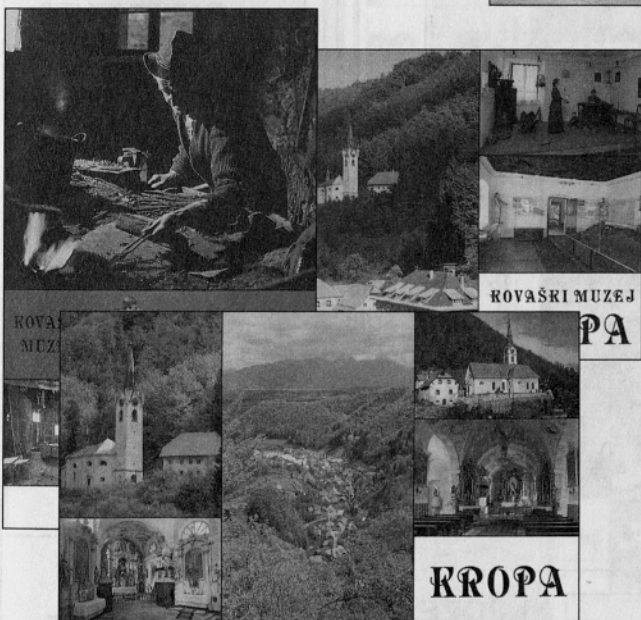
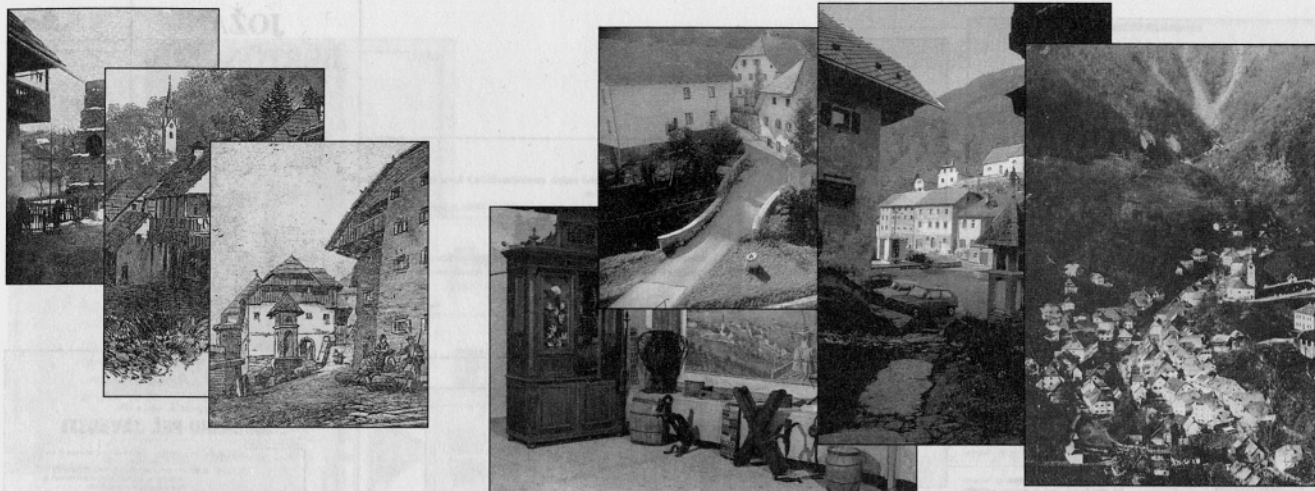

Predavanje slavistke in dialektologinje dr. Jožice Škofic. Na osnovi obravnave ledinskih imen v Kropi in okolici je predstavila značilnosti kroparskega govora. Predavanje je spremljala manjša priložnostna razstava *A t' Karlovc gori?* Maj 1999.

Svečke iz voska, deveta prednovoletna ustvarjalna delavnica za udeleženko iz Kroke, 2001. Delavnico so vodile sodelavke iz Čebelarkega muzeja v Radovljici.

KOLEDVA 1993

Vjudno Vab vabimo na otvoritev
RAZSTAVE JASLIC
ki bo v nedeljo, 19.12.1993 ob 16h
v Kovaškem muzeju v Kropi.

Naj ogled bo do četrteke, 23. 12. od 10h do 17h.

Kohrice, Viktor Konjecic iz Kranja, Marija Koroš
Ljubljane, Miroslav Rode iz Žit pri Radomljah in
Matek iz Strmca pri Vojniku. V tem tednu poteka z
Marijo Korošec v gostilni Kovaški hram tečaj izdel
jaslic iz testa, ki bodo tudi na ogled.

Otvoritev razstave bo po končanem tradicionalnem
certu KOLEDVA 93. Želimo, da bi se v muzeju v sta
letu še enkrat srečali ter nazdravili ob "kričevnem
pančetu" in domači potici. Vabljени!

*Tradicionalno slikanje na steklo poteka že v
gropi ANICA ZALTEKEL iz Radovljice. R
Podmestja. Po mumiji, Čajkovi strani
naprej na osnovni šoli v Radovljici. Na
slikarke prof. Ede Piličarje, ki je mudi
slobo razstav v Begunjah. Sodeluje je nato
kjer pa je imela bolj malo časa na risanju.*

Za slikanje na steklo je gropi Zaltekel
umetniški krog Jula Bertonec. Zato
torezno slikanje naključno predom let
niti so na osnovni šoli naprej viden
na steklo in v ustvari literarni (napr.
ne kajrta letenji jih nudi sama in ob le
svoj lesa. Dole je nudiška preba 200 s
matric. Nasledno matric, ki jo je nudiška
da ima doma doma prave živske koreti
pota, ki jih je nudiška zmatič kapici v
kapelici na Veliki planini. Manjšo skupin
ob dveh mestih, ne pa po fantaziji ali s
vrednoto stekla in zrednega likovni
upodobila na mnogih letenih krovčkih i

Gropi Zaltekel na je v okviru Muzeja r
svojih stih leten sejemstva v Radovljici. T
svojih stih na steklo, nudiških krovčkih.

MUZEJI RADOVLJIŠKE OBČINE IN MESTNI MUZEJ LJUBLJANA
VAS VLUJNO VABIMO NA ODPRIJE IN OGLED RAZSTAVE
ARHITEKTA IN OBLIKOVALCA MARIJANA GAŠPERŠIČA

Desetletje poezije v lesu - 1990/1999

V TOREK, 24. AVGUSTA 1999
OB 19. URI V KULTURNO-INFORMACIJSKI CENTER
MESTNEGA MUZEJA LJUBLJANA,
TRG FRANCOSE REVOUCIJE 7,
LJUBLJANA

RAZSTAVO IN OBLIKOVANJE OBČINE RADOVLJICE, BEOGRAD IN EVROPE
Otvoritev bo do 12. septembra 1999, ob koncu leta do petka od 10.00 - 18.00
v soboto od 10.00 - 13.00.

KROPA Z OKOLICO
SKOZI OBJEKTVI FOTOGRAFSKEGA DRUŠTVA RADOVLJICE

Ant. Štepec - Obra

MUZEJI RADOVLJIŠKE OBČINE

RADOVLJICA Linhartov trg 1, telefon (064) 75 188

Muzeji radovljice
otvarjajo
PREUREJENI
KOVAŠKI MUZEJ
V KROPI

Preureditev muzeja so omogočili
Plamen, tovarna vijakov, Kropa
UKO, umetnokinovinska obrt, Kropa
Muzeji radovljiske občine

dne 12. maja 1999

VLUJNO VABJENI NA ODPRIJE
AVTORSKE RAZSTAVE
MARIJANA GAŠPERŠIČA,
KI BO V TOREK, 24. AVGUSTA
OB 19. URI V KULTURNO-
INFORMACIJSKEM CENTRU
MESTNEGA MUZEJA LJUBLJANA,
TRG FRANCOSE REVOUCIJE 7,
RAZSTAVA S PODROČJA
RADOVLJICE

19. december - 6. januar
v Kovaškem muzeju
v Kropi

KOLEDVA 92
SOBOTA, 19. 12. 92

RAZSTAVA

MNOGI MUZEJE
DEJAVNOSTI. V
DNEH SPOZNALI
RADOVLJICE, KI
BAMA TIHO IN
RELIGIOZNIH SL
NAGOVORIL PRAV
STA SE SOBOD
RAZSTAVO, DELNI
1992 OB 17. UR
KROPI, KO SE NA
UMETNOŠČO, NA KATERO BMO ZE SKORAJ POZABILI. VLUJNO
VABJENI NA OTVORITEV RAZSTAVE, KI JO BO SPREMLJAL TUDI
KULTURNI PROGRAM.

KROPAŠKI UČENCI GLASBENE ŠOLE RADOVLJICA NAM BODO OČISTILI
IN ZAPELI NEXAJ KOLEDNISIH PESMI, KOLEDNICI PA UPRIJAZNILI
NA 22. TRINAJSTVO DRAMATIKER, NA BOLJŠNI KRUH IN POTIC

Srednjeveška mesta

Ob Dnevih evropske kulturne dediščine

URI V MUZEJU

MUZEJ JESENICE
in
MARIJANA GAŠPERŠIČA:
DESETLETJE POEZIJE V LESU
1990/1999

Vas vabijo na ogled
razstave

arhitekta in oblikovalca
MARIJANA GAŠPERŠIČA:
DESETLETJE POEZIJE V LESU
1990/1999

Razstavo bomo odprli
v četrtek, 11. novembra 1999
ob 18. uri.

Avtorja bo predstavila
umetniško zgodovinarico
Maja Kržišnik.

Vljudno vabljени!

Razstavo bo odprta vsaki delavnik
od 10. do 12. in od 16. do 18. ure,
in v soboto od 10. do 12. ure.

Razstavo sta omogočili:
BOGOTRADE Ljubljana in
EVOST Anika vas Štrelca

KROPA V STARIH FOTOGRAFIJAH

Otvoritev 29. maja ob 18. uri v Bertoneclevi
sobi Kovaškega muzeja

Kulturni program:
Moški pevski zbor KUD Slane Žagar Kropa

Iz zgodovine osnovne šole

*Šola stala je v neposredni bližini muzeja. V
to je zgodnja šola, ki je po prvi svetovni vojni
bila prenovljena, le po v šoli niti niti niti niti
v šoli se najpogostejše učila po nudiški šoli.*

*Šola stala je v neposredni bližini muzeja. V
to je zgodnja šola, ki je po prvi svetovni vojni
bila prenovljena, le po v šoli niti niti niti niti
v šoli se najpogostejše učila po nudiški šoli.*

**v Kamni Gorici
na Dobravi
na Ovsišah**

Muzej ješenice
in
MARIJANA GAŠPERŠIČA:
DESETLETJE POEZIJE V LESU
1990/1999

Vas vabijo na ogled
razstave

arhitekta in oblikovalca
MARIJANA GAŠPERŠIČA:
DESETLETJE POEZIJE V LESU
1990/1999

Razstavo bomo odprli
v četrtek, 11. novembra 1999
ob 18. uri.

Avtorja bo predstavila
umetniško zgodovinarico
Maja Kržišnik.

Vljudno vabljени!

Razstavo bo odprta vsaki delavnik
od 10. do 12. in od 16. do 18. ure,
in v soboto od 10. do 12. ure.

Razstavo sta omogočili:
BOGOTRADE Ljubljana in
EVOST Anika vas Štrelca

**Kovaški muzej
Kropa
Slovenija**

**Museo di fucinatura
a Kropa
Slovenia**

VAROVANJE STAVBNE IN TEHNIŠKE DEDIŠČINE

VIGENJC VICE

“Vicaguverner” Danijel Šolar, kovač in dolgoletni oskrbnik vigenjca Vice.

Obnova ostrešja vigenjca Vice leta 1971. Obnova je tekla pod nadzorstvom Zavoda za spomeniško varstvo Kranj.

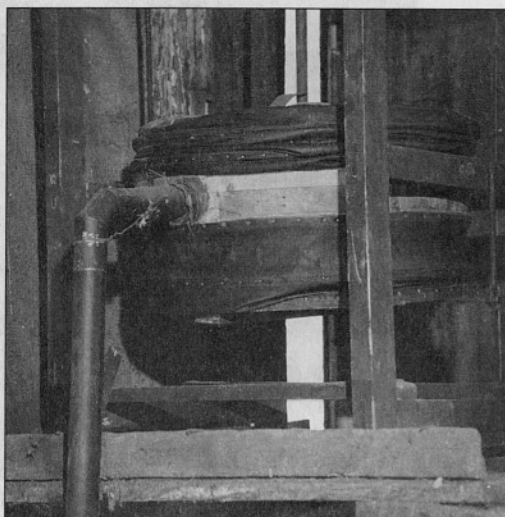
Namestititev in centriranje novega vigenjskega kolesa leta 1986. Kolo je izdelal Franc Čuden iz Bitenj v Bohinju. V akciji so sodelovali Janez Rešek, Filip Kavčič, Brane Eržen, Filip Legat, Simon Eržen, Anton Rožman, Bogdan Miljavec, Marjan Dermota in Joža Eržen.

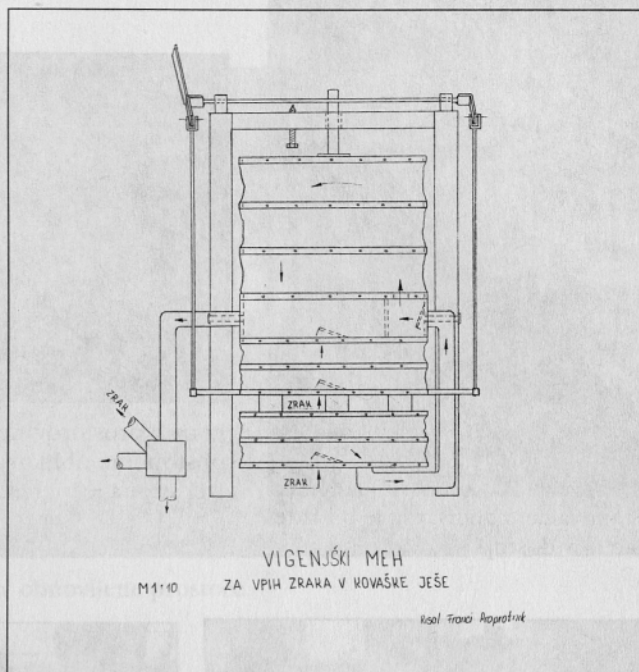
Vigenjc Vice leta 1990 (pogled od zunaj in notranjost).

VAROVANJE STAVBNE IN TEHNIŠKE DEDIŠČINE

VIGENJC VICE

Stari enojni meh in načrt dvojnega mehu, ki je bil nameščen leta 1998. Obnovo sta izpeljala Marjan Dermota in Joža Eržen.

Dvig vigenjskega kolesa ob menjavi ležaja leta 2001. Izpeljala Marjan Dermota in Joža Eržen.

Žebljarski krožek, ki deluje v okviru Kovaškega muzeja od leta 1998. Vodi ga Joža Eržen. V krožku sodelujejo Tine Batos, Gašper Finžgar, Erazem Dolžan, Matej Gašperšič, Luka Bratuš, Miha Delalut, Anže Habjan Erik Novak in Rok Kodeh. Kovanja žebeljev se uči tudi Zdravko Batos.

VAROVANJE STAVBNE IN TEHNIŠKE DEDIŠČINE

ADAPTACIJA DRUGEGA NADSTROPJA MUZEJSKE HIŠE 2002

Stanovalcem mansarde je bil izdelan nov dostop.

Iz treh prostorov nekdanjega stanovanja se je postopoma oblikovala prvotna podoba sobe. Del stropa je bil nevarno povešen.

Popolna obnova povešenega stropa v delu osrednje sobe.

Sanacija poda v osrednji sobi.

Sanacija poda v osrednji sobi. Leseni nosilci so bili ponekod že trhli. Gobe ni bilo.

Obnova povešenega stropa.

Sanacija poda v osrednji sobi. Kovinski nosilci.

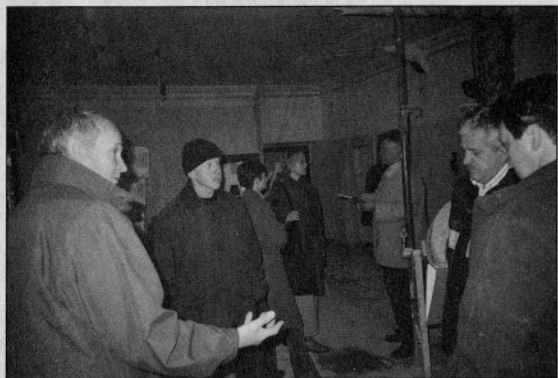
Sanacija poda v osrednji sobi. Zaščitni premaz.

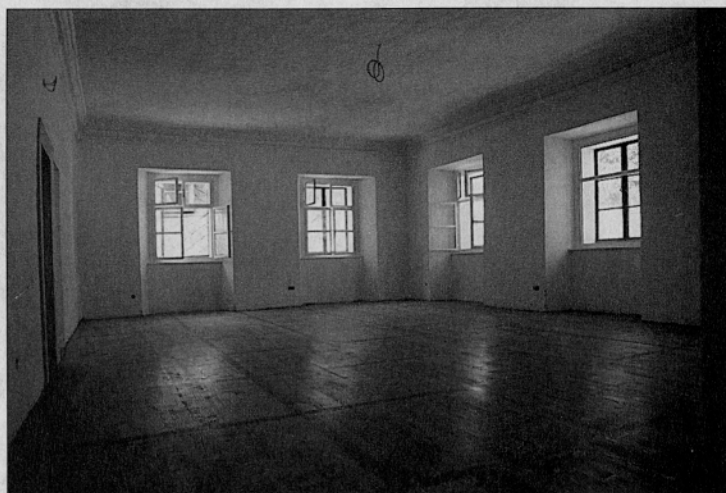
Pisarna kustosa je nastala z združitvijo dveh manjših prostorov. Namenjena je tudi knjižnici, arhivu in dokumentaciji.

VAROVANJE STAVBNE IN TEHNIŠKE DEDIŠČINE

ADAPTACIJA DRUGEGA NADSTROPJA MUZEJSKE HIŠE 2002

Vsakomesečni sestanek odgovornih in izvajalcev: Vladimir Knific (ZVKD), Jaka Gnilšak (RC – projektant), Saša Florjančič (kustodinja muzeja), Verena Štekar-Vidic (direktorica MRO), Matjaž Gosar (G7), Boris Sodja (nadzornik del), Aleš Maselj (Gradbeno podjetje Grad Bled).

Pogled v obnovljene prostore.

VAROVANJE STAVBNE IN TEHNIŠKE DEDIŠČINE

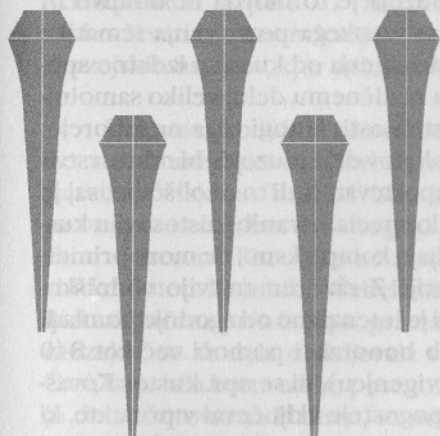
SPOMENIŠKOVARSTVENA OBRAVNAVA STAVBE ŠT. 13

Stavba Kropa št. 13, stanje pred obnovo.

Stavba Kropa št. 13, stanje po obnovi leta 2001.

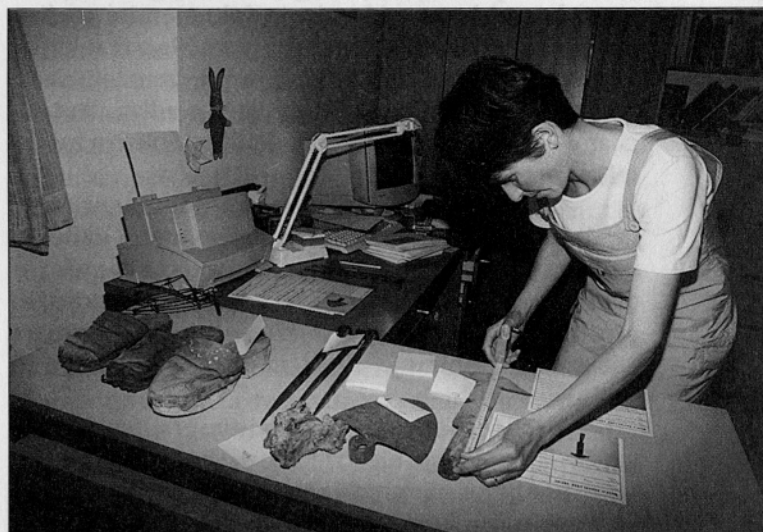

Verena Štekar-Vidic

KAJ IN KAKO DELAMO, KAJ NAČRTUJEMO V KOVAŠKEM MUZEJU

Med več kot 250 muzeji, galerijami in razstavišči v Sloveniji je Kovaški muzej v sklopu zavoda Muzeji radovljjske občine med petino, ki sestavlja državno muzejsko mrežo. Po veljavni zakonodaji Muzeji radovljjske občine v sodelovanju s posameznimi državnimi in pokrajinskimi muzeji opravljajo javno službo za posamezna področja (etnologija, zgodovina in umetnostna zgodovina). V preteklosti je bil zavod označen za posebnega zaradi združevanja Čebelarkega muzeja, Kovaškega muzeja in Muzeja talcev, ki so po vsebini in obsegu območja, ki ga predstavljajo, zelo različni, pa vendar enkratni v slovenskem kulturnem okolju. Ustanova združenih muzejev je nastala zaradi racionalizacije poslovanja, strokovno delo (javna služba) pa je ostalo avtonomno in se opravlja v vsaki enoti posebej. Osnovno pravilo skupnega zavoda je ohranjanje identitete vsake enote. Navsezadnje se to izraža tudi v logotipu Muzejev radovljjske občine, v katerem so pod skupnim imenom predstavljeni znaki zdaj že petih združenih muzejev.

Kovaški muzej je najstarejši v zavodu. Nahaja se v Klinarjevi hiši (Kropa 10). Zaseda prvo in drugo nadstropje ter del mansarde. Pod muzejsko upravo sodita še vigenjc Vice in Bodlajev vigenjc, ki sta od muzeja dislocirana, ne glede na formalno zapisane pristojnosti pa vzdržuje muzej tudi Slovensko peč. Po občinskem

odloku sestavljajo javno infrastrukturo na področju kulture. Večina prostora je namenjena stalni razstavi zbirke fužinskega železarstva in umetnega kovaštva, poleg tega sta še dve pisarni (za kustosa in vodiča) in prostor za depo. Posebna vrednost muzeja je včlenjenost v spomeniško zaščiteno historično okolje, ki je samo po sebi tudi muzejska zbirka. Kljub majhni površini in kljub na videz omejenemu področju obravnave je Kovaški muzej pomemben zaradi specifične in za slovensko okolje posebne vsebine, ki jo obravnava. Vključenost v muzejsko mrežo tako ni naključna.

Za delovanje muzeja je poleg muzejskih predmetov potrebno imeti prostor in ljudi, ki v njem delajo. V preteklosti so k njegovemu nastanku in delovanju pripomogli domačini, ki niso bili muzeološko izobraženi, a so s pravo intuicijo, zavestjo, ljubeznijo in entuziazmom dosegli, da je bil muzej priznan v strokovnih krogih in med obiskovalci. Z razvojem muzeološke vede v Sloveniji so bile opredeljene zahteve za strokovno delo. V Kovaškem muzeju je bil v muzejski stroki izobraženi kustos nameščen šele v začetku osemdesetih let. Tedaj se je organiziralo delo po enotnih muzeoloških načelih glede zbiranja, dokumentiranja in hranjenja, čeprav je bilo na tem področju tudi poprej že veliko narejeno.

Delo kustodinje Kovaškega muzeja (Saša Florjančič, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter univ. dipl. geografinja) je opredeljeno v aktu o sistemizaciji Muzejev radovljiške občine. Je obsežno in vključuje različna področja muzejske službe:

- pridobivanje gradiva in sistematično dopolnjevanje zbirke Kovaškega muzeja (organizira in vodi terenske raziskave, evidentira in dokumentira gradivo na terenu ter izdeluje strokovna poročila o rezultatih, se dogovarja o odkupu gradiva in prevzemanju daril, volil, izdeluje predloge za zamenjavo gradiva z institucijami in zasebniki, prevzema gradivo v okviru zaščitnih ukrepov);

- muzeološko obdelovanje in dokumentiranje gradiva (evidentira pridobitve, inventarizira in dokumentira muzejsko gradivo, ureja fototeko, negoteko in diateko obravnavanega področja, evidentira gradivo in poskrbi za restavriranje in konserviranje, skrbi za ustrezno deponiranje, skrbi za interno knjižnico in zgodovinski arhiv);

- preučevanje in raziskovanje gradiva (datira gradivo in preučuje njegov historiat);

- predstavljanje gradiva javnosti (študijsko pripravlja nove postavitve, občasne in potujoče razstave, dopolnjuje, prenavlja stalne razstavne zbirke, zbira in pripravlja gradivo za razstave in publikacije iz lastnega in izposojenega gradiva, sestavlja legende in spremna besedila k razstavljenemu gradivu, besedila za vabila, lepake, pripravlja besedila in drugo gradivo za razstavne kataloge, sodeluje pri tehnični postavitvi lastnih in izmenjalnih razstav, skrbi za objavo v javnih glasilih, za tiskovne konference, pripravi otvoritveni govor);

- delo z uporabniki (posreduje strokovne podatke in gradivo za študijske, znanstvene in druge namene);

- popularizacija muzejskega gradiva (oblikuje metodiko muzejskega pedagoškega dela, strokovno vodi po razstavah in zbirkah, organizira vodniško delo pogodbenih vodičev, izvaja in organizira predavanja s področja obravnave muzeja in širše, vzpostavlja stike s šolami - zlasti domačo, njihovimi krožki, mentorji, gospodarskimi organizacijami, kulturnimi društvi in drugimi porabniki, sodeluje v izobraževalnih programih drugih ustanov in organizacij, propagira muzejsko dejavnost v sredstvih javnega obveščanja, objavlja gradivo, intervjuje, kataloge in vodnike v strokovnih in drugih glasilih ter v samostojnih publikacijah, skrbi za redakcijo, lektoriranje in prevajanje besedil, korigira gradivo v tisku);

- opravljanje drugih strokovnih del (vodi delo enote Kovaški muzej, oblikuje letne delovne načrte in razvojne programe, sestavlja mesečna in letna poročila o delu, sodeluje na strokovnih posvetovanjih, kongresih itd., izmenjuje strokovna mnenja, izkušnje in podatke s sorodnimi ustanovami doma in v tujini, spoznava domače in tuje sorodne muzejske zbirke, spremlja in proučuje domačo in tujo strokovno literaturo, skrbi za dobro stanje muzejskih objektov, vigenjcev, muzejske stavbe in Slovenske peči);

- opravljanje vseh drugih del po nalogu direktorja, ki so nujna za obstoj, delovanje in boljši uspeh Muzejev radovljiške občine, še posebej pa za Kovaški muzej.

V primerjavi s kolegi iz večjih muzejskih hiš se kustos Kovaškega muzeja ne more posvečati zgolj pedagoškemu delu, dokumentiranju, raziskovanju, ampak opravlja, kot je razvidno zgoraj, vsega po malem. Spričo majhnega muzeja je to morda razumljivo in pomeni z vidika vsestranskega poznavanja tematike celo prednost, a vendar terja od kustosa izdatno sposobnost prilagajanja različnemu delu, veliko samoiniciativnosti in samostojnosti. Mnogi tega ne zmorejo. Pri ocenjevanju rezultatov dela muzejev bi ministrstvo za kulturo moralo upoštevati tudi to okoliščino, saj je razumljivo, da se delo specializiranih kustosov in kustosov, ki delo opravljajo kompleksno, ne more primerjati z enakimi kriteriji. Z razbremenitvijo vodniško-pedagoškega dela, ki je intenzivno od zgodnje pomladi do pozne jeseni (ob honorarni pomoči več kot 840 vodenj v muzeju in vigenjcu), bi se npr. kustos Kovaškega muzeja lahko pogosteje vključeval v projekte, ki jih organizirajo kolegi muzealci po Sloveniji ali pripravil več razstav, objavil več strokovnih člankov, se bolj povezoval z okoljem. Sicer pa si že nekaj časa s sodelavcem oskrbnikom prizadevata, da bi se domačini čutili pripadne muzeju in bi se vključevali v njegovo dejavnost tudi ljubiteljsko, pa naj gre za sodelovanje pri pripravi razstav, zbiranju informacij, raznih popravilih ali vodenju obiskovalcev po zbirkah. Gre za neke vrste podružbljanje muzeja, ki naj bi se odražalo v interesu ljudi po krepitvi in ohranjanju lastne identitete in ki bi jim tako sodelovanje ustvarjalo zadovoljstvo, omogočalo druženje, izobraževanje, preživljanje prostega časa ali bogatenje lastne dejavnosti. Glede na sedanje možnosti za delovanje muzeja pa bi že odobritev enega delovnega mesta kustosa pedagoga za celotni zavod bistveno razbremenila ne le kustosa v Kropi, pač pa tudi v Čebelarškem muzeju in v Muzeju talcev.

Delo kustosa Kovaškega muzeja se dopolnjuje z delom vodiča oskrbnika - muzejskega tehnika. Skoraj si ne znamo predstavljati, da to ne bi bil domačin, čustveno navezan na svoj kraj, človek, ki rad dela v muzeju. Oskrbnik Kovaškega muzeja se ne ozira na urnik, če zaide v Kropo daljni popotnik in želi doživeti muzej z vigenjcem, se ne ozira na ovire, ko gre za reševanje muzejskih objektov pred vodno ujmo, prav očetovsko vzgaja mladi rod kovačev in je splošno znan s svojim imenom in priimkom (Joža Eržen) pri domačih in tujih obiskovalcih Kroke. Sicer pa poleg tega, da pobira vstopnino in prodaja strokovno in propagandno muzejsko gradivo, vodi po muzejski zbirki, vigenjcu Vice in Slovenski peči, posreduje drugo vedenje o zgodovini domačega kraja ter se sproti izobražuje v stroki, na željo obiskovalcev vse pogosteje kuje žeblje v vigenjcu Vice. Vodenje v muzeju v teh primerih prevzame kustos ali honorarni vodič. Ob delu z obiskovalci poskrbi za dobro stanje muzejskih objektov ter delovnega orodja, opravi manjša popravila, poskrbi za urejenost neposredne okolice. Sodeluje pri postavljanju in pospravljanju razstav. Svoje delo predstavi v mesečnih in letnih programih in poročilih. Po kustosovem navodilu občasno čisti in konzervira muzejske predmete v zbirki in depolu ter

opravlja še mnoga druga dela v dogovoru s kustosom ali direktorjem. Glede na njegovo prizadevnost pri vzdrževanju in popularizaciji kroparske tehnične dediščine bi si želeli, da bi se mogel ob že opravljenem strokovnem izpitu iz muzeologije še naprej izobraževati o konserviranju lesa in železa v kateri od muzejskih ustanov, kjer deluje takšna služba.

Delovne okoliščine v Kovaškem muzeju niso idealne, a to je med slovenskimi muzeji žal še vedno bolj pravilo kot izjema. Tudi stavbe, v katerih so radovljiški muzeji, so večinoma stare in pod posebnim spomeniškim varstvom. Prav tako so zastarele tudi razstavne zbirke. Potem ko je bila v Čebelarškem muzeju v Radovljici zaključena prva faza programa investicij v prenovu muzejev, so se dela nadaljevala v Kovaškem muzeju. Časi, ko je bila botra takim posegom v Kovaškem muzeju domača tovarna Plamen, so minili, a bi si želeli, da bi katero od uspešnih podjetij še videlo v vlaganju v muzej možnost za svojo promocijo. Investicije trenutno financiramo le še z večinskim deležem muzeja (60%), preostalo prispevata država in lokalna skupnost. Dela se zato nujno raztegnejo na več let, kar je dražje, hkrati pa trpi tudi strokovno delo. Zaradi odvisnosti od lastnega ustvarjenega dohodka za izvedbo investicij tudi za ceno slabše ponudbe pa ostaja muzej obiskovalcem stalno dostopen.

V spomeniško zaščiteni stavbi Kovaškega muzeja je razstavna zbirka vizualno dokaj elegantno uglasena s historičnim, problem pa ostaja infrastruktura (električna napeljava, izolacija, klimatizacija, ogrevanje), ki je zastarela ali je sploh ni. Edina ogrevana prostora sta obe pisarni ter deloma tudi sanitarije. Novo pohištvo v pisarni vodiča naj bi omogočilo hranjenje vsega blaga, ki ga ima muzej za prodajo, na enem mestu.

V prvem polletju 2002 je tekla prenova dela drugega nadstropja muzejske stavbe. Ureditev t.i. Zupanovega stanovanja, ki ga je pred leti odkupila občina, muzeju pa dala v najem, je pravo darilo ob 50-letnici muzeja. Zahtevna gradbeno-obrtniška dela so potekala vso zimo in pomlad. Izvajalec je bilo Gradbeno podjetje Bled; dragoceno je bilo sodelovanje s konservatorjem Vladom Knificem z Zavoda za varstvo kulturne dediščine iz Kranja. Prostore smo vrnili v stanje, kakršno je bilo v 19. st., in dosegli povezavo vsega drugega nadstropja muzejske stavbe. V veži smo na novo položili tlakovce in zamenjali poškodovane. Proti zunanji veži smo jo zaprli s steno. Za stanovalca mansarde smo v zunanji veži uredili nov dostop po kovinskih stopnicah, za kar smo v gornjem nadstropju žrtvovali eno sobo. Potem ko smo podrli nenosilne stene, ki so največjo sobo delile v tri prostore, smo pridobili prostor, po velikosti podoben 'salonu' iz prvega nadstropja. V tej sobi smo porabili veliko časa za sanacijo stropa in poda. Strop je bil na eni tretjini namreč nevarno povešen, zato smo ga v soglasju z zgoraj živčim stanovalcem in po predlogu statika zgradili na novo. Pod je bil izdelan iz stropnikov, položenih en poleg drugega, nad njimi pa je bil nasut pesek. Nanj so bile položene letve, na te pa pribite

deske. Zato smo najprej odstranili ves material do tramov. Te smo zaščitili z lazurnim premazom, presledke zapolnili s tesnilno peno (Purpen) ter vse skupaj prekrili z lahkim podložnim tlakom (cementni estrih). Ker je znameniti kasetirani strop v spodnjem prostoru pritrjen prav na te tramove, smo ga razbremenili z vgraditvijo novega, kovinskega nosilnega stropa, ki smo ga potem prekrili s stiroporom, deskami in končnim podom iz smrekovih in bukovih letev. Novi pod bo prenesel velike obremenitve ob obiskih skupin. V manjši sobi smo, kakor tudi v pisarni, odstranili deske in nasutje do opečnih obokov. Nad njimi smo položili armiranobetonsko ploščo z mrežo, višinske razlike zapolnili s siporeksom, čez pa položili podložni tlak (estrih). Pisarna je bila še dodatno izolirana. V priročni kuhinji in sanitarijah smo vgradili talno gretje ter položili ploščice. Večje pomivalno korito je namenjeno osnovnemu čiščenju predmetov. Zaradi precejšnje dotrajanosti električne napeljave, smo izvedli nov dovod in vgradili nove omarice za muzej in stanovalce. Protivlomno zaščito smo razširili še na drugo nadstropje, vse prostore pa zaščitili tudi s požarnimi javljalniki. Nova je tudi telefonska napeljava. Na predlog konservatorja smo vrata in notranja okna vsega drugega nadstropja pobarvali v svetlo slonokoščeno barvo, ki bolj ustreza opreми 19. st. kot poprejšnja temnorjava. Stenske in stropne površine smo očistili prejšnjih nanosov barve ter jih prebelili z bioapnom. Od saj črn kamnit vratni podboj in strop v pisarni pričata o tem, da je bila v prostoru nekdanja črna kuhinja. Nekatere znake smo ohranili.

Z ureditvijo drugega nadstropja je muzej pridobil tri razstavne prostore ter normalno veliko pisarno kustodinje. V pisarni bo za nekaj časa dovolj prostora še za knjižnico (1278 enot), dokumentarno gradivo (15 168 enot) in zgodovinski arhiv (10 tekočih m).

Muzejske delavce bo v prihodnjih letih zaposlovala predvsem priprava razstave v novih prostorih. Prikazovala bo Kropo v 20. stoletju z zgodovino njene industrijske zadruge, vključujoč kulturno in društveno življenje ter lokalno zgodovino prve in druge svetovne vojne. Delo bo zahtevno, saj želimo obdobje in problematiko združništva predstaviti tudi z evropske in slovenske razsežnosti. K sodelovanju bomo pritegnili še druge kolege muzealce ter raziskovalce 20. stoletja. Vsebinsko bi radi predstavili v *Vigenjcu* že čez dve leti. Do odprtja razstave bo treba opremiti prostore s primernimi svetili, izdelati opremo za razstavo, izbrati dokumentarno gradivo in muzealije ter vse skupaj zaokrožiti v privlačen scenarij. Med zahtevnejšimi deli bosta restavriranje in konserviranje gledališkega zastora, ki bo razstavljen v veži drugega nadstropja, in glasbene omare (orkestrion), ki že ima mesto v muzejski zbirki.

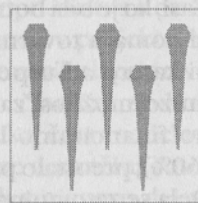
Kovaški muzej je lokalen po obsegu, zato njegove vrednosti ne moremo meriti po številu muzealij. Med 1103 dokumentiranimi predmeti je 703 razstavljenih v relativno dobrih razmerah. Z drugimi predmeti žal

ni tako, saj muzej zaradi že opisanega načina izvajanja investicijskih del še ni mogel urediti depojev. Sobi, kjer se hranijo predmeti, sta v stavbni mansardi, kjer si delita hodnik z lastnikoma večjega dela tamkajšnjih prostorov. V obeh sobah (33m²) smo zagotovili najmanjše pogoje za hranjenje, prave pa bomo lahko šele po letu 2008, če ne bo spričo splošnega problema depojev v slovenskih muzejih stekla kaka organizirana akcija ministrstva za kulturo.

Klinarjeva hiša je v preteklosti večkrat zamenjala lastnika. Kroparska kovinska zadruga je imela pred drugo svetovno vojno v njej upravne prostore, tu je organizirala industrijsko kovinarsko šolo z oddelkom za umetno kovaštvo, potem pa je v njej zaživel muzej. Snovalci so imeli vizijo, da mu bo nekoč pripadla celotna stavba, od pritličja do podstrešja. Potem sta bila drugo nadstropje in mansarda prodana za stanovanja tovarniškemu delavcem, pritličje je pripadlo obratu UKO, ki je 1956 postalo samostojno podjetje. Muzej je s težavo prihajal do novih prostorov, vizija, da bi upravljal celotno stavbo, pa ostaja odprta. Pridobitev izpraznjenega pritličja, kjer že več let ni nobene dejavnosti (tu je bil poprej gostinski lokal), v upravljanje muzeja bo pomenila zaustavitev propadanja stavbe v temeljih. V prostorih naj bi po sanaciji uredili muzejsko trgovino z okrepčevalnico, recepcijo z informativno-turistično pisarno, garderobami in večnamenskim prostorom ter s tem sprostili vežo prvega nadstropja (razstavni prostor), kjer se zdaj zbirajo obiskovalci pred ogledom muzeja. Pravzaprav bo Občina Radovljica s pridobitvijo prostorov, ki jih poseduje Umetnokovinska obrt (UKO), kot ustanoviteljica zavoda izpolnila muzeju enega osnovnih pogojev za

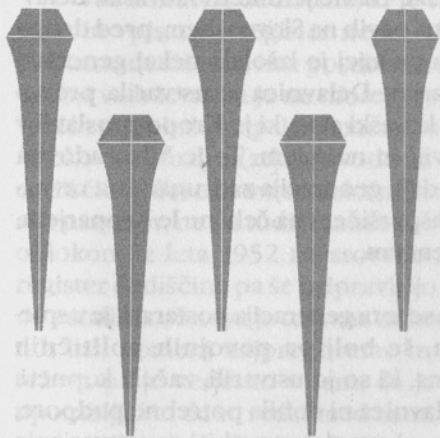
delovanje. Stavbo bi pod strokovnim nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine iz Kranja lahko v celoti sanirali, kraj bi pridobil zgleden kulturni hram. Morda bo muzej v prihodnosti deležen tudi vseh prostorov v mansardi. Tedaj naj bi drugo nadstropje v celoti namenili razstavi, uprava pa naj bi se preselila v mansardo, kjer je predviden tudi depo.

Želje vseh, ki delamo za muzej, niso neuresničljive. Potrebno je morda malo razumevanja in naklonjenosti, dobre volje, zadostna planirana sredstva ter kar nekaj potrpežljivosti. Za 50-letnico pa bi Kovaškemu muzeju tisti, ki odločajo o njegovem delovanju, dali najlepše darilo v obliki kakega konkretnega prispevka, ki bi vodil k nadaljnjemu izboljšanju možnosti za delo in hranjenje v njem.

Viri

- Uredba o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine in določitvi državnih muzejev, Uradni list Republike Slovenije, št. 97/00.
- Pravilnik o organizaciji Muzejev radovljiske občine in o sistemizaciji delovnih mest v zavodu (18.04.2001).

Mag. Tatjana Dolžan Eržen

BOGATA KROPARSKA DEDIŠČINA¹

Uvod

Dediščino prejmemo od bližnjih sorodnikov po njihovem odhodu s tega sveta. Vsebuje njihovo življenjsko prizadevanje in plodove uspeha, pogosto pa tudi njihovo ljubezen do nas in želje, da bi bila naša prihodnost uspešna prav s pomočjo tega, kar nam zapuščajo.

Že nekaj časa se v javnosti uporablja izraz *kulturna dediščina*. S tem izrazom poimenujemo vse materialno, družbeno in duhovno, kar je v naša življenja prišlo iz preteklosti, od naših staršev, starih staršev in drugih prednikov (Bogataj, 1992). Takšno dediščino seveda prejemajo vsi ljudje od začetka človeštva, saj vsaka generacija gradi na tem, kar so pred njo naredile in dosegle prejšnje. Vendar pa se je način življenja v 20. stoletju tako hitro spremenil, da mlajši zdaj pogosto ne cenijo več niti znanja niti modrosti svojih staršev in starih staršev. Obdobje velikih sprememb, v katerem živimo, je polno zanikanja vrednosti izkušenj prednamcev. Duh časa nas prepričuje, da je za nas najboljše le novo.

Povsem razumljivo bi nam torej bilo, da bi vse staro pometali v smeti in zadovoljno sledili duhu časa v prihodnost. Pa ni tako. Prav v odločilnem času, času prehajanja iz 20. v 21. stoletje, nastajajo številne nove muzejske zbirke, stari muzeji pa se obnavljajo in bogatijo v nov sijaj. Čemu neki? Za koga? Si to postavljajo starejši, ki čutijo, da se jim njihov čas izmika? Si tega

vendarle želijo mladi, čeprav jih večinoma navdušujejo novosti?

Ali ne gre za nekakšno posebno navezo v duši vsakega človeka, ker v njej preteklost in prihodnost spočenjata sedanost? Nekateri bolj, drugi manj čutimo, da so v nas korenine, ki se napajajo iz življenja in dela naših prednikov, in hrepenenja, ki segajo v prihodnost, k našim vnukom. Dediščina starih staršev je v nas, da z njeno pomočjo pripravimo doto za svoje otroke. Materialno, družbeno in duhovno.

Krajevni muzeji, kot je Kovaški, uresničujejo svoje poslanstvo kot zakladnice skupnega spomina. Seveda je vsak muzej in vsaka muzejska zbirka dragocena, vendar pa je veliko več vredna tista, ki jo domačini, katerih starši in stari starši so jo ustvarili, prepoznavajo kot vrednoto in jo vključujejo v svoja vsakdanja gospodarska, družbena in duhovna prizadevanja. Takšna dediščina živi iz roda v rod, vsaka generacija jo oblikuje po svojih vrednotah, zmožnostih in potrebah. In vsaka generacija doda svoj delež v krajevni muzej.

Kroparska dediščina

Nekdanji prebivalci Kroe so nam zapustili bogato dediščino, pa saj so jo tudi ustvarjali dolga stoletja slavne zgodovine. Tu se je izdelovalo železo za cesarja velikega habsburškega cesarstva. Stari Kroparji so se tega zavedali, saj so, kot nam pripovedujejo zgodbe, svoje pravice in svobodo goreče branili. Krajevnim

veljakom so odrekli oblast in sklicevali so se neposredno na cesarja. Zato pa še zdaj obiskovalcu, ki prvič pride v vznožje Jelovice, na kroparski Plac, vzame sapo. Naselje Kropa ni niti veliko niti bogato, pa nas vseeno presune. V čem je njegova moč?

Kropa je nastala na negostoljubnem, senčnem in vlažnem kraju. Številni ljudje so prišli sem delat, bogateli so in zgradili naselje, ki je pomnik človeškega truda, moči in vztrajnosti. Skupno delo je zaznamovalo številne generacije; ustvarili so si svoj jezik, ki jih je izdajal za Kroparje, svoje vrednote in številne navade, ki so jim pomagale lepše in prijetneje (pre)živeti ob trdem težakem delu in negostoljubni naravi. Železo so topili v dveh fužinah, v norcih in cajnaricah so ga predelovali v palice, v 19 vigenjcih so kovali žeblje in še kaj. Zdaj komaj slutimo, kakšno bogastvo znanja, izkušenj, čutenja je bilo v teh ljudeh, da je proizvodnja železa in žebeljev uspevala in prinašala dobiček sredi gozdov in samote. Fužinski delavci: tesarji, meharji, topilci železa, kovači ob norcu in v cajnaricah ter žebtljarji so znali ukreniti vse potrebno, saj so se lahko zanašali samo sami nase in drug na drugega. Kaj je gnalo rudarje, da so se podajali v ozke, težko prehodne kraške jame nabirat bobovec? Kako so oglarji tedne in mesece kuhali oglje v samoti Gore? Obojega so zdaj nepredstavljive količine – na tone – na saneh ali hrbtih po strmih bregeh spravljali v dolino h Kroparici. Kaj je bilo v tej Kropi in njenih ljudeh, da nihče ni mogel ustanoviti vladajoče rodbine, ki bi se polastila vsega? Kako so živeli skupaj, ko je bilo posamezniku mogoče obogateti in vendar spet ostati brez vsega? Koliko strasti je bilo v njih, dobrote, pa tudi hudega? Vse to je prešlo, mi ne vemo nič gotovega. A dediščina, ki so nam jo zapustili, je pomembna.

Najprej je tu spomin na poznosrednjeveško železarstvo, ki se je ohranil v ruševinah t.i. Slovenske peči. Edinstvena je v Sloveniji in ena od redkih drugod po svetu. Potem je stara Kropa s svojimi velikimi poslovnostanovanjskimi hišami; najbolj bahavi sta Macolova in Klinarjeva, najbolj prisrčna Pogrošarjeva z imenitno črno kuhinjo s stebrički, najbolj presunljive so podstrešne sobe v Pogrošarci in v Petračevi hiši ter ostanek male črne kuhinje v nadstropju pri Matičku. Sprehajalec skozi Kropo strmi v rake in zapornice, očara ga spodnji bajer. Niti vsi domačini pa ne vedo za še ohranjeno spodnjo fužino. In ne nazadnje je tu še vigenjc Vice s svojo črno, po ognju dišečo notranjostjo. Pa še marsikaj, kar ni prav opazno: številna stara kopišča, poti, rudne jame v Gori in V pečeh.

Pred 120 leti se je stari čas železarstva iztekel, novi pa je prišel s pomanjkanjem dela in lakoto. Fužini sta ugasnili; več kot polovico prebivalcev je odšlo drugam, stare Kroke ni bilo več. Kdor je ostal, se je dokazoval z vztrajnostjo in močjo premagovati strah pred prihodnostjo. In takšni ljudje so na temeljih dediščine stare Kroke ustvarili novo – Kovaško in žebtljarsko zadrugo, ustanovljeno leta 1894. Iz težkih, negotovih začetkov se je razvila v uspešen industrijski obrat kraljevine Jugoslavije. Bila je zgled za to, kako lahko podjetje, v

katerem so vsi njegovi zaposleni hkrati tudi lastniki, dosega zastavljene cilje. V zadrukah se je navadno dogajalo prej nasprotno. Kako široko premišljeno, ne le materialistično, ampak tudi duhovno je delovala, dokazuje ustanovitev lastne poklicne kovinarske šole in v duhu kroparske tradicije umetnikovaške delavnice. Šola je bila ena prvih na Slovenskem, pred drugo svetovno vojno in po njej je izšolala nekaj generacij sposobnih kovinarjev. Delavnica je ustvarila prepoznaven kroparski kovaški slog, ki je Kropo proslavil v Sloveniji, Jugoslaviji in na tujem. To je bila čudovita dediščina, ki jo je dala generacija zadrugarjev z ravnateljem Jožetom Gašperšičem na čelu ne le Kroparjem, pač pa vsem Slovencem.

Še preden pa se je ta generacija postarala, je v spletu gospodarskih, še bolj pa povojnih političnih okoliščin dediščina, ki so jo ustvarili, začela kopneti. Šolo so zaprli. Delavnica ni dobila potrebne podpore, tako da dediščine ni mogla uporabiti za ustvarjanje nove vrednosti. Le tovarna v državni lasti, nič več kroparska zadruga, je tedaj še uspevala in kraju dajala ogromno novega, kar večinoma uporabljamo še zdaj – sindikalni dom, kopališče in druge športne objekte.

Politično, posledično pa tudi poklicno onemogočen je Jože Gašperšič, Kroparji so ga imenovali kar Ravnatelj, imel še eno zamisel o tem, kaj ustvariti v Kropi za prihodnost. Njegova generacija je družbeno in duhovno dediščino stare Kroke že v tridesetih letih zbiral in objavljala v združenem glasilu Zadrugar. Reči smemo, da jim je bila lastna mogočna samozavest in ponos, da so Kroparji, dediči imenitne preteklosti in kulture, ki je ne gre pozabiti. Ko je kovinarska šola že ponehaval, so začeli snovati muzej, kar je opisano drugje v tem glasilu. Z muzejem je dediščina stare Kroke dobila mesto, kjer je shranjena in javno predstavljena, vsaj tisti del, ki bi v nasprotnem primeru kot nepotreben romal v smeti in v pozabo. Tudi v tem primeru so dokazali, da razmišljajo in vrednotijo tako globoko in zrelo, kot zdaj to skušamo izraziti z reko: Misli globalno, deluj lokalno. S ponosom so muzej pokazali domačim in tujim obiskovalcem. Istočasno pa so ustvarili tudi prostore, kjer se je in se bo še zbiral in ohranjala tudi dediščina, ki jo je ustvarila generacija zadrugarjev v 20. stol., pozneje pa tudi kroparska dediščina, ki jo ustvarja naša generacija.

Kdo je lastnik in kdo uporablja kroparsko kulturno dediščino

Lastništvo dediščine je vprašanje, ki ga v Sloveniji skušamo razjasniti zadnja leta, ko se dogovarjamo, kdo mora plačevati za njeno vzdrževanje. V Kropi je je veliko v zasebni lasti, vse hiše v starem trškem jedru Kroke, vsa znamenja na primer. Slovenska peč je bila sprva državna last, ključ pa je hranila prej občina Kropa, zdaj je lastnica občina Radovljica, in prav tako vigenjca Vice; za oboje skrbi Kovaški muzej. Verjetno se bo potrebno še marsikaj pomeniti, saj je na primer

nevzdržno, da bi bila lastnica ostankov spodnje fužine tovarna. Dediščina, ki je v Kovaškem muzeju, je last slovenskega naroda oz. v njegovem imenu delujoče slovenske države.²

Vsa kulturna dediščina, ki je razglašena, zavarovana in vpisana v register nepremične ali premične kulturne dediščine, ima poseben status. Lastniki so jo dolžni vzdrževati, a je ne morejo spreminjati po svoji volji in potrebah, ampak se morajo ravnati po navodilih strokovne službe (zdaj Zavoda za varstvo kulturne dediščine). Pri obnovi so deležni brezplačnih strokovnih nasvetov, ne pa tudi finančnih olajšav. V Kropi je z odlokom iz leta 1952 zavarovano staro trško jedro, register dediščine pa še pripravljajo. Uporaba dediščine s stališča obnove je težavna za lastnike, zlasti zasebnih hiš, pomeni najprej breme in strošek. Največja težava pa je verjetno v tem, da je sploh ne znamo uporabljati in da so redki med nami, ki jo uživajo in so zanj tudi pripravljeni plačati.

Še najlažje je z dediščino, ki je v Kovaškem muzeju, saj zanjo skrbijo poklicne moči, ki jih plačujeta deloma občina in deloma država. In kdo jo uporablja? Predvsem so to muzejski obiskovalci, vsak odnese domov spomine nanjo, lepa doživetja in razmišljanja. Nekateri domačini z veseljem povabijo na ogled svoje sorodnike in prijatelje, obiskujejo občasne razstave, pridejo na predavanja ali delavnice.

Kovaški muzej v Kropi - hram kroparske dediščine

Kot vsem muzejem je tudi Kovaškemu z njegovim ustanovitvenim aktom določen delokrog. Muzej zbira predmete in drugo gradivo (fotografije, dokumente), poskrbi, da so očiščeni in zaščiteni pred propadanjem, primerno jih shrani, nato pa jih predstavlja javnosti na razstavah ter drugače. Skupaj s predmeti zbira seveda tudi podatke o njih, pravzaprav znanje o njihovi izdelavi, uporabi in življenju. Muzej zato ne deluje le kot zakladnica predmetov, ampak tudi kot dokumentacijski center, v katerem je zbranega dosti več gradiva, kot ga je videti pri ogledu stalne postavitve. Predstavljanje dediščine je veliko več kot samo razstavljanje predmetov. V Kovaškem muzeju imajo poleg predmetov zbranih veliko fotografij Kroe in njenih ljudi ter velik arhiv zapiskov in izvirnih dokumentov. Vendar pa je obisk in zanimanje obiskovalcev zaenkrat najbolj vidno merilo uspešnosti muzeja.

Obiskovalci so Kovaški muzej kar hitro odkrili. Domačini so bili nanj ponosni, hitro so ga sprejeli za svojega. Primerjalno z drugimi takšnimi muzeji je bil obisk vedno kar dober. Še posebej, če upoštevamo trditev starih Kroparjev, da je Kropa na koncu sveta, in vemo, da obiskovalci muzeja niso prišli po naključju, pač pa namenoma, da si ogledajo ta zanimivi kraj in muzej. Vpisi v knjigo obiskovalcev v začetku sedemdesetih let, ko je dovolj prostora v njej vzpodbujalo zapisovanje pripomb (pozneje so vpeljali ozko določene

ne rubrike, v katerih ni bilo prostora za vtise in jih obiskovalci tudi niso vpisovali, razen izjem, ki so zapisale na kratko: *Čudovito! Vredno ogleda!* ipd.), nam povedo, kako so doživljali obisk v Kovaškem muzeju.

Čudovito prikazuje trdoto življenja v Kropi – kot tudi vztrajnost in voljo tukajšnjih ljudi, da v svojo kotlinico vnesejo nekaj veselja in kulture. 23.6.1970, Neža Maurer, Ljubljana

Prijetno presenečen sem si ogledal muzej in se prijateljsko pogovoril s kustosom. Še bom prišel in pripeljal prijatelje in znance! 10.8.1970 Šetor (?) Rafael, Maribor

Zelo rad se vračam v ta svet spominov, skupaj s svojo družino. 17. 10.1970 Magušar D.

Škoda, da je bilo včasih toliko lepega narejenega v Kropi, zdaj pa so na vse to, kar je bilo, pozabili. 15.6.1971 Dora Plestenjak Slana

Kropa je zelo zanimiva in jo je vredno obiskati. 12.6.1972, podpis nečitljiv

Tak muzej je pravo odkritje. Bravo, Kropa! 12.6.1972, podpis nečitljiv

Ima gornji podpisnik kar prav. Muzejska jasnost je prednost – predmeti so pa vrednost. Torej, kar hitreje še v II. nadstropje. 24.5.1972. Prof. C. Rekar

Zapisi izražajo presenečenje glede doživetja, ki jih obogatilo, dojemajo trdoto železarskega življenja, obžalujejo, da je po živahni preteklosti zavladalo mrtvilo, in se radi vračajo v svet spominov. Želijo si več – več predstavljene kroparske dediščine.

Pa pogledjmo, kaj obiskovalec lahko vidi in doživi v Kovaškem muzeju. Predvsem je to predstavitev stare železarsko-žebblarske Kroe in Kroparjev izpred konca 19. stoletja. Nadaljevanje – delovanje Kovaške in žebblarske zadruge Kropa – na kratko omenja čas pred drugo svetovno vojno, toliko da je potrjeno, da so Kroparji tudi v sodobni Kropi še vedno tesno povezani z železom in iz njega izdelujejo uporabne izdelke.

Stavba, v kateri domuje muzej, Klinarjeva hiša, je tako rekoč relikvija nove Kroe. Zgrajena je bila konec 18. stoletja kot druga najimenitnejša hiša v kraju s klasicistično fasado, dvema nadstropjema in bivalnim podstrešjem, velikim salonom s poslikavami na lesnem stropu, notranjimi kamnitimi portali. V njej je bila leta 1894 ustanovljena Zadruga, tu je pozneje imela svojo upravo, pred drugo svetovno vojno je del prostora odstopila za učilnice kovinarske šole, na podstrešju pa je bil *internat*, v katerem so učenci stanovali. Leta 1954 je bila v stavbo vridana plošča v spomin na ustanovitev Zadruge.

Stalna postavitev vabi obiskovalce v prvo nadstro-

pje in severni del drugega. V prvi sobi, tako imenovanem salonu, je s predmeti predstavljena zgodovina železarske proizvodnje v Kropi. Največja privlačnost je velika maketa naselja v merilu 1:250. Leta 1975 jo je mojstrsko izdelal gorenjski maketar Marjan Dolinšek z Jesenic. Upodobljen je trg Kropa (rekonstrukcija podobe iz sredine 19. st.) z obema fužinama in številnimi vigenjci, z ozko cesto med strnjnimi hišami. Tujcem predstavi stisnjenost naselja v ozki dolini, domačinom pa številne podrobnosti in stare hiše, ki so jih že davno podrli, da so skozi kraj zgradili za avtomobilski promet zdaj komaj dovolj široko cesto.

Razstavljeni so drobni predmeti, Valvasorjeva in druge upodobitve Kroke, knjige in fotografije. Na družbeni razmerja v stari Kropi opozarjajo razstavljeni fužinarski denar, ki ga je zaposleni lahko zamenjal za živila in druge potrebščine izključno pri svojem delodajalcu, in tabla s posebnim, nepisanim ljudem prilagojenim načinom zapisovanja dolgov. K vzdušju veliko doda tudi imeniten prostor fužinarjevega salona, ki ga dopolnjujejo stilni kanape in stoli. Čeprav bi si morda kdo želel več predmetov iz vsakdanjega življenja starih Kroparjev, je to nemogoče. Revščina ob propadu fužinarstva je namreč prispevala k razprodaji vseh dragocenejših premičnin.

Druga soba je posvečena tehnologiji rudarjenja, oglarjenja in topljenja železa. Tu si ogledamo kose bobovca, stare železove limonitne rude z Jelovice, rudarsko vedro, ki so ga leta 1954 iz jame *Nad Perčovm pečinom* prinesli Justin Ažman, Filip Legat in Janez Šmitek, oglarske sani, grablje in številne druge predmete. Predstavljena je Slovenska peč v Dnu nad Kropo ob cesti proti Jamniku. Spet je za obiskovalce najbolj zanimiva maketa zgornje fužine, ki prikazuje zadnji kroparski plavž na grodelj in sistem vpihovanja vanj z mehovi ter veliko kladivo, imenovano norec. Hrup, ki ga povzroča tolčenje norca, lahko primerjamo s hrupom pravega fužinskega kladiva in tako podoživimo intenzivnost vsakdanjih kroparskih zvokov pred poldrugim stoletjem.

Tretjo sobo zaznamujeta diarama vigenjca Vice iz leta 1936 in prikaz delovanja mehov. Zgodbo stare Kroke nato pretrga predstavitev mojstra umetniškega kovača Joža Bertonclja in razstava njegovih izdelkov, ki je pravzaprav dediščina 20. stoletja, združne generacije in posledica delovanja kovinarske šole in kovaške delavnice. Njeno ohranitev je zagotovil mojster Bertoncelj sam, ko je zbirko svojih izdelkov in nekaterih starin podaril Kovaškemu muzeju.

V drugem nadstropju se zgodba starih Kroparjev nadaljuje v t.i. etnološki sobi. Nemalo kdo se zdrzne ob zelo živo izdelanih lutkah žebbljarja in njegove družine v njihovem skromnem stanovanju. Boni Čeh jih je odlično oblikoval, stanovanje pa tudi zaživi pred nami ravno prav abstraktno, da nas nič ne zmoti v domišljjskem izletu v žebbljarsko preteklost. V vitrinah in po stenah so predstavljene izstopajoče značilnosti

načina življenja žebbljarjev kot najštevilnejšega sloja starih Kroparjev: lov na ptiče in gojenje ptičev pevcev v stanovanjih, doma izdelane žoge iz blaga, kolednice in koledovanje, značilen običaj spuščanja barčic na predvečer godu sv. Gregorja (12. marca).

V zadnji sobi nas osupne število in raznolikost zbirke žebbljev, ki so jih izdelovali v Kropi. Razstavljeni so mnogokrat kar vzorčni kosi, ki so jih lepo shranjene v škatli kazali kupcem, da so po njih naročali. Zbirko dopolnjujejo lutka žebbljarja ob panju, ki prikazuje način kovanja manjših žebbljev, naprava za čiščenje žebbljev in transportni sodi, v katerih so žebblje tovorili v Furlanijo. Kdor si vzame čas, si lahko ogleda tudi filma Milke in Metoda Badjure, ki s sliko in zvokom predstavljata kovaštvo ter kroparsko šego koledovanje. Takšen sodoben način predstavitve je lepa dopolnitev ogleda muzeja.

Postavitev je zasnovana tako, da govorijo predmeti. Ob razlagi vodiča imajo obiskovalci kaj videti. Make, diarama in ambientalna postavitve omogočajo doživetje nekdanjega prostora. Bertoncljeva soba navduši ljubitelje lepega. In pri koncu ogleda se oglasi stara glasbena omara, kot bi preteklost oživila in nas pozdravila.

Mnogo skupin se naroči tudi na ogled vigenjca Vice, ki pretrse s svojo podobo. Doživijo, da demonstrator skuje žebelj pred njihovimi očmi in jim potem da priložnost, da se poskusijo tudi sami. To je verjetno največje doživetje dediščine železarsko-kovaške Kroke, ki se ponuja muzejskemu obiskovalcu.

Ali bi lahko ponudili še več? Za en obisk je verjetno kar dovolj. Za stalno pritegovanje obiskovalcev in še posebej za domačine pa bi se morali lotiti novih tem. Najmanj zvemo o ljudeh, ki so tu živeli in ustvarjali. Kako se je gibalo število prebivalstva od prvega štetja leta 1754 dalje, kakšne vrste poklicev so imeli v železarsko-kovaški Kropi, številčno in hierarhično razmerje med njimi. Kako dolgo so Kroparji živeli, zaradi česa so umirali, s kom in kako so se poročali, kako velike so bile družine ipd. Opozoriti bi morali na priimke, osvetliti pomembnejše posameznike in njihovo delovanje. Muzejska postavitve tudi daje vtis, da se življenje v stari Kropi v nekaj stoletjih ni veliko spreminjalo do konca v drugi polovici 19. st. Več kot verjetno pa je kroparska proizvodnja in prodaja doživljala dobre in slabe čase tudi že prej. Zgodbe, ki so se ohranile zlasti s pomočjo Bertoncljeve knjige *Kroparskih zgodb* in zapisov v časopisu Zadrugar, izvirajo iz različnih obdobij in načinov življenja v 19. in prejšnjih stoletjih. A kroparska preteklost je premalo raziskana, da bi mogli prepoznati okoliščine in jih časovno določiti. V prihodnosti bi morali vzpodbujati raziskovanje preteklosti Kroke in redno izhajanje glasila Vigenjc bi bilo kar prava stvar.

Verjetno pa bo glede na muzejske načrte najprej na vrsti 20. st., da se zbere čim več gradiva za novo

postavitev v drugem nadstropju. V ospredje te postavitve bi bilo najzanimiveje postaviti Kroparje in njihovo delovanje za Kropo. Kropa je namreč zanimiva zaradi svojih prebivalcev, ki so jo ustvarili takšno. V trdem vsakdanu, težkem delu in veliki gneči ljudi na majhnem prostoru so razvili čisto svoje načine druženja, pogovarjanja in lestvico vrednot. Zato bi jih morali predstaviti čim bolj dokumentarno, na primer odkupiti vso opremo ene sobe ali kuhinje in jo postaviti ambientalno, obenem pa predstaviti tudi življenje njenih prvotnih lastnikov, pokazati, kdo so bili, kako so se preživljali, kje in kako so opremo kupili, kakšni so spomini na njeno uporabo ipd. Najlažje bi duha Kroparjev začutili iz njihovega govora, zgodb, pesmi in anekdot. Dobršen del pa jih bo potrebno šele zbrati. Pri predstavitvi bi si morali pomagati s sodobnimi prijemi; predvajali bi jih lahko po zvočnikih, morda bo mogoče posneti celo nekaj novih dokumentarnih filmov v videotehniki, toliko bolj, ker Kroparji hranijo precej zelo dobrih ljubiteljskih filmskih posnetkov. Bolj poglobljeno izkušnjo o dediščini dobijo tudi udeleženci različnih delavnic. To pa je že področje dela z ljudmi, o katerem več v nadaljevanju.

SPURANOV, 2000, str. 101
 ABSON, 2000, str. 101

Kovaški muzej je vez med preteklostjo in prihodnostjo Kroepe

Obiskovalci muzeja domačinom veliko pomenijo, saj prinašajo življenje v srednjeveško jedro in dokazujejo, da je kroparska dediščina zanimiva in privlačna, da se je torej vredno truditi zanjo. Domačinom se zdi, da je muzej še edina *fabrika*, tovarna torej, ki v Kropi uspeva, ki prinaša denar, zato so nanj ponosni, ocenjujejo, da dobro dela. Muzeju kot ustanovi zaupajo, kar mu v temeljih omogoča delovanje med njimi.

Toda ali je Kovaški muzej res namenjen le obiskovalcem od vsepovsod? Ali ni namenjen pravzaprav najprej domačinom, Kroparjem, saj zbira in razstavlja njihovo dediščino? Zakaj pa Kroparji sploh potrebujejo stik s svojo dediščino? Na kratko zato, da bodo tudi v prihodnosti še naprej to, kar so bili doslej: edinstveni in prepoznavni tudi v novih kulturnih in političnih okvirih, ki se odpirajo z vstopom Slovenije v Evropsko unijo in razvojem globalne svetovne vasi, imenovane planet Zemlja. To je pravzaprav v tem obdobju najhujša slovenska težava: potrošništvo nas ne more zadovoljiti, saj se z njim oddaljujemo od korenin, ki so v osnovi duševna in nematerialna vrednota. Ker gradimo na napačnih vrednotah, se dogaja, da posameznik in ves narod izgubljata smisel življenja in pravo smer delovanja. Do konca 20. st. so Kroparji imeli močan občutek pripadnosti Kropi. Gotovo jih je močno družilo skupno delo v tovarni Plamen in vse, kar je tovarna kraju pomenila kot nadaljevanje dejavnosti staršev in starih staršev. Pomembno je bilo tudi tisto, kar je dajala za boljše življenje v Kropi (Sindikalni dom, plavalni bazen, smučišče, igrišča, zdravstvena postaja, lekarna...). Zdaj tega ni in Kropa je le še eno spalno

naselje več, iz katerega se ljudje zjutraj odpeljejo na vse strani Gorenjske tja do Ljubljane in se zvečer utrujeni vrnejo. Zdaj Kroparje v skupnost najbolj povezujejo komunalni problemi, kot so ceste, pokopališče, urejanje starega jedra Kroepe. Dediščini ta odnosov prazni prostor ni v prid, kar se kaže v stanju stare Kroepe, v kateri živi vedno manj ljudi. Nedvomno je to tudi kazalec odnosa države do dediščine, saj v Sloveniji manjka prave podpore za obnavljanje zasebne lastnine. Kaže pa tudi odnos domačinov do dediščine, saj veliko raje živijo v sodobnih, po svoji meri zgrajenih hišah na sončni Dolini ali Stočju, kot v s preteklostjo obremenjenem in senčnem srednjeveškem jedru Kroepe.

Vstopili smo v 21. stoletje. Vloga Kovaškega muzeja je zdaj veliko bolj v ospredju, ker se življenje v današnjem svetu, pa tudi v Kropi tako hitro spreminja. Sodobni razvoj muzeje sili, da se odpirajo in iščejo najrazličnejše stike. Zlasti so njihove možnosti velike v neformalnem vseživljenjskem izobraževanju, ki postaja gonilna moč razvoja vsakega posameznika in tudi družbe kot celote (Anderson, 2000, str. 8). Krajevni muzej, kot je Kovaški v Kropi, ki hrani skupne spomine več generacij Kroparjev, mora biti tudi spodbujevalec duševnega razvoja naselja. Imeti mora vizijo o tem, kako dediščino približati sodobnikom, kaj ponuditi v odgovor na duševne in duhovne potrebe ljudi, ki iščejo svoje korenine. Dediščina mora biti ljudem dostopna. Kovaški muzej je edina ustanova, ki Kroparjem lahko omogoči vzpostavljanje kakovostnega stika s svojimi koreninami. Največja gospodarska dediščina Kroepe, tovarna Plamen, je tako rekoč zapravljen, boleča preteklost. Kar je ostalo, se ne zaveda svojih izročil.

Zaradi vsega naštetega menim, da je Kovaški muzej tista strokovna institucija, ki lahko deluje in mora delovati za prihodnost kroparske kulturne dediščine, z njo pa tudi Kroparjev in Kroepe. Dediščina, ki ostaja zgolj za ogled in je ne uporabljamo več, ker nas ne privlači, ker nočemo razmišljati o njej in na njej ne gradimo svoje prihodnosti, je mrtva. Kroparska ni, dokler deluje Klub talesenih, ki združuje kroparske ljubitelje smučanja po starem, in tudi drugih starin in starega. In dokler se bo zbirala skupina ljubiteljev Kroepe in skrbela za urejen videz okoli naših spomenikov, nasadila rože, pograbila travo, populila plevel, tudi ne. Kovaški muzej mora imeti zamisli v zvezi z uporabo kroparske dediščine v sedanjosti, ker jo bo le tako dal na razpolago sedanji generaciji, da bo na njej snovala Kropo za prihodnje rodove. Morda smo zdaj glede tega v podobnih razmerah kot ob ustanavljanju muzeja. Tedaj ni bilo vizije duhovnega razvoja Kroparjev, zato so ustanovili muzej. Zdaj celo še materialne podlage za kroparsko samozavest ni več.

Kaj Kovaški muzej more storiti za Kropo in Kroparje več, kot že dela?²³ Predvsem si mora postaviti cilj, da bo delal skupaj s Kroparji. Tujci so dobrodošli, da prihajajo in odhajajo, domačini pa ostajajo in ne smejo oditi.

Ena od velikih tem je umetno kovaštvo. Še je tovarna UKO kroparsko utripajoče podjetje, ki izhaja iz dosežkov zadržne generacije pri postavljanju redne proizvodnje umetno kovaških izdelkov za domači in tuji trg. Žal je postalo njegovo delovanje sčasoma duhovno tako osiromašeno, da se niti zavedajo ne več vrednosti, ki so jo ustvarjali na začetku. V letu 2000/2001 smo člani študijskega krožka Kroparsko umetno kovaštvo zbrali fotografije in dokumentirali izdelke iz tega začetnega obdobja, nekateri člani pa so svoje prispevke o kroparski umetnokovaški terminologiji, o umetnem kovaštvu v Kropi 1901–1991, o spominih na Joža Bertonclja, o kovinarski šoli in o študijskem krožku Kroparsko umetno kovaštvo objavili v lanski številki Vigenjca. Tako je bilo v razmeroma kratkem času opravljeno obsežno zbiranje temeljnih podatkov o tej tako sloveči kroparski dediščini. Kovači, graverji, cizelerke in oblikovalci so še naprej pripravljeni pomagati pri nadaljnjem delu, ki ga bo še veliko, da bodo sedaj na hitro zbrani podatki preverjeni in ustvarjene kartoteke izdelkov, kovačev, oblikovalcev. To podatkovno bazo bo Kovaški muzej lahko dal na razpolago uporabnikom – podjetju UKO, zasebnim kovačem, novinarjem, raziskovalcem... Predvsem pa mora gradivo objavljati, da vzpodbuja odziv javnosti in domačinov, da se bodo sploh zanimali za to dediščino. Zakaj bi slovensko umetniško kovaštvo gradili iz avstrijskih in kdove katerih korenin ali pa na novo odkrivali poti, če so to začetno pot Kroparji že uspešno prehodili in lahko nadaljujemo njihovo delo? In kateri muzej je bolj poklican za ustvarjanje takšnega kovaškega dokumentacijskega centra kot ravno kovaški v Kropi?

Drugo zanimivo delo z ljudmi lahko temelji na nekdanjem družbenem življenju Kroparjev. Kovaški šmaren je močno predrugačen že uspešno vstopil v sodobno življenje, možnosti pa je še več. Ker več vemo o dediščini, jo lahko tudi korektnije predstavimo in potrebne spremembe ovrednotimo kot take, namesto da jih prodajamo za izvirnost. Kroparske otroške igre, ki jih je zapisal Joža Šolar, deloma objavil pa tudi Zmago Šmitek, kar kličejo po takšni predstavitvi javnosti, ker so dobro dokumentirane. Ponuja se možnost prirejanja kratkih delavnic za otroške skupine. Igre velikonočnega ponedeljka za Dolgo njivo pa bi lahko za rekreacijsko delavnico ali pa gledališko predstavo oživili odrasli. Podobno deluje kroparska gledališka skupina, vendar vsaki uprizoritvi manjka raziskava zgodovinarja ali etnologa, ki bi razjasnila resnične okoliščine v življenju v Kropi nekdanj, iz katerih izhaja oz. o njih pripoveduje uprizorjena zgodba. Prav tako bi moral spodbujati krožke ročne spretnosti kovanja žebeljev in morda tudi osnov umetnega kovanja. Sodelovati bi moral z geologi, podpirati lokalni geološki krožek, ki pozna nahajališča bobovca, in izrabiti morebitne možnosti za uprizoritev velikega dogodka – taljenja železa.

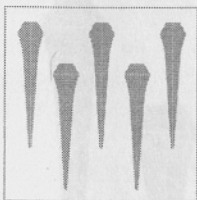
Tretji predlog je skrb za promocijo dediščine na mestu, kjer se nahaja. Informacije in znanje, ki ga hrani, bi moral Kovaški muzej usmerjati tudi ven iz lastne stavbe. Opozoriti bi moral na kroparsko dediščino, ki

je še na svojem prvotnem mestu. Povabiti bi moral Kroparje k skupnemu delu, k sodelovanju, da bi jo naredili dostopno obiskovalcem prav tako kot razstavo v muzejski stavbi. Dediščina stare Kroke bi morala biti predstavljena z nekaj tematskimi potmi skozi staro jedro, za sprehajalce in sposobnejše obiskovalce pa tudi v bližnjo in daljno okolico. Zapisujem nekaj izhodiščnih predlogov:

- Fužine od Slovenske peči prek travnika ob vigenjcu Vice, kjer je bila Zgornja fužina, do še ohranjene Spodnje fužine. Istočasno bi lahko nekoliko opozorili tudi na mesta in imena nekdanjih cajnaric, skirarc in vigenjcev.
- Rudarji, rudniki in rudišča: območje Peči ob kamnolomu Brezovica, posamezni rovi v pobočju Gore v povezavi z ljudmi, ki so v njih kopali rudo. Nekatera rudišča so istočasno arheološka najdišča.
- Oglarji in kope: zahtevnejša planinska pot od kope do kope v pobočju Gore in na Jamnik.
- Opazovanje ptic in spominjanje na lov na ptiče in vzgojo pevcev, na kroparske ptičarje.
- Urejanje starih poti, po katerih so Kroparji hodili po drva, za sodobno rekreacijo in spoznavanje gozda v okolici Kroke. Morda v povezavi z gozdarji ali biologi še gozdna učna pot?

Kako se sploh lotiti dela? V sedanjih gospodarskih razmerah, nenaklonjenih dediščini, je nemogoče pričakovati, da bi muzej z dvema redno zaposlenima in enim honorarnim vodičem zmogel vse delo opraviti sam. Tudi ni smiselno, kajti to je kroparska dediščina, ne muzejska. Kroparji, vsi, ki jih pač zanima (posamezniki, društva ali celo vodstvo krajevne skupnosti), bi se morali začeti pogovarjati, čemu služi naša dediščina, čemu želimo, da bi služila, narediti načrt obnove Kroke.⁴ Naloga muzeja je predstaviti vizijo uporabe dediščine, priprava strokovnih načrtov ter pritegnitev domačinov in potrebnih strokovnjakov. Vsem domačinom že ves čas delovanja muzej zagotavlja prost vstop vanj ali v vigenjce, vabi jih na predavanja in otvoritve razstav, predstavitve publikacij in zdaj že tradicionalno novoletno, po pravilu žensko, delavnico. Moral pa bi jim nuditi še več. Ideja o ustanavljanju muzeja je, kot lahko berete v članku kustosinje Saše Florjančič, zbrala ljubitelje, da so iskali predmete, raziskovali, objavljali. Kovaškega muzeja niso ne ustanovili ne uredili profesionalni raziskovalci in muzealci, ampak skupina ljubiteljev. Tega ne bi smeli pozabiti, kajti Kovaški muzej brez pobude domačinov bo okostenel. Muzej mora iskati priložnosti, da bodo Kroparji intenzivno doživljali lastno dediščino v muzeju in zunaj njega ter se tudi lotili načrtnega ustvarjalnega dela z njo. Priprava in izvedba tematskih poti je eden od načinov, da jih povabijo zraven. Med Kroparji v Kropi in drugod obstaja precej ljubiteljev dediščine, toda svoja hrepenenja uresničujejo mimo muzeja, z zasebnimi zbirkami starin, na primer. Z različnimi načini dela z odraslimi, kot so predavanja, delavnice in študijski krožki, bi jih pridobili. Najbolj boleča točka je, kako oživiti staro Kropo, kaj tu sploh početi. Strokovnjaki naj kažejo pot

in iščejo možnosti, domačini naj izbirajo in določajo pravo smer, iščejo denar in opravijo tisoče prostovoljnih ur, s katerimi bodo navezali pristne stike s svojimi koreninami in ustvarili novo, živo Kropo, v kateri bo prijetno živeti, jo obiskovati in doživljati.

Opombe

1. Članek je esejistično naravnano razmišljanje o tem, kaj bi lahko bilo. Bralce prosim, da ga berejo dobronamerno, ker nima namena kogar koli žaliti ali razburjati.
2. Navedena trditev pa ni pravno podprta, saj Zakon o kulturni dediščini, Uradni list št. 7, 5.2.1999, str. 555–564, v nobenem členu tega izrecno ne pravi. Tudi ne pravi, komu je namenjena dediščina, ki je zakonsko zaščitena. O tem se bomo morali v prihodnji še pogovarjati na nacionalni ravni.

3. Povedati je treba, da je takšna odločitev pravzaprav plod zvestobe Kovaškega muzeja Kropi, kajti zakon in tudi navodila Ministrstva za kulturo tega ne predpisujejo in takšnega poslanstva ne zahtevajo. V tem pogledu Kovaški muzej hodi po poti, o kateri se moramo šele dogovoriti v okviru vseh slovenskih krajevnih muzejev. Vendar menim, da je to v resnici prava pot delovanja.
4. To bi bila seveda že tretja Kropa (prva je železarsko-kovaška, druga zadružna, tretja je Kropa 21. stol., ki jo dela naša generacija). Če ne storimo nič, potem smo dediščino zapravili in lahko le upamo, da bodo naši otroci ali morda celo vnuki bolj pripravljeni na izzive življenja. Hvaležni pa nam zagotovo ne bodo.

Literatura

- Janez Bogataj, *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*, Ljubljana 1992.
- David Anderson, *A conceptual framework*, v: *Museums and Adults Learning. Perspectives from Europe*. A. Chadwick, A. Stannett, NIACE, 2000.
- *Vigenjc*. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi. Ob 100. obletnici rojstva Joža Bertonclja, leto I, 2001.
- Uradni list RS št. 7, 5.2.1999, str. 555–564.

Tako je leta 1972 v knjigo vstop zapisala pesnica Neza Maurer in nadaljevala: "Muzej na čudoviti način prikazuje tedno življenje v Kropi, kar tudi vztrajnost in voljo tukajšnjih ljudi, da v svojo kotlinico vrnejo nekaj vsejga in kulture."

To je le eden od višev, ki so zapisani v knjigi obiskovalcev, in prav obiskovalci so tisti, ki dajejo muzeju, hiši v kateri se skrivajo predmeti iz preteklosti, srce in dušo.

Kovaški muzej je imel že ob ustanovitvi tino zaresen program, prikazati vlogo Kropi in njene okolice s Kamno Gorico in Lipnico v kontekstu na Slovenskem in to, seveda, predstaviti obiskovalcem.

Prav obiskovalci pa so potrdili upravičenost ustanovitve in obstoja Kovaškega muzeja.

V prvem letu obstoja je muzej obiskalo 3960 ljudi, kar za tisti čas ni bilo malo. Od tega je bilo 610 posameznikov in 69 skupin, 12 dišakov in 57 odraslih. Na splošno so v prvih letih prevladovali domači turisti, državljani naše tedanje skupne države Jugoslavije, med njimi največ Slovenci, sledili pa so jim Hrvaši in Srbi. Med tuji so bili največ Angleži, Nemci in Zahranični Nemci.

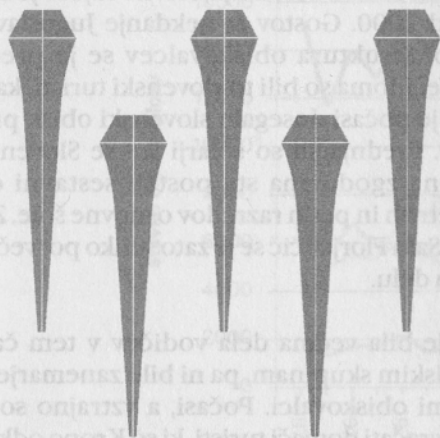
Število obiskovalcev se je iz leta v leto povečevalo. Časopis Delo in Ljubljanske novice sta ga v sedemdesetih letih 20. stoletja uvrščala skupaj z Muzejem cerkvene umetnosti na Blejskem otoku, Tehniškim muzejem

Jesenice, Muzejem talcev v Begunjah, Občarskim muzejem v Radovljici, Mestnim muzejem v Škofji Loki, spetsko Vingar pri Biču, slavonsko Savico v Bohinju in Goroskim muzejem v Kranju med deset najbolj znanih turističnih zanimivosti na Gorenjskem.

Po podatkih iz arhiva Kovaškega muzeja je bilo leta 1966 obiskovalcev 3500, že naslednje leto 4000 in v letu 1969 skoraj 12 000. Pri tem je imel veliko vlogo kropski muzejski delavec Juvon Azman, ki je znal privabiti ljudi in jim vzbuditi zanimanje za bogato dediščino Kropi in njene okolice. Pri tem mu je ob strani stal Franc Halner, učitelj in nekdanji upravitelj osnovne šole v Kropi.

Časopis Delo je 26. 2. 1969 zapisal: "Med muzeji na Gorenjskem po obisku krepko prednjači Muzej talcev v Begunjah s 36 000 obiskovalci, med katerimi so le redki tuji, Kovaški muzej pa je po obisku še skromen, vendar zanimanje zanj raste."

Za sedemdeseta leta je v zgodovini Kovaškega muzeja znatno največje povprečje obiskovalcev. Podatki o obisku so lahko dokaj natančni, saj se je od 1970 že vodila statistika po letih, mesecih, glede na domače in tujce obiskovalce iz okraja in kroga. V letu 1971 so gostili 15 099 turistov, med njimi 8853 domačinov, pretežno Slovencev in 6246 tujih. Med

Metka Kavčič

KOVAŠKI MUZEJ, MUZEJ, VREDEN OGLEDA

Tako je leta 1972 v knjigo vtisov zapisala pesnica Neža Maurer in nadaljevala: "Muzej na čudovit način prikazuje trdoto življenja v Kropi, kot tudi vztrajnost in voljo tukajšnjih ljudi, da v svojo kotlinico vrnejo nekaj veselja in kulture."

To je le eden od vtisov, ki so zapisani v knjige obiskovalcev, in prav obiskovalci so tisti, ki dajejo muzeju, hiši v kateri se skrivajo predmeti iz preteklosti, srce in dušo.

Kovaški muzej je imel že ob ustanovitvi trdno zarišan program, prikazati vlogo Kroke in njene okolice s Kamno Gorico in Lipnico v fužinarstvu na Slovenskem in to, seveda, predstaviti obiskovalcem.

Prav obiskovalci pa so potrdili upravičenost ustanovitve in obstoja Kovaškega muzeja.

V prvem letu obstoja je muzej obiskalo 3960 ljudi, kar za tisti čas ni bilo malo. Od tega je bilo 610 posameznikov in 69 skupin, 12 dijaških in 57 odraslih. Na splošno so v prvih letih prevladovali domači turisti, državljani naše tedanje skupne države Jugoslavije, med njimi največ Slovenci, sledili pa so jim Hrvati in Srbi. Med tujci je bilo največ Angležev, Nizozemcev in Zahodnih Nemcev.

Število obiskovalcev se je iz leta v leto povečevalo. Časopisa Delo in Ljubljanske novice sta ga v šestdesetih letih 20. stoletja uvrščala skupaj z Muzejem cerkvene umetnosti na Blejskem otoku, Tehniškim muzejem

ZAVOD SR SLOVENIJE ZA STATISTIKO

Odlomba Skupštine SRS št. 05-4/72
Uradni list SRS št. 13/72

POROČILO
o obisku turističnih zanimivosti
za mesec avgust 1973

Statistična registrska številka
TU-2/73

Naziv poročevalske enote: Kovaški muzej Kropa
Naziv objekta - zanimivosti: Krov. muzej - Vigenc
Kraj: Kropa Občina: Radovljica

DOMAČI OBISKOVALCI

Iz socialistične republike	Število
Bosne in Hercegovine	10
Črne gore	4
Hrvaške	410
Makedonije	
Slovenije	637
Srbije	108
SKUPAJ	1169

IZTRŽEK

Iztržek od prodanih vstopnic
v novih dinarjih brez par

domači obiskovalci	Število
hujši obiskovalci	4184
SKUPAJ	1169

TUJI OBISKOVALCI

Iz države	Število	Iz države	Število
Avstrije	51	Poljske	
Belgije	78	Romunije	
Bolgarije		Sovjetske zveze	
Čehoslovaške	6	Švedske	
Danske	1	Švice	10
DR Nemčije (vzhod)		Velike Britanije	205
Finske	1	ZR Nemčije (zahod.)	380
Francije	55	Kanade	6
Grčije		4 Turčije	
Italije	271	ZDA	45
Madžarske		evrop. držav	
Nizozemske	334	izvenevrop. držav	13
Norveške		SKUPAJ	1460

v Kropi, dne 3. 9. 1973 Žig Podpis

Jesenice, Muzejem talcev v Begunjah, Čebelariskim muzejem v Radovljici, Mestnim muzejem v Škofji Loki, sotesko Vintgar pri Bledu, slapom Savico v Bohinju in Gorenjskim muzejem v Kranju med deset najbolj znanih turističnih zanimivosti na Gorenjskem.

Po podatkih iz arhiva Kovaškega muzeja je bilo leta 1966 obiskovalcev 3500, že naslednje leto 8000 in v letu 1969 skoraj 12 000. Pri tem je imel veliko zaslug kroparski muzejski delavec Justin Ažman, ki je znal privabiti ljudi in jim vzbuditi zanimanje za bogato dediščino Kroke in njene okolice. Pri tem mu je ob strani stal Franc Hafner, učitelj in nekdanji upravitelj osnovne šole v Kropi.

Časopis Delo je 26. 2. 1969 zapisal: "Med muzeji na Gorenjskem po obisku krepko prednjači Muzej talcev v Begunjah s 36 000 obiskovalci, med katerimi so le redki tujci, Kovaški muzej pa je po obisku še skromen, vendar zanimanje zanj raste."

Za sedemdeseta leta je v zgodovini Kovaškega muzeja značilno največje povprečje obiskovalcev. Podatki o obisku so lahko dokaj natančni, saj se je od 1970 že vodila statistika po letih, mesecih, glede na domače in tuje obiskovalce ter odrasle in otroke. V letu 1971 so našli 15 099 turistov, med njimi 8853 domačih, pretežno Slovencev in 6246 tujih. Med

slednjimi so prevladovali Angleži, Nizozemci in Zahodni Nemci, obiskovati so ga začeli tudi Francozi, Belgijci, Italijani, nekaj pa je bilo tudi Američanov. Muzej je bil najbolj obiskan od začetka maja do konca avgusta. Maja in junija so prevladovali domači obiskovalci, največ šolske skupine, julija in avgusta pa so prevladovali tujci, predvsem Angleži. Taka podoba obiska s številom okoli 15 000 na leto je bila značilna za vsa sedemdeseta leta. Leto 1978 je bilo rekordno (15 936 obiskovalcev). Zanimivo je, da so bili tistega leta v muzeju turisti z vseh petih celin. Muzej je v tem obdobju vodil upokojeni operni pevec Leopold Dermota, ki je navzoče zlasti navduševal s svojimi doživetimi in bogatimi vodstvi tudi v nemškem jeziku. V vigenjcu Vice je predvsem za lastno veselje koval legendarni kovač Danijel Šolar. Organizirane skupine turistov so večinoma z Bleda, iz Kranjske Gore in Ljubljane pripeljale v Kropo turistične agencije Globtour, General-turist in Kompas, ki so v sodelovanju z muzejem za vodenja v drugih tujih jezikih pripravljale tudi svoje vodiče.

V osemdesetih letih je bila slika obiskovalcev podobna. Njihovo število se je le redko približalo številu 14 000, čeprav so turistične agencije v sezoni še vedno prihajale s po najmanj tremi avtobusi tedensko. V rekordnem letu 1983 je muzej videlo 14 270 ljudi. Od tega je bilo 10 511 obiskovalcev domačih, jugoslovanskih. Med njimi je bilo največ Slovencev (9227), 763 jih je bilo s Hrvaškega, 345 iz Srbije, 131 iz BiH, 41 iz Makedonije in 4 iz Črne gore. Med tujci so prednjačili Angleži (1006), sledili so jim Nizozemci (748), Zahodni Nemci (646), Italijani (571), Avstrijci (329), Belgijci (74) idr. V tem desetletju so Kropo "odkrili" tudi turisti iz Turčije, Brazilije, Hongkonga, Kitajske in Finske, pa tudi Alžirci, Indonezijci in Japonci. Turistov iz Vzhodne Evrope je bilo malo. V začetku osemdesetih let je prvič prevzel delo v muzeju v muzejski stroki šolani strokovni delavec – kustos, ki je poleg tega, da se je ukvarjal s predmeti in dokumentacijo pogosto tudi vodil obiskovalce po muzeju. Etnolog Janez Fajfar jih je sprejemal v petih jezikih, Verena Štekar-Vidic v treh. Redno nameščeni vodič in oskrbnik Joža Eržen je proti koncu obdobja začel oživljati dejavnost vigenjca.

Devetdeseta leta je zaznamovala vojna ob razpadu Jugoslavije, ki je močno vplivala na turizem v vsej Sloveniji. Leta 1991 je Kovaški muzej naštel 6950 obiskovalcev, od tega 901 tujcev. Nasploh je za to obdobje značilno, da je število obiskovalcev letno preseglo mejo 10 000 šele konec desetletja, število tujcev je bilo redko višje od 2000. Gostov iz nekdanje Jugoslavije skoraj ni bilo. Struktura obiskovalcev se je precej spremenila. Večinoma so bili to slovenski turisti, katerih število pa je počasi dosegalo slovenski obisk prejšnjih obdobj. Prednjačili so šolarji iz vse Slovenije. Kropa in njena zgodovina sta postali sestavni del programov četrtih in petih razredov osnovne šole. Zlasti kustodinja Saša Florjančič se je zato veliko posvečala pedagoškemu delu.

Čeprav je bila večina dela vodičev v tem času posvečena šolskim skupinam, pa ni bilo zanemarljivo delo z drugimi obiskovalci. Počasi, a vztrajno so se najprej začeli vračati domači turisti, ki so Kropo odkrili na novo ali pa so vanjo prišli obujat spomine iz šolskih dni.

Njim so sledili tuji turisti, med katerimi pa so prevladovali Nemci, Angleži in Italijani.

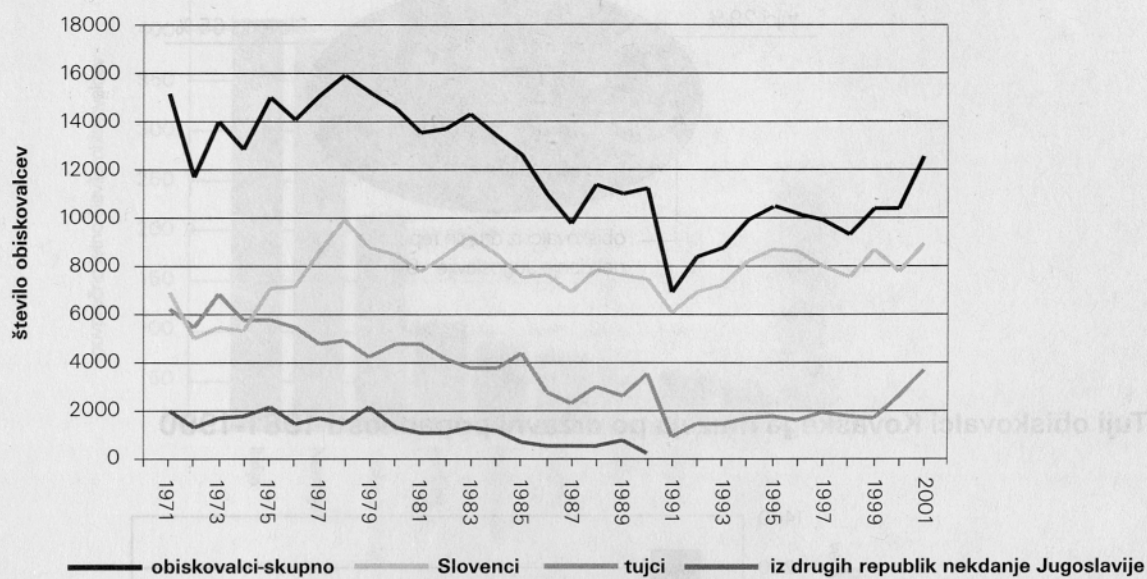
Muzej je začel organizirati še ogled kovanja žebeljev v vigenjcu Vice, ogled Badjurovih filmov v kinodvorani in vodenje po trškem jedru.

Proti koncu devetdesetih let 20. stoletja je število obiskovalcev spet preseglo mejo 10 000.

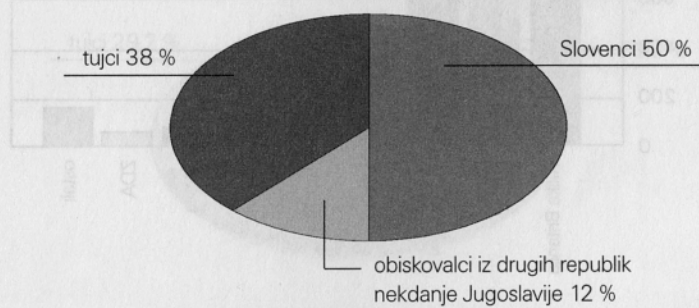
Začetek tretjega tisočletja je nakazal trend dvigovanja števila zlasti tujih obiskovalcev muzeja. Leta 2001 so jih našteali 3675, skupaj z domačimi pa 12 576. To leto je bilo opravljenih več kot 800 vodstev po razstavi v muzeju in vigenjcu.

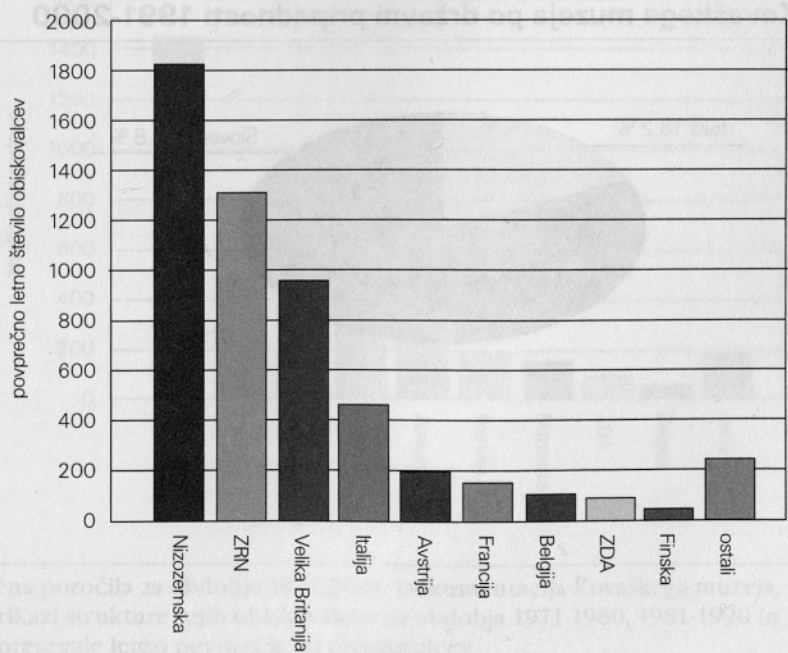
Graf 1: Obiskovalci Kovaškega muzeja v obdobju 1971-2000

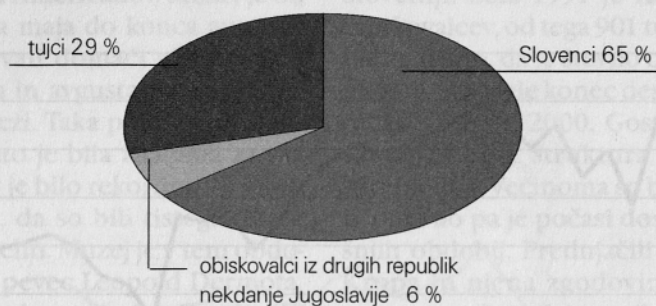
Graf 2: Obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 1971-1980

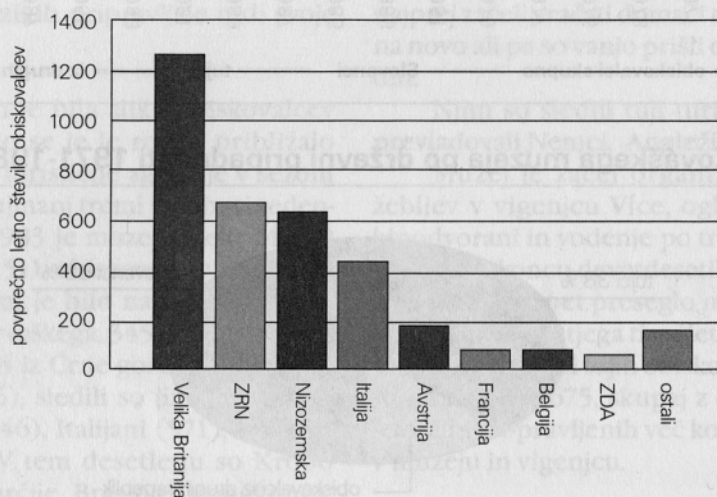
Tuji obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 1971-1980

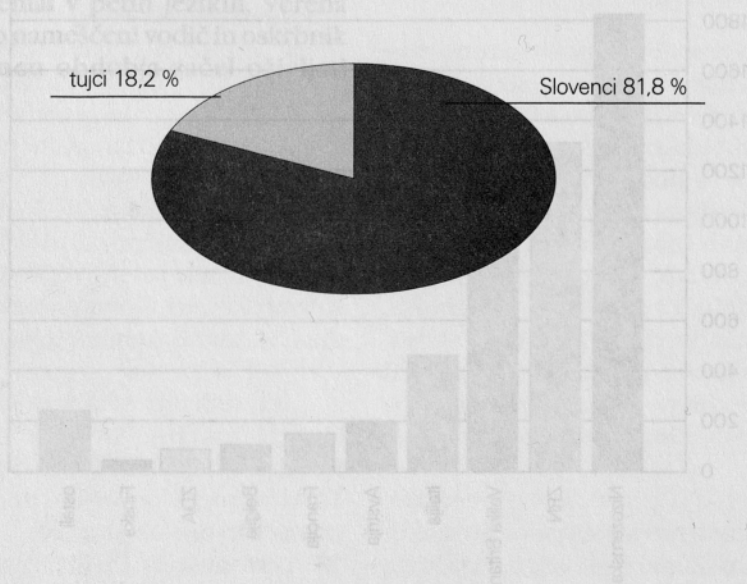
Graf 3: Obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 1981-1990

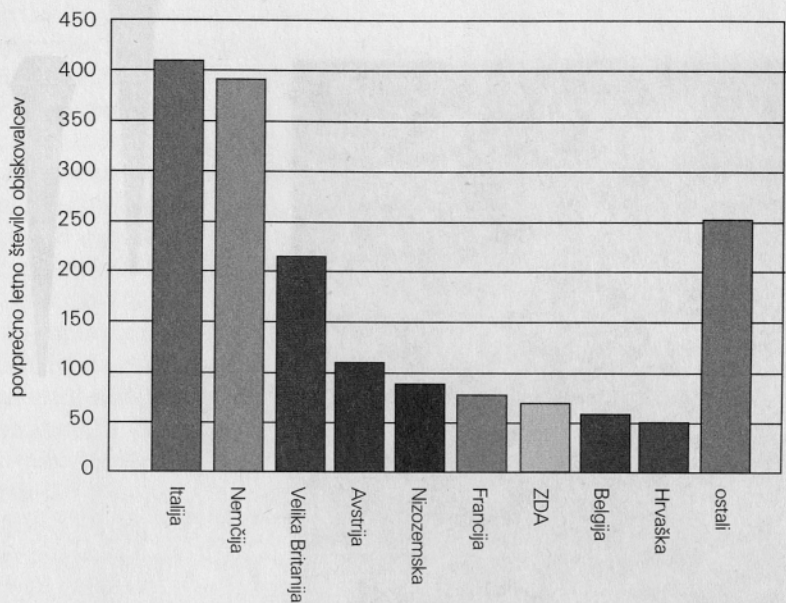
Tuji obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 1981-1990

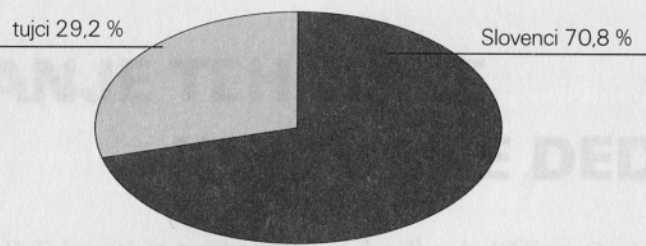
Graf 4: Obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 1991-2000

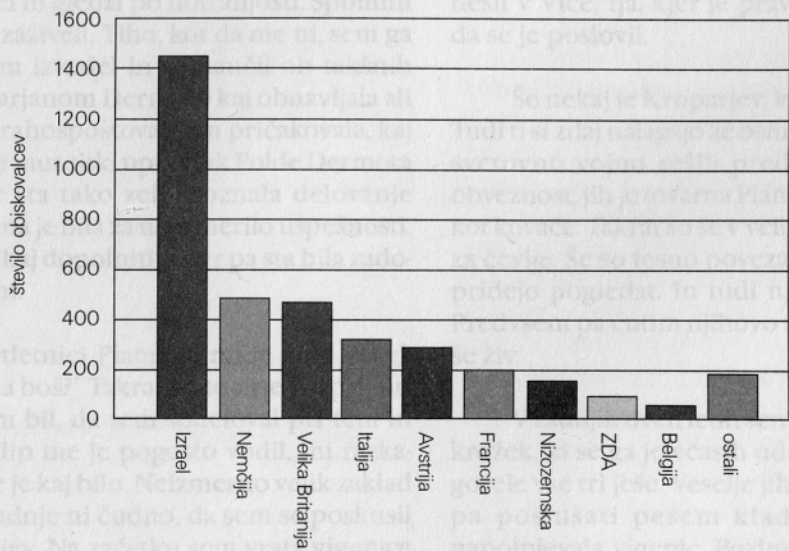
Tuji obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 1991-2000

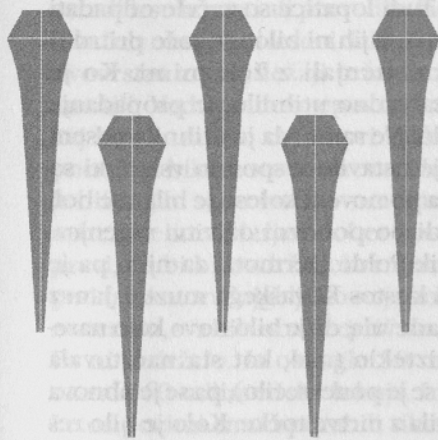
Graf 5: Obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 2001

Tuji obiskovalci Kovaškega muzeja po državni pripadnosti 2001

VIR: Mesečna statistična poročila za obdobje 1971-2001. Dokumentacija Kovaškega muzeja.
OPOMBA: Grafični prikazi strukture tujih obiskovalcev za obdobja 1971-1980, 1981-1990 in 1991-2000 upoštevajo skupine tujcev, ki so presegale letno povprečje 50 obiskovalcev.

Joža Eržen

HRANJANJE TEHNIŠKE KULTURNE DEDIŠČINE

“Pazite in merkejte ga!” Tako mi je velikokrat naročal Filip Legat, kroparski stoletnik in velik ljubitelj njene dediščine¹. Zanj je bil vigenjc Vice svetinja. Zadnji in edini, ki še poudarja in ohranja Kropo iz časa žebbljarstva. Bil je vesel, da je spet oživel. Vedno, kadar je prišel, se je usedel in gledal po notranjosti. Spomini so se mu vračali in zaživeli. Tiho, kot da me ni, sem ga poslušal. Veliko sem izvedel in se naučil ob takšnih obiskih. Ko sva z Marjanom Dermoto kaj obnavljala ali popravljala, sva s strahospoštovanjem pričakovala, kaj bosta rekla nekdanji muzejski upravnik Polde Dermota in Filip Legat. Ker sta tako zelo poznala delovanje vigenjca. Njuna ocena je bila za naju merilo uspešnosti. Včasih je bilo treba kaj dopolniti, sicer pa sta bila zadovoljna z opravljenim.

Ob devetdesetletnici Plamena mi je Filip rekel: “A ne, sej koval pa na boš?” Takrat na to nisem upal niti pomisliti. Vesel sem bil, da sem sodeloval pri tem in podobnih delih. Filip me je pogosto vodil, mi razkazoval in razlagal, kje je kaj bilo. Neizmerno velik zaklad mi je dal in navsezadnje ni čudno, da sem se poskusil tudi v kovanju žebbljev. Na začetku sem vrata vigenjca zapiral, da ne bi kdo videl mojih mojstrov. Veliko napotkov mi je dal tudi Marjan Dermota, ki sicer že dovršen del življenja ne živi več v Kropi, a je pri vsem, kar se v Kropi dogaja, zraven, še posebno pa ga privlači

tehniška dediščina. On je imel srečo, da ga je naučil Danijel. Danijel ali Viceguverner, kot so mu rekli, ker je delal v vigenjcu Vice in bil zadnji izmed žebbljarjev, ki je še vsak dan koval žebblje, tako rekoč do konca. Ko so ga nesli k počitku za sv. Lenartom, so ga še zadnjič nesli v Vice, tja, kjer je pravzaprav preživel življenje, da se je poslovil.

Še nekaj je Kroparjev, ki so kovali v Vicah in Pani. Tudi ti si zdaj nalagajo že osmi križ. Da so jih med drugo svetovno vojno rešili pred vpoklicem na delovno obveznost, jih je tovarna Plamen petnajstletne zaposlila kot kovače. Takrat so še v velikih količinah kovali žebblje za čevlje. Še so tesno povezani z vigenjcem in večkrat pridejo pogledat. In tudi njih je zanimivo poslušati. Predvsem pa čutim njihovo zadovoljstvo, da je vigenjc še živ.

V zadnjih dveh letih sem imel v vigenjcu žebbljarski krožek, ki se ga je včasih udeležilo toliko otrok, da so gorele vse tri ješe. Veselje jih je bilo gledati, predvsem pa poslušati pesem kladiv po nakovalih, ki je napolnjevala vigenjc. Pozimi so si celo skuhali čaj na kuhinjah. Na prireditvi kovaški šmaren je bilo za obiskovalce presenečenje in tudi otroci so bili veseli, da lahko kujejo v vigenjcu. Tako, prepričan sem, vigenjc ne bo propadel.

Veliko bo treba volje in moči, da bo ostal takšen, kot je danes. Šolske skupine si ne predstavljajo obiska Kovaškega muzeja brez ogleda kovanja žebeljev. Zadnje leto se je kovanja začel učiti še Zdravko Batos iz Kroepe. Zanimivi pa postajamo tudi zunaj Kroepe. S prenosljivim kovaškim ognjiščem in nakovalom smo že gostovali na Erazmovih dneh v Predjami, na vaškem semnju v Seničnem, v Mariboru, v Škofji Loki in tudi v Kamni Gorici. Letos pa nas že vabijo na čipkarski dan v Železnikih.

VIGENJC VICE

Hkrati z ustanovitvijo Kovaškega muzeja so ustanovitelji muzeja prevzeli tudi ohranjanje tehniške kulturne dediščine. Edini še obstoječi vigenjc, vigenjc Vice (po kroparsko *Vica*), so kot prednostno nalogo skupine ljudi, ki so se zavedali pomembnosti črne zveržene delavnice s kolesom ob vodi, samopihom in mehovi², želeli ohraniti takega, kot je bil skozi stoletja. Čeprav življenje v njem ni čisto zamrlo, pa je bila nevarnost, da za zmeraj utihnejo kladiva in nakovala. Ker je razvoj hitro napredoval, so tudi vigenjc hoteli posodobiti. Že pred drugo svetovno vojno so na panj postavili pečico za razžarjevanje kramarjev. Tudi elektriko so že napeljali. Naslednja želja razvojnih mojstrov pa je bila celo namestitev transformatorja, ki naj bi že električno razžarjeval polizdelke. Vendar pa ustanovitelji muzeja niso bili navdušeni. Tako je ostala samo stara šamotna pečica in šele leta 1996 smo jo sneli s panja in jo postavili pod okno. Tudi drog za električno napeljavo smo tedaj odstranili.

Že v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja je bil Danijel Šolar še edini oz. zadnji, ki je obiskovalcem muzeja koval žebelje. Kar je mogel, je sam popravil. Streha pa je postajala vse večji problem. Pod vodstvom upravnika Justina Ažmana in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj so leta 1971 obnovili ostrešje. Od starega so ostali le še trije nosilni tramovi. Tudi opeka je ostala ista (betonski špičaki, ki pa so zdaj že tako tanki, da pri zamenjavi enega počita še dva druga in je tako potrebno zamenjati kar tri). Temo v prostoru so odpravili tako, da so dali na streho nekaj steklene opeke. Marsikdo se pri obisku sprašuje, kako je v vigenjcu ob deževnem vremenu pod tako luknjičavo streho in zakaj da je ne popravimo. Več kot trideset let je od tega popravila, pa tudi leseni žlebovi z lesenimi kljukami že kličejo po obnovi. Že pri takratni obnovi so si zelo želeli spet strehe iz skodel. Ampak zaradi kroničnega pomanjkanja denarja so morali te želje opustiti.

Vigenjsko vodno kolo

Vodno kolo se od vigenjske opreme najhitreje obrablja, ker je na prostem in v vodi. V zadnjih letih Danijelovega kovanja je iz pisem vidna njegova skrb za kolo, ko je bil v bolnici. Naročal je, naj ga polijejo z vodo, ker je bilo poleti vroče in se ni vrtelo, da se ne bi razsušilo. Slabo je bilo za kolo, da je bilo delno v vodi,

delno pa na suhem. Tudi lopatice so začele odpadati in zaradi dotrajanosti lesa jih ni bilo mogoče pritrditi nazaj. Odpadle so zamenjali z železnimi. Ko je Danijelovo kladivo za vedno utihnilo, je propadanje kolesa še napredovalo. Ne samo, da je utihnila pesem kladiv, tudi kolo se je ustavilo v spomin vsem, ki so stali za nakovali. Želja po novem kolesu je bila vse bolj glasna, hkrati pa tudi po ponovni oživitvi vigenjca. Takrat je bil upravnik Polde Dermota, za njim pa je leta 1981 prišel prvi kustos Kovaškega muzeja Janez Fajfar. Oba sta si prizadevala, da je bilo novo kolo narejeno. Čeprav se ni izteklo tako, kot sta načrtovala (Dermota je dejal, da se je ponesrečilo), pa se je obnova vigenjca le premaknila z mrtve točke. Kolo je bilo res ponesrečeno narejeno. Bilo je samo iz smrekovega lesa. Za nalogo, kakršno kolo opravlja, je ta les premehak. Vsaj iz hrastovega lesa mora biti, praviloma pa je iz treh vrst lesa: hrastovina, orehovina in bukovina ali javorovina. Da pa je bila nesreča pri izdelavi še večja, je mojster železni del osi obrusil. Os in leseni ležaji so bili med seboj uležani. Po brušenju osi pa je kolo kolebalo in se zadevalo v stene korita, tako da nikoli ni delovalo. Seveda ne smemo pozabiti, da si je Franc Čuden iz Bitenj v Bohinju takrat naložil že sedem križev.

Bližala se je devetdesetletnica tovarne Plamen, ki je izšla iz vigenjcev. Velika želja po obuditvi vigenjca v pripravljanju te obletnice se je podeseterila. Pri zbiranju pomoči za obnovo so priskočila na pomoč podjetja v Kropi ali njeni okolici. Vse skupaj se je spet začelo s kolesom. V Plamenu so ga centriral. Velik dogodek pa je bila namestitev. Vsak, ki je kaj čutil do vigenjca, je vsaj enkrat prišel pogledat. Delo je bilo enkratno. Z vsemi sodobnimi pripomočki smo ga spravili v ležaje, da se je vrtelo. Žal pa je hitro propadalo, ker ni bilo iz pravega lesa. Problem je ostal. Za neko priložnost smo podpihovanje tudi pogoljufali. Kolo je propadlo, ni se več moglo vrteti, prireditve je bila pa velika, saj so se srečali pevski zbori Slovenskih železnarn. Drugega nam ni preostalo, kot da smo od Potočnikovih napeljali električen kabel. Za ješo smo skrili ventilator, da je podpihoval ogenj. Celó govorili smo glasneje, da se šum veternic ni slišal; kovali so štirje, precej pa se nas je zbralo njim v vzpodbudo.

Na obisku v Tehniškem muzeju Bistra sem izvedel za izdelovalca mlinskih koles v Žerovnici pri Rakeku. Ker je bila zamenjava zaradi delovanja vigenjca nujna, so bili v upravi Muzejev radovljiske občine pripravljeni plačati še eno obnovo kolesa.

Mojster Matjaž Debevec iz Žerovnice pri Cerknici se je seznanil z vrsto kolesa, ki naj bi ga naredil, mere pa je vzel po prvem kolesu, predhodniku smrekovega, ki ga še zdaj hranimo v vigenjcu. Sredi izdelave sva si ga z Marjanom Dermoto ogledala. Bilo je prav zanimivo in poučno. Še sreča, da je bil mojstrov oče, izkušen izdelovalec vodnih koles, še pri močeh, da je sinu lahko veliko pomagal. Kolo smo montirali leta 1996, a ni bilo v redu. Moralo se je stalno vrteti, da les ni propadal

zaradi izsušenosti ali prevelike mokrote. Železna os pa je začela obrabljati leseni del ležaja. Mislili smo, da bodo dvovrstni zaprti ležaji težavo odpravili, pa smo se zmotili. Voda pride vsepovsod, tudi v ležaje. Kolo je kaj kmalu začelo cviliti pri vsakem obratu. Posebno ponoči je bilo za sosede nevzdržno. Naslednji predlog je bil, naj bi se os vrtela v umetnem materialu. Za take materiale ima Marjan dober nos. Pertinaks naj bi bil pravi, da bi bil vzdržal obremenitve. Za obe osi ga je podaril Anton Rajgelj. Ko se je kolo začelo vrteti v tem materialu, sva bila oba prepričana, da naju bo preživel. Pa ni vzdržalo. Iz okrogle 50 milimetrске luknje je nastala 60 milimetrska luknja. In kolo je spet cvililo. Letos pozimi smo uporabili tikov les, ki ga je Marjan dobil v Elanu. Če je dober za plovila, bo pa menda tudi za ležaj vigenjskega kolesa! Bomo videli.

Čakata pa nas še obnova betonskih podstavkov, ki sta ju voda in zmrzal močno najedli.

Stene

Leto po praznovanju devetdesetletnice Plamena je bilo za vigenjc spet bogato. Obnovili smo stene. Na vzhodni strani je bila lesena stena skupaj s kaberneli popolnoma obnovljena. Tudi kamra za meh je bila obnovljena z novimi deskami. Severna stena ima betonski temelj, na njem je pol metra stene, zidane iz skal, preostanek stene je lesen. Deske so bile nove, okno je ostalo staro, prav tako tudi letve, ki prekrivajo robove desk. Lesena stena na zahodni strani je bila narejena leta 1971, tudi izrezljano kolo, za katerega ni znano, zakaj je bilo pritrjeno na steno. Nekateri ga povezujejo s podobo vigenjskega kolesa, drugi s kolarji. Podoba prav takšnega kolesa je vrezana v skalo spodnjega bajerja, ki nosi letnico 1558. Oboja vrata so ostala, novo pa je okno, ki so ga naredili v Plamenovi mizarski delavnici. Ostal je spodnji tram, ki je bil poln različnih vrst kovanih žebeljev. Toda z leti so jih raznosili na vse strani neba. Samo na tej strani so polkna ohranjena. Južna stena je vsa zidana in je nismo obnavljali; odstranjena polkna so zdaj shranjena v muzejskem depoju. Kar nekaj spominov je odšlo s starimi polkni. Žebjarji so se čutili tesno povezani z vigenjci. Z vsakim delom, ki je bil zamenjan, je odšlo tudi nekaj simbolike. Ko so v vigenjcu še vsak dan izdelovali žeblje, so tudi del stanovanjske opreme – posteljno stranico – prinesli v vigenjc in zamenjali dotrajano polkno. Na novih ni več lukenj; ko jih je veter zaloputnil, je žebjar z žarečim cajnom dregnil vanj in ga odrinil. Ostala je ožganina in teh je bilo veliko.

V notranjosti vigenjca je šest notranjih kabernelov, ki jih nismo obnavljali. Tudi v njihovih vratih so luknje ali pa zareze. Tako so žebjarji zaznamovali mrtve tovariše iz istega vigenjca. Na strehi kabernela na vzhodni strani smo namestili žagane deske. Leta 2001 sem jih zamenjal s škodlami. Na tako zamenjavo pa čaka še streha na kamri za meh.

Meh

Posebej zanimivo je bil popravo mehu. Zadnji iz rodu kroparskih meharjev ga je popravil leta 1986. Prepričan sem, da ni Kroparja, seveda starejšega, ki ni poznal Janeza Strgovška. Že upokojen je bil kar precej let upravnik v Partizanskem domu na Vodica. Njegova iskričnost in smeh sta nam ostala v spominih. Meh v vigenjcu je bil takoj pripravljen obnoviti. Hvala Bogu, kajti nekaj let pozneje je umrl.

Meh sem s pomočjo škripca spustil na tla. Najprej sem moral odstraniti usnje. Zaradi preperelosti in od miši je bilo preluknjano kot sito. Usnje so pritrdili na lesene obroče s sto in sto žebli. Kar nekaj časa je minilo, da je bil leseni del mehu očiščen in zaščiten. Zadnja letnica popravila je bila napisana s svinčnikom v notranjosti: 1929 in Strgovšek se ga je še spominjal. Novo usnje, tokrat je bilo konjsko namesto prejšnjega svinjskega, je plačala Iskra Lipnica. Zame je bilo popravilo izredna izkušnja in mi je koristila čez dvanajst let, ko sva z Marjanom Dermoto vstavila še spodnji del mehu. Janez Strgovšek je pri svojem popravilu – obnavljal ga je v muzejski veži – menil, da bo zadosti enojen meh. Toda z leti se je pokazalo, da za vse tri ješe ne bo zadostoval. Če sem pri Strgovškovem obnavljanju lahko samo opazoval in se učil, pa sem naslednjič dejavno sodeloval.

Za ves meh je bilo porabljeno 10,5 kv. metra usnja. Strgovšek ga je najprej po čevljarsko po dolžini zašil v obliko valja. Sestavljati ga je začel spodaj. Natančno je sestavil najprej spodnji del, pri katerem so v notranjosti še lopute, prekrite z ovčjo kožo, ker mora loputa dobro tesniti. Potem je vstavil obroče, tako kot pri mehu harmonike. Vseh obročev je bilo pri prvem popravilu troje in še spodnji del z loputami; v sredini je lesena škatla, iz katere je speljana cev do razdelilnika. Od tu pa so cevi speljane do vsake ješe posebej. Potem je dodal še pokrov. Na njem je polna železna palica, vodilo za dviganje in spuščanje mehu. Na vrhu mehu je še varnostni ventil. Ob morebitni preveliki količini zraka v mehu se ta v dotiku z vijakom odpre. Taka vrsta mehu je tako imenovani enojni meh. Dela po načelu pljuč: vdihne, izdihne. Spomnim se Danijela, ko je dihal v njegovem ritmu. Z dograditvijo še spodnjega dela (še en obroč in spodnji del) pa je bil meh povečan v dvojni ali *ta topelt* meh. Če je prej sapa na ognjišče pihala enostransko, zdaj piha stalno, brez presledka. Pri enojnem se zgornji del nikoli ne napolni, medtem ko zdaj s spodnjim delom mehu neposredno pošlje zrak v zgornjega, ki se zato ritmično dviguje in upada. Tudi pogled na polno iztegnjen meh pod stropom vigenjca je lep. Polnost mehu je odvisna od velikosti pretoka vode; hitreje ko se vrti kolo, hitreje se meh polni, zgornji del pa ostaja ves čas napolnjen, saj je poraba zraka manjša kot količina v mehu. Skrčeni meh meri 60 cm, raztegnjeni 120 cm, premer pa je 86 cm..

Cevi

Med popraviljanjem mehu smo tudi dobili pocinkano pločevino debeline 0,55 mm. Daroval jo je Anton Rajgelj. V tistem času je bilo takšno pločevino težko dobiti. Za izdelavo cevi nam je podaril šest plošč velikosti 200 krat 100 cm. Iz ene plošče je bilo izdelanih troje cevi. Naredil nam jih je zdaj že pokojni Rajko Rozman iz Podnarta. Kolena je izdelal Franc Ogrinc iz Kroke. Cevi so do ognjišč speljane iz razdelilnika, ki je pod mehom. Zelo je bilo moteče, ker so bile cevi iz pocinkane – svetleče se pločevine. Najprej sem jih poskušal počrtniti tako, da sem cev premazal s strojnim oljem in nato z ogljenim prahom potemnil. Tak način pa se ni obnesel, zato sem jih prebarval s črno mat barvo za kovino. Z Marjanom Dermoto sva še pred ognjiščem zažagala cev, da sva vstavila pripiralo za regulacijo pritoka zraka na ognjišče.

Zelo pomembno je, da cevi dobro tesnijo, zato sva morala vse spoje zatesniti s silikonskim kitom. Včasih so si pomagali tako, da so spoj premazali s firnežem in zatesnili z ilovico, ceneje je bilo samo zatesniti z ilovico ali pa celo samo s starimi cunjami, ki so jih na spoj privezali z žico. To zadnje sem tudi opazil ob podiranju starih cevi.

Manjkale so še šobe. Včasih so zanje porabili precej denarja. Bile so iz tudi do 10 mm debelega železa. Ker pa so bile šobe v žerjavici izpostavljene stalni temperaturi najmanj 600–700 stopinj Celzija, so kmalu pogorele. Prve šobe, ki so zamenjale železne, so bile iz bakra, kot lahko beremo v *Vigenjcu*³, ni pa jasno, ali pred prvo vojno ali pozneje. Zdaj so iz kromosome, le 0,5 mm debele pločevine, kajti krom ima visoko talilno temperaturo. Izdelal jih je Franc Kordež iz Kroke.

Ješe

Oblika ješe je nepravilen šesterokotnik, ki ga obdajajo deske; napolnjena je z različnim gradivom. Velikokrat so kovači na ješo pri svojem nakovalu vodoravno pribili še kakšno desko, kamor so odlagali orodje. Ker so tla iz zbite zemlje, je vlaga hitro načela smrekove deske. Z Dermoto sva dve ješi najprej obnovila in po povodnji leta 2000 še tretjo, malo, med oknom v južni steni. Ko sva odstranila stare deske, sva zato, da je velikost in oblika ostala enaka, material na njej dala na sredino. Posebno zanimive so kuhinje. Pričakovala sva preprosto odstranitev, a ni bilo tako, saj je železo zabito globoko v zemljo. Postavila sva ogrodje ješe in prej nasuti material na vrhu zravnala. Vse deske sva zaščitila in potemnila še s posebno barvo za les – pajcem.

Rake in zapornica

K vigenjcu spadajo še rake in zapornica. Umetno speljane vodotoke so potrebovali za vodo, ki je vrtela

vigenjska kolesa. Rake so bile največkrat skopane, stene pa so imele zidane iz skal. Le rake, speljane na Srednji mlin, so bile lesene in postavljene ravno tako na lesene podstavke. Ko pa so leta 1919 podrli Zgornjo fužino, so s tem gradivom pozidali rake na Srednji mlin. V steno teh rak so vzdani skalni bloki iz oboda talilne peči in vigenjski panji. Rake Zgornjega bajerja so bile včasih namenjene za Zgornjo fužino, vigenjc Vice in druge vigenjce. Zdaj teče voda po rakah samo še za Vice. V prvi polovici teče pod garažami. Tik nad slapom je bila nekdanja pot (široka za lojtrnik) speljana čez most in po desnem bregu rak naprej v Kotel. Na temeljih Zgornje fužine so bili do leta 2000 vrtovi. Med njimi je tekla voda po rakah. Najemnika vrtov Zdravko Štalc in Simon Habjan sta strugo zabetonirala proti izpiranju prsti. Na sredi vrtov je še dodatni iztek, tega pa sva z Marjanom leta 1990 popravila. Steno sva v dolžini dveh metrov in pol metra visoko zabetonirala. Ker je dno večinoma peščeno z manjšimi skalami, voda te odnaša in nalaga na spodnjem delu rak. Strugo moramo velikokrat očistiti, sicer se voda zliva čez rob.

Na začetku rak je bila vedno zapornica ali *veha*. Z njenim odpiranjem ali zapiranjem uravnavamo količino vode, potrebne za vrtenje kolesa. Ko so leta 1973 popravljali slap na nekdanjem zgornjem bajerju (v Kotlu), je bila zapornica popolnoma obnovljena. Prvo večjo ponovno popravilo sva leta 1995 opravila z Marjanom. Tedaj sva namestila nova valja za dviganje zapornic. Janez Zupan je omogočil, da sva ju lahko na njegovi stružnici oblikovala, luknje pa sva izvrtala z ročnim svedrom. Skodle so zdržale skoraj trideset let. Leta 2000 sem obnovil streho. Skodle sem dobil v Lescah. Toda že naslednje leto se je Turistično društvo odločilo obnoviti vseh pet še obstoječih zapornic. Tako je bila spet čisto obnovljena. Tudi streha. Stara sta samo valja in veriga.

Ostane samo še *šerm* (schirm – zaščita, v našem primeru branik). Ta je zidan in takoj na začetku rak. Z njim so se zavarovali, da narasla voda ni nanesla v rake velikih skal in vejevja.

Toda v noči s 6. na 7. 11. 2000 je Kroparica nanesla za šerm toliko kamenja, da je bil čisto zasut in ga je pol podrli. To noč je hudournik Petrovc pokazal svojo moč. Že pod Perčevim lazom se je začelo z usadom. Najhuje je bilo v Smukarjevem grabnu, kjer je izpodkopal pot in udaril na cesto. Kamenje, ki se je valilo, in voda sta v nekaj minutah zasula cesto. Voda si je izkopala pot naprej na vrtove in tudi v vigenjc je pritekla. Ponoči, ko sem stopil vanj, bi skoraj zajel vodo, čeprav sem imel škornje. Vrtov ni bilo več mogoče obdelovati zaradi skal in peska med prstjo, kolikor je voda ni odnesla. Druge rešitve ni bilo, kot urediti zelenico. V vigenjcu pa je bila še mesece močna vlaga. Vodo sem sicer znosil ven, ampak tla so bila prepojena. Bližala se je zima, sonca ni bilo in lansko leto je bilo v pozno pomlad še čutiti vonj po vlažnem.

SLOVENSKA PEČ

Ko je bil Kovaški muzej ustanovljen, še niso vedeli za talilnico iz visokega srednjega veka. Ko pa so gradili cesto na Jamnik, so 30. maja 1953 delavci naleteli na zidovje. Nanj je bil pozoren muzejski odbornik Filip Legat. S takojšnjim posredovanjem so ustavili delo in začeli odkrivati zidovje. Ogledali so si ga predsednik Tehniškega muzeja Slovenije prof. Ciril Rekar in njegov ravnatelj prof. Franjo Baš ter odbornika Kovaškega muzeja Joža Bertonec in Jože Gašperšič, direktor tovarne Lenart Petrač in predsednik ObLO Kropa Ludvik Šmitek⁴.

Za prvo zavarovanje sta se dogovorila na konferenci 19. junija 1953 Kovaški muzej Kropa in tovarna Plamen; v pozni jeseni so postavili začasno barako za varstvo pred mrazom in vodo. Stalno stavbo je leta 1954 pod vodstvom stavbnega mojstra Franca Šparovca iz Lipnice postavilo Obrtno podjetje Selca⁵. Kovač v kroparski umetni kovačnici Davorin Bratuš je skoval črke za napis:

SLOVENSKA PEČ

PLAVŽ IZ XIII. STOLETJA POZNEGA SREDNJEGA
VEKA

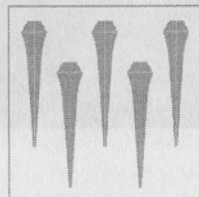
TEHNIŠKI MUZEJ SLOVENIJE.

Slovenska peč je na senčnem mestu pod strmim bregom. Zavarovalna stavba jo varuje pred dežjem in snegom. A na vzhodni steni na zaščitno stavbo pritiska strm breg. Potrebno sondiranje brega za nadaljnjo zaščito ni bilo izvedeno.

Vzdrževanje Slovenske peči je vseskozi težavno. Na njej piše Tehniški muzej Slovenije, ključ pa je ob odkritju prof. inž. Ciril Rekar izročil takratnemu predsedniku ObLO Kropa Ludviku Šmitku. Spomenik je v lasti lokalne skupnosti. Upravitelja formalno nima. Problemi zaščite ostajajo. Kovaški muzej kljub vsemu

opravlja nujna vzdrževalna dela. Streha zaščitne stavbe je zelo slaba; pri zamenjavi enega strešnika se zaradi dotrajanosti poškodujeta še dva druga. Pred tremi leti sta delavca, ki sta pri Krajevni skupnosti Kropa opravljala javna dela, prebarvala železni del in opaz zaščitne strehe. Zamenjali smo dotrajani tram. Skupina ljubiteljev Krobe je lansko leto temeljito očistila okolico; porezala odvečno grmovje, pokosila travo, oplela pečene površine, pograbila in pometla vso okolico. To pa je tudi vse, kar v trenutku Kroparji lahko storimo sami. Brez državne pomoči bo ta edinstveni spomenik še naprej propadal. Človeku se utrne misel, da bi bilo bolje, če bi ostala pod zemljo.

Ohranjanje tehniške kulturne dediščine je v Kropi zelo obsežno. Ne samo vigenjc Vice, Slovenska peč, rake z zapornicami, tudi stavbe, spodnji bajer in spodnja fužina. Začeli pa smo se zavedati tudi stavbnega bogastva.

Viri in literatura

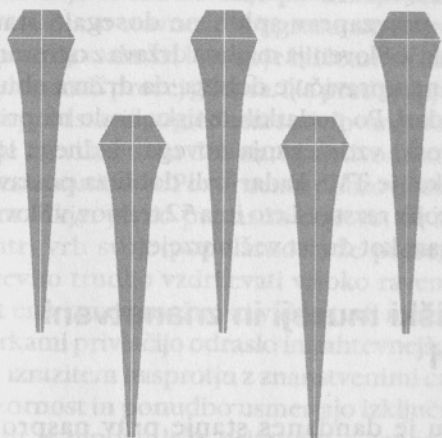
1. Marija Cvetek, *Filip Legat – žlahtni starosta kroparskih žebjarje*, Gorenjski glas, 22.6.2001, Odprte strani, str. 13–15.
2. Jože Gašperšič, *Vigenjc*. Vodniki Tehniškega muzeja Slovenije VII, Ljubljana 1956, str. 88.
3. Istotam, str. 23.
4. Franjo Baš, Ciril Rekar, *Slovenska peč v Dnu nad Kropo*, Ljubljana 1954, str. 3.
5. Istotam, str. 49.

toletja preživeli na obrobju civilizacije in v zaskrbljenosti, da ne bodo izgubili svojega doma. Začeli so se pripravljati na obdobje, ko bodo morali preživeti v svetovni revoluciji. Na vzhodu so se pojavili prvi znaki industrijske revolucije, ki so se razširili na vse kontinente. Vzhodni svet je bil v tem obdobju v veliki meri odvisen od zahodnega sveta. Na vzhodu so se pojavili prvi znaki industrijske revolucije, ki so se razširili na vse kontinente. Vzhodni svet je bil v tem obdobju v veliki meri odvisen od zahodnega sveta. Na vzhodu so se pojavili prvi znaki industrijske revolucije, ki so se razširili na vse kontinente. Vzhodni svet je bil v tem obdobju v veliki meri odvisen od zahodnega sveta.

Ogledničev dolgoletni snov o združitvi vseh južnih Slovanov v eno državo nas je pripeljal v še bolj razglašeno družino. Sreča v nesreči za Slovence je bila. Ja smo, čeprav ob robu takrat razvitega sveta, izrazito izstopali iz splošne tehnološke neprisiljenosti stare Jugoslavije. Če so hoteli potegniti državo iz brezna, v kakršnem se je rodila, so se morali obrniti na novo opredeljeno smer.

neuvrščeni v svet, ki se je razvijal v smeri tehnološke revolucije. V tem obdobju so se pojavili prvi znaki industrijske revolucije, ki so se razširili na vse kontinente. Vzhodni svet je bil v tem obdobju v veliki meri odvisen od zahodnega sveta. Na vzhodu so se pojavili prvi znaki industrijske revolucije, ki so se razširili na vse kontinente. Vzhodni svet je bil v tem obdobju v veliki meri odvisen od zahodnega sveta. Na vzhodu so se pojavili prvi znaki industrijske revolucije, ki so se razširili na vse kontinente. Vzhodni svet je bil v tem obdobju v veliki meri odvisen od zahodnega sveta.

Burni dogodki v zgodovini so Slovence pripeljali bogato dediščino tudi na področju znanosti in umetnosti. Če bi nismo sami dosegli velikih odkritij in izumov, smo uspeli prenašati tuj znanje v domačo okolje.

dr. Orest Jarh

SLOVENSKA TEHNIŠKA DEDIŠČINA

Tehniška dediščina v Sloveniji nekoč in danes

Slovenija nikdar v svoji zgodovini ni veljala za industrijsko in tehnološko visoko razvito deželo. Razlogi za to so v glavnem politične narave. Do pred kratkim sploh nismo imeli svoje države, prej pa smo stoletja preživeli na obrobjih večjih in v zadnjem času ne ravno naprednih političnih tvorb. Začetki industrijske revolucije so deželo nekje na robu umirajoče Avstro-Ogrske monarhije večinoma obšli, nekateri prebliski pa so bili bolj posledica srečnih okoliščin, kot pa načrtnega razvoja. Na zgodnji prihod železnice je vplivala predvsem strateško ugodna lega na poti med Dunajem in Trstom, pozneje pa je železnica prinesla tudi hitrejši razvoj telekomunikacij. Hiter razvoj elektrifikacije so predvsem spodbudili ugodni energetski viri (voda in premog), mnoge še zdaj prevladujoče industrijske panoge (živilska, lesnopredelovalna, tekstilna) pa so zrasle iz dolgoletne tradicije, značilne za pretežno kmetijsko usmerjeno deželo.

Uresničitev dolgoletnega sna o združitvi vseh južnih Slovanov v eni državi nas je pahnila v še bolj zaostalo družino. Sreča v nesreči za Slovence je bila, da smo, čeprav ob robu takrat razvitega sveta, izrazito izstopali iz splošne tehnološke nepismenosti stare Jugoslavije. Če so hotele potegniti državo iz brezna, v kakršnem se je rodila, so se morale oblasti nujno opreti

na tisto malo zmogljivosti, ki so že bile na voljo. Tako smo Slovenci svojo prednost pred drugimi jugoslovanskimi narodi v desetletjih stare Jugoslavije ohranili in jo celo povečevali. Zgodba se je nadaljevala tudi po 2. svetovni vojni, ko je sorazmerno blag režim omogočal tesne stike z razvitim svetom in hkrati premeteno pridobival tržišča mnogih, predvsem neuvrščenih držav. Padec berlinskega zidu in dolgo želeno smostojnost je Slovenija pričakala kot najbolje pripravljena med vsemi tako imenovanimi tranzicijskimi državami. Mnoge težave, ki nas tarejo odtlej, so povzročile, da se je ta razlika nekoliko zmanjšala, a zaloge je še vedno dovolj. Za večino sedanjih težav ne moremo kriviti gospodarstva, ki se je sorazmerno brez hudih pretresov prilagodilo novim razmeram, ampak popolno politično nezrelost. Namesto da bi svoje prvo desetletje posvetila ustvarjanju ugodnih razmer za življenje in delo že pregovorno pridnega ljudstva, se je država ves čas izključno ukvarjala le sama s seboj, in še to brez pravega uspeha. Vstop v Evropsko skupnost se nezadržno bliža, in če bomo hoteli, da bo čez nekaj generacij še kaj ostalo od Slovenije in slovenstva, bomo morali bistveno bolj poskrbeti za svojo kulturo in dediščino. Tudi tehniško.

Burni dogodki v zgodovini so Sloveniji prinesli bogato dediščino tudi na področju znanosti in tehnike. Če že nismo sami dosegli velikih odkritij in izumov, smo uspešno prenašali tuje izsledke v domače okolje

in jih prilagajali svojim potrebam. Nekaterim posameznikom se je vendarle posrečilo uveljaviti v razvitem svetu, še več pa se jih je tam šolalo, nato pa so se polni znanja in idej vrnili v domače kraje. Slovenska tehniška dediščina obsega skromne začetke v obliki izdelkov domačih mojstrov, obrtne dejavnosti, industrijsko dediščino in izdelke, pa tudi nekatere dosežke svetovne vrednosti, ki so plod ustvarjalnosti naših rojakov in prednikov. Kljub naši majhnosti je vsebine dovolj, da se nam pred svetom ni treba sramovati. Žal je bila v preteklih letih ena od najproduktivnejših dejavnosti uničevanje dediščine. To še posebej velja za področje tehnike in industrije, kjer so kot po tekočem traku propadale cele tovarne ali celo industrijske panoge. V želji po čim večjem zaslužku je bila izgubljena množica pomnikov slovenske industrije, ki bi jih morali ohraniti. Uničene so celo blagovne znamke, ki so včasih pomenile simbol uspešnosti slovenskega gospodarstva. Od Iskre je ostalo le še ime, Elan je le blede senca nekdanje slave, Tomos se počasi in stežka vrača, TAM, Litostroj in mnogi drugi pa so le še zgodovina. Muzealci se po svojih močeh sicer trudimo, a vsega, kar je vredno, ne moremo rešiti. Delno je za to kriva brezbrižnost odgovornih, delno pa težke razmere, v katerih delujejo nekateri muzeji.

Varovanje tehniške dediščine v Sloveniji ima že kar lepo zgodovino. Pravi začetki pa so povezani predvsem z imenom Franja Baša, o čigar delu piše podrobneje kolega Vladimir Vilman. Ustanovitelj in prvi ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije (TMS) je v petdesetih letih pripomogel k ustanovitvi še prenekaterega muzeja širom Slovenije. Njegove ideje o celovitem reševanju tehniške dediščine, zaščiti muzealij in situ so še zdaj aktualne in samo čakajo na uresničitev. Začetni zalet pri varstvu tehniške dediščine, ki je bil predvsem zasluga intelektualne širine Franja Baša, se žal v naslednjih desetletjih ni nadaljeval po njegovih idejah. TMS se je začel ukvarjati predvsem sam s seboj in sčasoma zašel v precej populistično zbirateljsko dejavnost. Izključna usmerjenost v vsebine, ki privlačijo javnost, so kratkoročno sicer obrodile sadove in TMS je bil kar nekaj časa najbolj obiskan muzej v Sloveniji, žal pa je strokovno delo v muzeju povsem zastalo. Ustanovitelju je takrat takšno stanje očitno ustrezalo, saj je za malo denarja dobil kar precej muzike. Ko so tudi drugi muzeji več pozornosti usmerili k obiskovalcem, pa so se stvari spremenile in zdaj se mora Tehniški muzej hudo truditi, da ostaja med bolj obiskanimi slovenskimi muzeji. Resnici na ljubo je treba priznati, da imajo za to precejšnje zasluge bogate naravoslovne zbirke in pa čudovito okolje Bistre, torej stvari, ki s tehniko nimajo veliko skupnega. Dolgoletna zanemarjenost muzejskega strokovnega dela je pustila hude posledice, vidne še danes. Katastrofalna izobrazbena struktura zaposlenih je daleč pod slovenskim povprečjem, številne napake iz preteklosti pa bodo še nekaj časa zaposlovale tistih nekaj strokovnjakov, ki jih zdaj muzej premore. Tudi financiranje muzeja, čeprav se je v zadnjem času precej popravilo, še naprej ostaja daleč pod ravni, ki so je deležni drugi muzeji, predvsem

nacionalni. Precej mačehovski odnos države do varovanja tehniške dediščine se kaže tudi pri drugih muzejih, ki hranijo pretežno tehniške vsebine. Prav vsi se otepajo s kadrovskimi in finančnimi težavami, nekateri pa pravzaprav sploh ne dosegajo statusa muzeja. Resda je Slovenija majhna država z ogromnimi stroški, a to ne upravičuje dejstva, da država obupno slabo gospodari. Po podatkih iz tiska bodo na primer tedenski stroški vzdrževanja novega vladnega letala znašali več, kot je TMS kadar koli dobil za postavitev kakšne od svojih razstav. Leto ima 52 tednov, v Sloveniji pa je le za manj kot ducat več muzejev.

Tehniški muzeji in znanstveni centri

V svetu je dandanes stanje prav nasprotno. Tehniška dediščina je v središču pozornosti. Resda so se njene pomembnosti zavedali že mnogo pred nami, prvi takšen muzej v Parizu je bil ustanovljen že v 18. stoletju, nam bolj poznani Deutsches Museum (Nemški muzej) v Münchnu pa bo prihodnje leto slavil stoletnico obstoja. Tehniški muzeji, vsaj tisti kvalitetnejši, so na vrhu lestvic obiskanosti in tudi med prvimi, ki so uveljavili sodobnejša muzeološka načela. Interaktivnost je zdaj najpogostejše izgovorjena beseda v pogovorih med strokovnjaki iz tehniških in znanstvenih muzejev. Precej je k temu pripomogel izjemen napredek tako imenovanih znanstvenih centrov v zadnjem desetletju, ki so dodobra pretresli temelje klasičnih muzejev. Znanstveni centri niso muzeji v pravem pomenu besede, saj nimajo zbirke, temveč le množico delujočih eksperimentov. Ti so narejeni tako, da jih lahko obiskovalec sam preizkusi, če je dovolj spreten, pa tudi pokvari. Ideja znanstvenih centrov izvira iz ZDA. Tam je zdaj že legendarni Frank Openheimer (brat Roberta Openheimerja, znanega po tem, da je vodil izdelavo prve jedrske bombe) zgradil prvi takšen center, Exploratorium, v San Franciscu. Osnovno vodilo je bilo, da se lahko obiskovalec vsega dotakne in vse preizkusi, ker naj bi se tako lažje naučil tistega, kar pač eksperiment želi povedati. Daj je ta trditev na zelo trhljih temeljih, je moč ugotoviti že ob prvem obisku kakega od večjih znanstvenih centrov. Večina obiskovalcev, med katerimi prevladujejo otroci, se predvsem posveča brezglavemu dirjanju od enega poskusa do drugega, pritiskanju vsemogočih stikal in vrtenju gumbov. O kakšnem poglobljanju v vsebino eksperimentov pa ni ne duha ne sluha. Mnogi sodobni znanstveni centri bolj spominjajo na zabaviščne parke ali Disneylande z rahlim prizvokom naravoslovja in tehnike, resnične znanosti pa ni prav veliko. Seveda pa se moramo v muzejih zavedati, da so nekatere rešitve znanstvenih centrov dobre in koristne tudi za nas. Interaktivnost privlači obiskovalce, vprašanje je le, do kakšne mere in v kakšni obliki jo naj muzeji vklapljajo v svoje zbirke. O interaktivnosti in sodelovanju z znanstvenimi centri se v svetu že veliko govori. Na to temo bo potekala že letošnja letna konferenca mednarodnega odbora za znanstvene in tehniške muzeje

(CIMUSET) pri svetovni muzejski organizaciji (ICOM), še temeljitejšo obravnavo pa načrtujemo prihodnje leto, ko bo ta odbor gostoval v Sloveniji. Precej zanimanja za sodelovanje pa kažejo tudi znanstveni centri. Na svetovnem kongresu znanstvenih centrov, ki poteka vsake tri leta in je bil letos v Canberri, je bilo o teh temah precej govora. Na predavanju, na katerem sem predstavil poglede na sodelovanje s strani muzeja, se je razvila burna debata, ki nedvomno dokazuje, da je tema zanimiva. Pozornemu opazovalcu ne more uiti sicer nikjer javno priznano dejstvo, da so znanstveni centri vrh svoje popularnosti že presegli in se zdaj krčevito trudijo vzdrževati visoko raven obiskanosti. Kot eno izmed možnosti vidijo tudi muzeje, ki svojimi zbirkami privlačijo odraslo in zahtevnejšo publiko, kar je v izrazitem nasprotju z znanstvenimi centri, ki svojo pozornost in ponudbo usmerjajo izključno na otroke, ki jih je mnogo lažje pritegniti s ceneno in pogosto plehko vsebino. V muzejih se moramo teh razmer zavedati in se nanje pripraviti, da bomo lahko imeli v prihodnje tudi sami od njih kaj koristi.

Mreža tehniških zbirk

Kot že rečeno, obremenjeni z grehi preteklosti Slovenci na področju varstva tehniške dediščine krepko zaostajamo za razvitim svetom. To je neizpodbitno dejstvo, krivda za takšno stanje pa ni le v slabem delu, pač pa tudi v pomanjkanju denarja. Denar, s katerim razpolagajo slovenski muzeji, je pravi drobiž v primerjavi z vsotami, ki so na voljo našim razvitejšim kolegom. Celoletni proračun Tehniškega muzeja Slovenije je primeljav s sredstvi, ki jih soliden zahodnoevropski muzej porabi za eno, ne ravno obsežno razstavo. Upoštevajoč razmere, v kakršnih živimo, in denar, s katerim razpolagamo, delamo čudeže in nemalokrat nam to priznavajo tudi tujci. Človek se včasih upravičeno vpraša, zakaj nam zahodnjaki tako pogosto radi solijo pamet z nasveti, kako učinkovito uporabiti denar. Na muzejskem področju bi se lahko kvečjemu oni učili od nas, edini nasvet, ki ga zares potrebujemo, je, kako priti do bajnih vsot denarja, ki so njim na voljo. Druga primerjava, prav tako vredna razmisleka, je primerjava s Tehniškim muzejem v Pragi, ki je po velikosti podoben našemu, zaposlenih pa ima 130 ljudi, torej več kot štirikrat toliko, kot jih je v TMS. Češka res ni zahodna država, očitno pa je v nekatereh podrobnostih daleč pred nami. Kljub vsem križem in težavam pa je bilo v slovenskem muzealstvu v zadnjem obdobju storjeno marsikaj. Da se marsikje dela dobro, dokazujejo tudi številna priznanja in nagrade. Tudi naraščanje števila obiskovalcev kaže na to, da se nekaj spreminja. Področje tehniške dediščine ni izjema, čeprav glede na že povedano napredek ni dovolj hiter. Razveseljivo je predvsem dejstvo, da je med vsemi, ki imamo opravka s tehniško dediščino, prevladalo enotno mnenje, da je prava pot do napredka le tesnejše sodelovanje. Ker nas je premalo, si ne moremo privoščiti, da bi obdelovali vsak svoj vrtiček in ob tem po malem objokovali svojo zlo usodo. Moramo si razdeliti delo in odgovor-

nosti, tako da bomo lahko čim učinkoviteje izpolnjevali svoje poslanstvo, to je varovanje tehniške dediščine. Drugače povedano to pomeni, da se morajo drugi muzeji lotiti področij, ki jih TMS kot matična ustanova ne zmore, sami pa imajo z njimi že določene izkušnje, ali pa so značilna za njihovo področje. Takšnih primerov je v Sloveniji kar precej, na prvem srečanju v Bistri so se zbrali predstavniki kar 19 muzejev. To kaže na bogato dediščino, vsestransko zanimanje in željo po sodelovanju. Uresničitev mreže tehniških zbirk torej ni več daleč, potrebno je le še soglasje Ministrstva za kulturo, ki bo moralo nositi finančni del del bremena. V končni fazi bodo morali imeti vsi sestavni deli mreže enak status, kar bo možno le, če bo financer Ministrstvo za kulturo. V večini muzejev obsegajo tehniške zbirke le manjši del in te zbirke bodo tvorile enote mreže. Ob zbirki bo določen tudi strokovni delavec (lahko jih je več), ki bo za zbirko odgovoren in bo o svojem delu poročal matični hiši, denar za njegovo delo pa bo prišel neposredno iz Ministrstva za kulturo. Upoštevajoč dejstvo, da omenjeno ministrstvo že zdaj v precejšnji meri financira dejavnosti lokalnih muzejev, prehod na celovito financiranje mreže ne bi smel pomeniti prehude dodatne obremenitve. Pri drugih "zasebnih" muzejih pa bo potreben poseben dogovor, ki bo natančno opredelil pravice in odgovornosti posameznih partnerjev. V zvezi s Slovenskim železniškim muzejem takšni dogovori že potekajo in upamo, da bodo že kmalu dali konkretne rezultate. Brez posebnega pretiravanja lahko trdimo, da zdaj po različnih muzejih v Sloveniji deluje vsaj ducat sposobnih strokovnjakov, ki bi ob ustrezni organiziranosti in podpori matične ustanove lahko znatno pripomogli k dvigu ravni varstva tehniške dediščine.

Središče te mreže bo seveda TMS kot matična ustanova, ostali deli mreže pa bodo nekakšna podaljšana roka TMS, s katero bo mogoče prostorsko in vsebinsko popolnoma obvladovati tehniško dediščino v državi. Enote bodo organizacijsko ostale v okviru svojih muzejev, strokovno pa bodo odgovorne TMS. Tu se bo vodil register tehniške dediščine in priprava strateških in programskih načrtov. S takšnim načrtom bi rešili več problemov naenkrat; poskrbeli bi za področja, ki so sedaj še precej neurejena, učinkoviteje bi uporabili že tako redke in usposobljene kadre, več dediščine bi bilo mogoče ohraniti v prvotnem okolju, kot je želel že F. Baš.

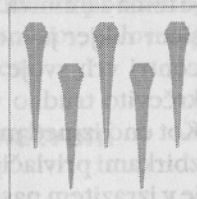
Predstavljeni model mreže ni nikakršna novost, nekaj podobnega, a zelo učinkovitega, smo si lahko ogledali v lanskem letu ob obisku generalne konference ICOM v Barceloni. Katalonska mreža tehniških muzejev je čudovit model, iz katerega se lahko učimo in ga skušamo čim bolj prenesti v slovensko okolje. V prid temu modelu govori tudi dejstvo, da je Katalonija po velikosti primerljiva s Slovenijo in ima prav tako zelo bogato tehniško dediščino. Katalonci so svoje načrte uresnili predvsem z denarjem Evropske skupnosti, in ker iskreno upamo, da bo njen denar kmalu na voljo tudi Slovencem, je skupni nastop nujen. Posamezni

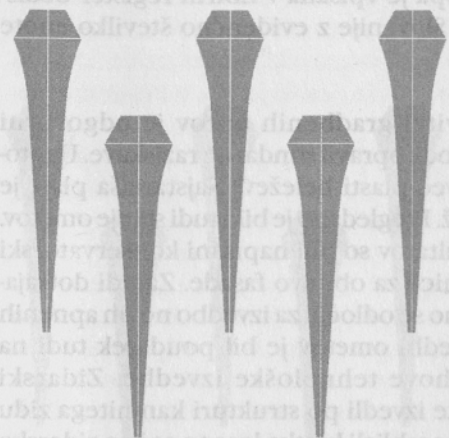
muzeji, še posebej manjši, ne bodo izpolnjevali razpisnih pogojev in predvsem ne bodo mogli zadostiti birokratskim postopkom bruseljske administracije. Z enotnim programom in dolgoročno vizijo celovitega reševanja slovenske tehniške dediščine bo to mnogo lažje izvedljivo.

Tudi nova zakonodaja, ki je bila pred kratkim predstavljena javnosti, združevanje podpira, čeravno je v zadnji različici o tem manj govora. Nedvomno pa bodo po sprejemu novega zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo vsi muzeju morali sprejeti nove akte in takrat bo najboljši čas za formalno ustanovitev mreže.

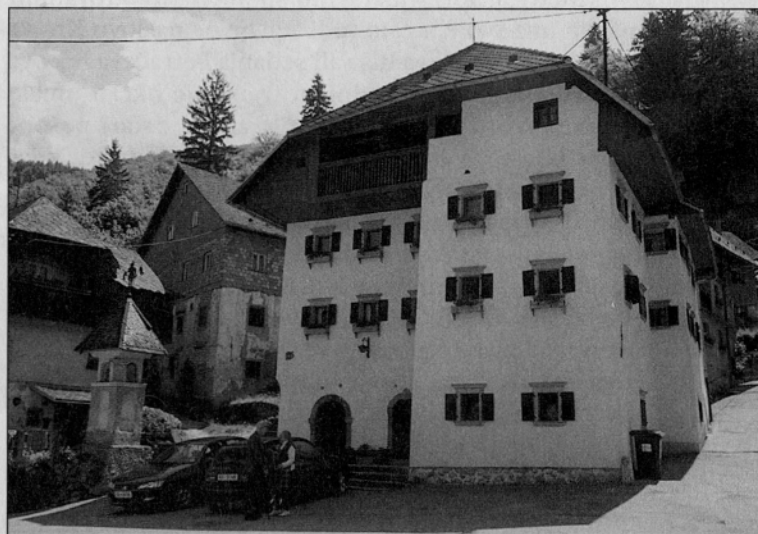
Razmere, v katerih delamo varuhi premične tehniške dediščine, nikakor niso rožnate, po drugi strani pa si moramo priznati, da bi lahko bilo še slabše. Sprijazniti

se je treba z dejstvom, da je vreča, iz katere črpamo, omejena, in da se v prihodnje najverjetneje ne bo kaj prida odebelila. Čudežev od države ni pričakovati, bogati strici iz Amerike pa se vse redkeje pojavljajo, zato se moramo sprijazniti z dejanskim stanjem in z razpoložljivimi sredstvi postoriti čim več, hkrati pa upati, da se v prihodnje razmere vsaj ne bodo še zaostrovale.

Vladimir Knific

OBNOVA FASADE NA PIBROVČOVI OZ. PETRAČEVI HIŠI, KROPA ŠT. 13

Izvršni svet Ljudske republike Slovenije je 29. oktobra 1953 sprejel Odločbo o zavarovanju Kropa, ki "se zaradi svojih urbanističnih, arhitekturnih, gospodarsko in socialno-zgodovinskih, narodopisnih ter domačijskih značilnosti zavaruje kot kulturni spomenik."

V drugem členu Odločbe je zapisano: "V zavarovanem kraju je brez poprejšnjega dovoljenja občinskega ljudskega odbora Kropa, izdanega v sporazumu z Zavodom za spomeniško varstvo LRS, prepovedana vsaka sprememba krajevnega lica. Za spremembo krajevnega lica se štejejo zlasti zgradba novih poslopij, komunikacij, ograj, škarp, zasajanje novih meja, urejanje hudournikov, prezidave, nadzidave, dozidave ter druge zunanje adaptacije, rušenje zgradb in sprememba notranjosti tistih zgradb, ki jih bo kot posebno pomembne določil Zavod za spomeniško varstvo LRS."

V tretjem členu Odločbe pa je zapisano: "V zavarovanem kraju so lastniki oziroma upravni organi dolžni vzdrževati nepremičnine na svoje stroške." (Glej: Uradni list RS št. 44-24.12.1953)

To so pravni okviri za varovanje naselja Kropa in stavb v njej. Spomeniškovarstvena zakonodaja se je postopno dopolnjevala tako, da je omogočala čim bolj

učinkovito varstvo kulturne dediščine, svoje poti in cilje so imeli tudi ljudje, stanovalci v spomeniško zavarovanih stavbah, ki so ohranjali ali spreminjali podobo svojih stavb, tudi v Kropi.

Neskladje med zakonskim varstvom kulturne dediščine in dejanskimi možnostmi bivanja in življenja v starih stavbah se je pokazalo že kmalu, saj je spomeniški zavod v svojem dopisu Občini Radovljica v letu 1968 zapisal (citiram, arhiv zavoda):

"Kljub gradbeni kontroli, tako občinskih organov kot tudi drugih strokovnih organizacij je opaziti povsod stihijske adaptacije pomembnih sestavin členov arhitekture, ki jih izvajajo verjetno brez kakršnihkoli dovoljenj in povsem samovoljno... Pred očmi nam tako izginjajo neprecenljive vrednosti, ki jih morda danes večina še ne zna pravilno ceniti, kažejo pa zelo slabo spričevalo našega vrednotenja kulturne, torej tudi turistične privlačne pokrajine. ...

Rešitev vseh teh problemov je verjetno v doslednejši gradbeni politiki občine, v poostrenem nadzoru, v ostrejših sankcijah proti črnograditeljem, ... ter v sami preventivi, ki naj bi se izražala v še tesnejšem sodelovanju s pristojno spomeniško službo ..."

Nekaj desetletij pozneje lahko ugotavljamo, da je Kropa v veliki meri ohranila zgodovinsko in stavbno podobo ter urbanistično celovitost svoje preteklosti. Stare kroparske hiše ob strpnem in razumnem sodelovanju prebivalcem s stroko omogočajo sodobne življenjske razmere in nove razvojne možnosti.

Med starimi kroparskimi, spomeniško varovanimi hišami ima svoje mesto tudi stavba na naslovu Kropa št. 13, t.j. Pibrovčeva hiša ali sedanja Petračeva hiša.

Hiša stoji ob osrednjem trgu, a je hkrati umaknjena na vznožje pobočja, ki ga razmejuje stara pešpot proti Jamniku in nekdanja steza ob potoku, zdaj skritem pod asfaltom ulice.

Hiša je zidana, nadstropna, z lepo ohranjenimi kamnitimi okenskimi okviri in kamnitimi portali s starimi železnimi polknicami in vrati. Tlorisna zasnova stavbe kaže na njeno postopno širjenje, pa tudi na njeno rast iz nadstropja v nadstropje. Posamezne gradbene faze dokumentirajo letnice na polkrožnih portalih iz zelenega perašiški kamna.

Nekdanji glavni vhod iz trga ima na sklepniku letnico 1719. Na sklepniku vhoda v prizidanem, v trg pomaknjenem delu stavbe je letnica 1847. Portal ob poti na Jamnik ima v sklepniku vklesano hišno številko 13. Klesani kamniti portali v notranjosti stavbe so brez letnic.

Stavba ima več kot trideset oken, večinoma z baročno oblikovanimi okenskimi okviri iz zelenega perašiškega kamna. Nekaj manjših oken v pritličju je po obliki sodeč starejših, poznogotskih. Posebno zanimiv je podstrešni čelni balkonski zatrep na tržni strani, kjer je so nekoč s škripcem dvigovali in spravljali predmete, drva, les na podstrešje.

Stavbna arhitektura, ki je ohranjena v celoti, izpričuje podobo iz sredine 19. stoletja, ko je bila hiša deležna zadnjih velikih prezidav.

V letu 1999 je lastnik stavbe začel uradni upravni postopek za obnovo zunanjih ometov stavbe. Odločbo o dovolitvi priglašениh del je dobil v letu 2000. Gradbeni dela za obnovo zunanjih ometov so bila začeta in zaključena v prvi polovici leta 2001. Na vzpodbudo in predlog konservatorja zavoda se je lastnik stavbe Kropa št. 13 prijavil na javni razpis Ministrstva za kulturo RS za pridobitev državnih proračunskih sredstev za

sofinanciranje programov s področja varstva kulturne dediščine za leto 2001. Ministrstvo za kulturo lastniku ni odobrilo nobenih finančnih sredstev in tako je stavbo v celoti obnovil izključno z lastnim denarjem.

Stavba Kropa je vpisana v Zbirni register dediščine Republike Slovenije z evidenčno številko enote 269.

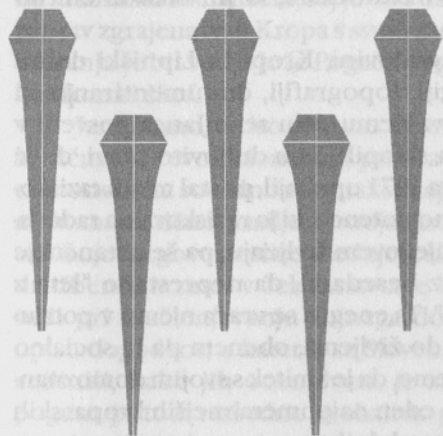
Ob postavitvi gradbenih odrov je odgovorni konservator zavoda opravil sondažne raziskave. Ugotovljenih je bilo več plasti beležev. Najstarejša plast je bila apneni belež. Pregledano je bilo tudi stanje ometov. Na podlagi rezultatov so bili napisani konservatorski pogoji in smernice za obnovo fasade. Zaradi dotrajnosti ometov smo se odločili za izvedbo novih apnenih ometov. Pri izvedbi ometov je bil poudarek tudi na ohranjanju njihove tehnološke izvedbe. Zidarski mojstri so omete izvedli po strukturi kamnitega zidu in za glajenje uporabljali kratko leseno ročno zidarsko desko. Nova fasada je bila beljena z apnom.

Kamniti okenski okviri in portali ter kovane polknice so bili očiščeni in zaščiteni. V pritličju hiše, na tržni strani, so bili ponovno vzdani kamniti okenski okviri, ki so bili odstranjeni pred nekaj desetletji in so se k sreči ohranili.

Za pravičen postopek pri prenovi stavbne dediščine je najprej potreben pozitiven odnos lastnika stavbe, ki se zaveda pomena kulturne dediščine. Nujno je sodelovanje s spomeniškovarstveno službo in dobrimi izvajalci, ki imajo posluh za obnovo.

Stavba št. 13 ima zdaj spet podobo, kakršno naj bi imela sredi 19. stoletja: hiša izraža gradbeno trdnost in skladnost ter urejenost, ohranjen je spoštljiv odnos do starejše stavbne dediščine in starejših gradbeno-tehnoloških razvojnih danosti, hkrati pa sama in njeni prebivalci ohranja dostojanstvo, samostojnost, suverenost in sočasno odprtost ter povezanost stavbe s Kropo in svetom.

Jože Dežman

KROPARSKI VEDEŽ INŽENIR JANEZ ŠMITEK

Janez Šmitek je bil rojen 29. avgusta 1916 v Kropi v družini zadružnega uradnika. Po osnovni šoli v Kropi je odšel na gimnazijo v Kranj, ki jo je obiskoval 1928-1936. V letih 1936-39 je študiral na strojnem odseku tehniške fakultete v Ljubljani in nato od 1939 do 1941 v Zagrebu. S še štirimi rojaki je bil zadnja generacija Slovencev, ki je prišla v Zagreb, ker je naslednja že lahko študirala v Ljubljani.

26. junija 1943 je Janez odšel v partizane. Iz Gorenjskega odreda je bil premeščen v 3. bataljon Cankarjeve brigade, nato v 1. bataljon Dolomitskega odreda, iz tega pa v 2. bataljon Vojkove brigade. Nato je deloval kot obveščevalec obveščevalne službe 31. divizije, IX. korpusa in glavnega štaba slovenske partizanske vojske. Ob koncu vojne je bil kapetan 1. razreda, nato je v rezervi napredoval v majorja.

Oktober 1945 je nadaljeval študij v Zagrebu in ga zaključil maja 1947.

Tega leta se je poročil z Majdo Lazar, imata hčerko Alenko in sina Petra.

Prvo službeno leto je Janez preživel v kroparskem Plamenu, nato je bil eno leto pri Kontrolni komisiji pri predsedstvu vlade. V letih 1949-1952 je bil "na razpoloženju" v Industriji ladijskih strojev na Reki. Tam je skonstruiral serijo dvigal za sidra v štirih velikostih.

Z Reke je odšel v Tovarno verig v Lescah in bil vodja konstrukcije. Nato je od leta 1954 do 1971 delal v Plamenu. Njegovo glavno delo so bile konstrukcije, standardizacija, uvajanje strojev, tehnično svetovanje.

Ob tem delu se je dodatno izobraževal. Prvo polovico leta 1958 je bil na specializaciji iz študija dela v Franciji. Študiju dela in fiziološkemu oblikovanju dela je nato posvečal precej pozornosti. Ob rednem delu v Plamenu je 1961-1964 predaval na Višji šoli za organizacijo dela v Kranju, v letih 1970-1987 pa je bil honorarni predavatelj na Višji tehniški varnostni šoli v Ljubljani. Pisal je skripte iz fiziologije dela, fiziološkega oblikovanja dela in študija dela. Za Tomos v Kopru in Unior v Zrečah je pripravil analitično oceno delovnih mest.

Sam pravi, da se je preizkusil v kakih desetih jezikih, pet pa jih "po malem uporablja". Iz nemščine, angleščine, italijanščine, francoščine, ruščine je prevajal, in sicer vse dotlej, dokler so mu oči dopuščale, predvsem tehnično dokumentacijo in standarde.¹

Zvestoba in raziskovalni duh

Biografski podatki govorijo o človeku, ki je doživel dvajseto stoletje v njegovi ekstremni vojni

obliki, kot partizan, in o človeku, ki je svojo delovno dobo posvetil tehniki. Vojna, študij in delo so ga zanesli po domovini in po svetu.

Čeprav Janezovi delovni rezultati, njegove raziskave, prevodi in predavateljstvo predstavljajo pomembno poslanstvo, pa nas v pričujočem zapisu zanima predvsem njegovo "kroparsko" življenje.

Ena raven Janezove zvestobe in darovanja Kropi je vsakdanja vključenost v krajevno življenje. Že pred drugo svetovno vojno se je, kolikor je bil doma, aktivno udeleževal kroparskega življenja. Delal je npr. scene za gledališče. Za uprizoritev *Velike puntarije* je skonstruiral top. V cev so dali možnar, ki so ga vžgali z razbeženo železno paličico.

V Kropi je bilo zelo razvito fantovsko petje. Peli so zvečer na Placu, tudi med tednom. Brez popivanja. Šmitek je pel tudi v gimnazijskem zboru, v sedmem in osmem razredu so imeli svoj oktet. Za več kot petindvajsetletno zvestobo kroparskemu pevskeemu zboru je bil odlikovan z Galusovo značko.

Lepim umetnostim je Janez zapisan tudi z risanjem kroparskih motivov. Narisal jih je okoli 60, prvega že leta 1934. Zaradi sprememb v naselju so bile njegove risbe v veliko pomoč izdelovalcem makete Kroe za Kovaški muzej. Nekaj smo jih zasledili v različnih objavah, posebej lično je z njimi opremljen *Sprehod po Kropi*, ki je izšel v koledarju Prešernove družbe za leto 2000.²

Janez pa se je poskusil celo kot pesnik in v pesmi *Kropa je en velik mest* nam daje koristen napotek:

"V Kropi ne sprašuj kovača,
kje se z vozom konj obrača,
kje dobe se krive hlače,
preje si nabrusi krače."

Velik pomen v Janezovem življenju imata šport in narava.

Posebna tradicijska nabiralniška dejavnost v Kropi je "drvarstvo". Po starih fužinarskih in drvarskih redih so lahko Kroparji po gozdovih nabirali vse, kar je bilo suhega. Na tako pobiranje nisi smel vzeti s sabo ne sekire ne žage. Janez se tej aktivnosti ni odrekel celo življenje in, dokler je mogel, se je vzpenjal na robove Jelovice od Vodice do Race.

Med civilizacijsko sodobnejšimi športno naturističnimi dejavnostmi je bil Janez v gimnaziji pomočnik vodje pri skavtih. Opravili so več taborjenj in izletov. V konviktu v Kranju so igrali odbojko. Smučal je pri akademskem športnem klubu. Leta 1937 je zmagal na tekmovanju Ljubljanske zimske športne podzveze v kombinaciji smuka in slaloma. Z Rudijem Finžgarjem sta leta 1938 izmerila in narisala teren na koncu Jarmovega travnika, ing. Stanko Bloudek je projektiral smučarsko skakalnico, ki je štiri desetletja omogočala gorenjski mladini preizkuse poguma. V drugi Jugoslaviji je bil Janez dolgoletni predsednik TVD Partizan Kropa.

Nadgrajevanje te včlenjenosti v kroparsko sodobnost je bilo zanimanje za preteklost. Ukvarjanje z zgodovino železarstva je Janezovo temeljno raziskovalno podjetje. Že leta 1934 so z Adolfom ml. Šerkom v okviru planinstva raziskovali jame na Jelovici. Po

ustanovitvi Kovaškega muzeja sta s Filipom Legatom jeseni 1955 raziskovala rudne rove in rudarske rove na Jelovici. Teh so pozneje veliko premerili tudi kranjski jamarji.

Zvestoba Kropi je eden od virov Janezove življenjske čilosti in energije. Čeprav mu v šestinosemdesetem letu grozi slepota, še vedno iskrivo razmišlja in hodi po svojih zgodovinskih časih, ki jih tako imenitno pozna.

Železarski zgodovini, Kropi in Lipniški dolini sploh, muzeologiji, topografiji, dokumentiranju in drugemu raziskovalnemu delu se je Janez posvetil v širokih tematskih sklopih. Sam duhovito pravi, da je potem, ko se je leta 1971 upokojil, postal mladi raziskovalec. Tisto biofilno potenco, ki jo raziskovalna radovednost pomeni v njegovem življenju, pa še natančneje jedrnato označi z besedami, da neprestano "leta z zabave na zabavo". Ta enegija se vrača njemu v potrjujočem se veselju do življenja, obenem pa je socialno dobro. Lahko rečemo, da je Šmitek s svojim domoznanskim aktivizmom eden najpomembnejših kroparskih darovalcev in dobrodelnikov.

Kroparska kronika NOB

Moje domoznansko sodelovanje z Janezom Šmitkom se je začelo leta 1985, ko je kot prvi *Radovljiški zbornik* izšla *Kroparska kronika NOB*. Sam sem bil tiste čase podžupan in sem se od samoupravnih socialističnih politik v občini počasi poslavljaj. Za popotnico pa sem se odločil, da bomo začeli pripravljati občinske zbornike. S tem naj bi Radovljica odpravila svoj kulturni zaostanek na Gorenjskem, saj so druge gorenjske občine tedaj zbornike že imele.

V uvodu sem opredelil namene zbornika: "Naravno okolje in zgodovinska preteklost sta v življenju občine Radovljica posebno bogastvo. To je dediščina, ki je občanom in občini v ponos, obenem pa pred nas postavlja številne naloge. Prva je, da spoznamo spomenike naravne in kulturne dediščine, zgodovino svojega bivalnega prostora, ustvarjalne dosežke v njem."

Ko pogledamo na bero *Radovljiških zbornikov*, potem vidimo, da se njihovo poslanstvo uresničuje v duhu zapisanega izhodišča. Prav pa je, da se posvetimo še oceni *Kroparske kronike NOB*. Glede na tematiko, ki jo obravnava, se nam seveda postavlja vprašanje, ali besedilo prenese pogled z druge strani tranzicijske meje.

Mislim, da je *Kroparska kronika NOB* tudi še zdaj ena temeljnih slovenskih krajevnih študij o letih druge svetovne vojne. Avtor je svoje izhodišče pri pisanju duhovito opredelil med predstavitev knjige 15. februarja 1986. Tedaj je dejal, "da je težko pisati zgodovino NOB, ker naj bi o mrtvih pisali samo dobro". Ni pa pozabil hudomušno dodati, da to še bolj velja za žive, vendar pa da sam ni hotel tako gledati ter da prikrivati in lagati ni maral.³

Janez Šmitek je realen in trezen človek. Njegovo duhovno obzorje je zorelo pod različnimi vplivi. Bral je vse, kar mu je prišlo pod roke. Tako je iz cerkve

prinašal brošure, kot so bile *Odrešenik sveta, reši Rusijo, Cerkev – komunizem – zlo* in podobne. Po drugi strani je bil njegov polbrat Justin Ažman vodilni kroparski komunist in organizator odpora proti okupatorju. Stric Janez Ažman, ki je bil tudi komunist, mu je prinašal različne knjige, predvsem Cankarja.

Janez je bil katoliško vzgojen, vezal se je predvsem na krščanski socializem, saj je bila na teh načelih pravzaprav zgrajena tudi Kropa s svojo zadrugo. V konviktu v Kranju je bil vodja Jože Pogačnik, pesnik in po vojni ljubljanski škof.

Janez zmore tisto trezno zmerno skepso, ki je kritična do revolucionarnih pretiravanj, pa naj bodo ta motivirana socialno ali versko, naj gre za nacistično ali komunistično nasilje. Orodja systemske analize, ki odlikuje njegove analize srednjeveških in novoveških družbenih razmer v železarstvu, je koristno uporabil tudi pri razčlenjevanju vojnega dogajanja. Tudi pri opisu dogodkov, o katerih se Slovenci zlepa ne bomo zedinili, kako jih ocenjevati, je zmogel uveljaviti pogum, pa tudi razsodno in obzirno preudarnost, tako da ni prikrival resnice niti se ni postavljajl v vlogo razsodnika.

Drobni mozaični kamenčki njegovega besedila na debelo podirajo partijsko mitomansko skubljenje preteklosti. V uveljavljanju enega od takšnih tabujev se je npr. izražal kulturni boj proti Cerkvi in veri. O verskem življenju in veri kot človekovi temeljni antropološki potrebi se preposto ni pisalo. V *Kroparski kroniki NOB* pa izvemo, da so "tudi razne laične verske obrede vodili domačini, največkrat Lovro Rešek in Anka Bertancelj, nemški župnik Heinrich Boike je prihajal iz Kranja le ob nedeljah in praznikih". (str. 9)

Redkokdaj v komorno in pogosto nekrofilno intonirana besedila o usodnih vojnih dogodkih prodre tako dragocena preživetvena opora, kot je humor. Tudi z njim so si ljudje olajševali grozo časov in se upirali oblastem. V Kropi npr. takole:

"4. julija (1941, op. Jože Dežman) je izšla objava o ponemčevanju krajevnih imen. Kropo so preimenovali v Kropp, vse krajevne napise, table in napise trgovin je bilo treba prepleskati in napisati v nemškem jeziku. To je komentiral hudomušni France Zupan - Cender takole: "Zdaj bo pa hudo: ko prideš v Kropo, piše Krop, ko prideš pred pošto, piše Post, na Janovem znamenju pa piše Nah na Jamnik." Ko je Lenart Zupan - Čačmanov prišel v gostilno k Jarmu, je namesto pozdrava "Heil Hitler" zaklical natararici: "Hajd hiter, še en liter!" (str. 9)

V skladu s svojimi dognanji ni ljudi presojal po vlogah, ki so jih marsikdaj morali sprejeti proti svoji volji, ampak po učinkih, ki jih je imelo njihovo delovanje. Tako pove, da je bil gostilničar Franc Šolar od okupacijskih oblasti postavljen za občinskega komisarja, se pravi kroparskega vojnega župana. Bil je "zaveden Slovenec, a je prevzel težko in odgovorno nalogo komisarja v času okupacije. Kot preudaren mož je znal reševati probleme tako, da je obvaroval Kropo pred uničenjem, požigom in preseljevanjem, čeprav so Nemci po vsaki partizanski akciji grozili z represalijami." (str. 8, 9)

V zmedenih vojnih časih, ko sta paralelno obstajali

nacistična in partizanska država, so tudi ustanove lahko po videzu pomenile eno, po vsebini pa drugo. "Volksbund (Koroška ljudska zveza, nacistična politična organizacija, op. Jože Dežman) v Kropi je imel svojo pisarno v prazni hiši pri Magušarju. Od leta 1943 do konca vojne je bila tu nekakšna klubska soba OF (Osvobodilna fronta, politična organizacija partizanskega gibanja, op. Jože Dežman), kjer so poslušali zavezniška radijska poročila, ker privatniki niso smeli imeti radijskih aparatov." (str. 10)

Upornišvo Slovencev med drugo svetovno vojno je bilo raznovrstno. Tradicije kontrabantarjev, ravbšicev, skrivačev in še marsikoga so se postopoma strnjevale pod okriljem partizanskega gibanja. Do takega primera povezovanja zoperstavljanja okupacijskim oblastem in posledično podpore partizanskemu gibanju je prišlo, ko so se "tudi v Kropi razširile govorice, da bodo Nemci pobrali zaloge hrane. Sicer Kroparji nikoli niso imeli večjih zalog, ker pač niso imeli svojih pridelkov, vendar so si v pričakovanju vojne le nakupili nekaj masti in sladkorja. Nekaj takih zalog so prenesli v gozdove; primerna skrivališča so bile rudarske jame na Jelovici, zlasti jama nad Perčevim lazom in jama v Plankariji. Jeseni 1941 so te zaloge oddali partizanom Cankarjevega bataljona." (str. 10/11)

Vsi ti dogodki ilustrirajo ves široki razpon posegov vojne v življenje v miru. Nad njimi pa se začne vojna pripoved, ki izriše največjo kroparsko kalvarijo. Kropa je eden najbolj partizanskih krajev in kot taka fenomen, ki zasluži podrobno predstavitev. Vendar podoba tega monumentalnega partizanstva v Kroparski kroniki NOB ni črno-bela. Grajena je na silovitih valovanjih, grozovitih silah, ki so pritiskale na ljudi z vseh strani, jih mlele in izničevale.

Partizanska Kropa je združevalna oznaka za končno dejstvo, da je bila velika večina Kroparjev ali borcev partizanskih enot ali aktivnih sodelavcev partizanskega gibanja, obenem pa je bila Kropa s svojo okolico pomembno ozemlje s številnimi partizanskimi ustanovami.

Večinsko opredelitev Kroparjev za partizansko gibanje ilustrirajo številna dejstva, npr. da je bilo "iz predvojne osemčlanske telovadne vrste Fantovskega odseka v Kropi šest partizanov, dva od njih sta padla". (str. 12)

Vendar opredeljevanje za eno ali drugo stran v *Kroparski kroniki NOB* ni opisano kot romantično revolucionarno opredeljevanje, zaneseno prostovoljstvo. Ne, za drugačno spoštovanje bremena zgodovine gre. Potekal je dramatičen lov na vsakega človeka. In trdi okviri vojne niso poznali milosti.

Mnogi primeri v besedilu nam povedo, da življenje res "ni bilo dosti vredno", ne za nacistične ne za komunistične oblasti. Eni in drugi so ljudi zelo hitro obsojali na smrt.

J. G. se je julija 1941 umaknil na Jelovico, vendar se ni vključil v partizanske enote. "Ker pa partizani na svojem terenu niso mogli trpeti tako neopredeljenih ilegalcev, so ga že jeseni 1941 likvidirali." L. P. je poleti 1941 prišel med partizane, vendar "je včasih kaj "organiziral" na svojo roko. Zato so L. v pozni jeseni likvidirali."

Ob teh dveh primerih, ki nazorno kažeta, s kako trdo roko so partizani ukrepali proti tistim, ki se jim niso podredili, Janez Šmitek izpove svojo zavezanost resnici, pa naj si bo srečanje s predniki še tako travmatično: "Sicer je težko z mirno roko zapisati taka dejstva, mogoče bi bilo treba poiskati lepše fraze. Vendar treba se je zavedati, da so bili to trdi, kruti, surovi časi, ko človeško življenje ni bilo dosti vredno." (str. 16)

Podobna usoda je doletela spomladi 1943 lovca in pisatelja V. K. iz Kamne Gorice." (str. 14)

Nič manj skrajni niso bili ukrepi nacistične oblasti:

"V oktobru 1941 so se tudi v Kropi začele aretacije. 14. oktobra so Nemci pred Jarmovo gostilno aretirali C. Š.. Izdala sta ga brata R., ki sta od partizanov pobegnila in se udejnovala gestapu. Istega dne so pri Brezovici prijeli J. Z. – K. Oba sta bila zaprta v Begunjah, J. je bil ustreljen 1. marca 1942 v Dragi, C. pa je umrl 25. junija 1942 v taborišču Mauthausen. Po njunem zaslišanju in mučenju so 17. oktobra aretirali L. J., J. A. in F. L., Vsi trije so šli težko pot skozi Begunje v Dachau." (str. 14)

Osebnostna trpljenja so se združevala v družinska. Gregor Resman kot prvi kroparski partizan in sploh usoda družine Resman sodi v kroparski viktimoški vrh:

"Gregor Resman (1918–1943): Boltova družina, prava proletarska žebljarska družina, je gotovo največ žrtvovala za svobodo. Pet otrok – štirje sinovi in hčer – so bili partizani: Jože (1914), žebjar, je bil ustreljen 11. aprila 1942 kot talec v Begunjah, Janko (1916), žebjar, je padel 16. marca 1944 na Javorovici pod Gorjanci, Gregor (1918), žebjar, je padel 25. februarja 1943 pri Mohorju." (str. 16)

Posebej značilno za Kropo je bila t.i. kastelska vstaja leta 1942 (20/21), še bolj dramatično kolektivno zgodbo pa je izpisala moška generacija, rojena v letih 1916–1926, ki so jo okupatorji leta 1943 klicali v nemško vojsko.

"Iz matične knjige kroparske župnije je razvidno, da je bilo med leti 1916 in 1926 rojenih v Kropi 225 otrok ali povprečno 20 letno. Zaradi težkih socialnih razmer pred prvo svetovno vojno in še nekaj let po njej je bila otroška umrljivost skoraj 40 %; k temu je prišlo še močno izseljevanje prebivalstva, tako da je ostalo v začetku druge svetovne vojne za nabor iz 11 letnikov samo 70 fantov. Od teh 70 jih je šlo v partizane 52 (še 8 jih je prišlo iz nemške vojske), v nemško vojsko jih je šlo 12, od teh jih je 8 prešlo k partizanom. Padlo jih je skupno 28, od teh 25 v partizanih, 2 v nemški vojski in 1 kot civilna žrtev bombnega napada." (str. 27) Prav tako kot ni uspela mobilizacija v nemško vojsko, ni uspela domobranska mobilizacija, za katero so zbrali v raciji v Kropi 17. novembra 1943 okoli 20 moških, vendar so se ti uprli vstopu v domobranstvo. (str. 40)

Kropa je bila vseskozi partizanom lahko dosegljiva, zato je razumljivo, da so mobilizirali vse, kar je bilo za mobilizacijo na razpolago. Tako so bile mobilizacije s 25. na 26. junij 1943 – mobiliziranih 40 mož (str. 29), 25. septembra 1944 so mobilizirali letnike 1902–1912: 21 mož. (str. 38), tudi mobilizacija 12. ja-

nuarja 1945 je bila za starejše letnike: 21 mož. (str. 39) Skupaj je bilo iz Kroke 142 partizanov in sicer 129 moških ter 13 žensk. (str. 89)

V Kropo je seglo tudi nekaj bojnega delovanja. Pri tem sta bila 13. julija 1942 in 13. aprila 1943 uničena nemška propagandna avtomobila. Padla sta dva orožnika, nakar je bilo 19. aprila ustreljenih pri mostu v Lipnici deset talcev. (str. 19, 25) Odmeven je bil napad na Plamen v noči od 28. na 29. avgust 1942. (21–23) Dramatična dogodba sta bila ranitev operativnega oficirja Prešernove brigade Borisa Šobra, njegovo skrivanje in zdravljenje (str. 35) in zajetje arhitekta Hansa Moebusa v Kropi ter pogajanja za njegovo zamenjavo (str. 36).

Vlogo Kroke v partizanskem gibanju nazorno kaže topografija 20 lokacij bivališč, delavnic, skladišč, ki jih je 12 ustanov partizanskega gibanja (tehnik Meta in Jelovica, kurirski postaji G12 in D, gospodarska komisija s skladišči, čevljarsko in krojaško delavnico, vodstva političnih organizacij, varnostno-obveščevalne službe in Komande mesta Kranj) postavilo okoli Kroke. (str. 84, 85) Med zanimivo besedno tvornost partizanskega gibanja sodi dajanje prtiklnov; partizanske postojanke okoli Kroke so se imenovale npr. Svoboda, Farovž, Kosovina, Mačkovina ... (str. 48) Je pa bila tudi Kropa na določen način partizansko oporišče. Npr. leta 1944 so zlasti kranjski trgovci in tovarnarji začeli oskrbovati partizane z različnim blagom. Pripeljali so ga s tovarnjaki v Kropo, od tu so ga nosili ali vozili naprej. V Kropi so bila "skladišča okrajne gospodarske komisije Kranj pri zadružni žagi pod hlodi in pod peskom, v karavlah, pri spodnji žagi v skladišču ter v Kropi v kletih in bivših trgovinah (Jerala, Magušar, bivši konzum)". (str. 51)

Šmitek se v natančnem opisovanju in treznem presojanju medvojne dogajanja v Kropi postavi tudi proti krivičnemu vrednotenju kroparske vloge v partizanskem gibanju. Ko temeljito prikaže bojne poti kroparskih partizanov, dokaže Vinku Hafnerju krivico njegove ocene Kroparjev: "Iz poglavij o Prešernovi in Cankarjevi brigadi pa je razvidno, da so bili Kroparji pretežno partizanski borci v brigadah in, da zanje ne velja tista satirična ost, s katero je nekatere opisal Vinko Hafner v knjigi "Srečno pot, fanta" kot zabunkane terence." (43)

V seštevku vseh žrtev vojne se nato strne tragični obračun druge svetovne vojne za Kropo. Od 58 mrtvih jih je bilo 37 partizanov, 3 so bili žrtve nacističnih koncentracijskih taborišč, 5 so jih nacistične oblasti ustrelile kot talce, 4 so bile civilne žrtve vojne (okupatorjevo nasilje, bombardiranje), 2 sta padla v nemški vojski, 7 so jih usmrtili partizani (str. 16, 84). 58 žrtev od okoli 600 prebivalcev je 9,7 odstotka ali skoraj desetina prebivalstva. To uvršča Kropo med kraje z največjim številom žrtev na strani partizanskega gibanja.

Ti izrezi iz *Kroparske kronike NOB* potrjujejo na začetku tega poglavja zapisano oceno, da je kronika čtivo, ki ohranja vso svojo sporočilno in vrednostno veljavo tudi v časih, ki so se od njenega nastanka temeljito spremenili. Tudi Linhartova plaketa, s katero je bil avtor nagrajen za svoje delo, ohranja ves blišč. Zato jo

velja v kroparski bibliografiji postaviti na častno mesto, skupaj s temeljnimi deli o železarski in družbeni zgodovini Kroepe.

Šmitek je bil tudi avtor zbirke o narodnoosvobodilnem gibanju v Kropi, ki je bila v osemdesetih letih postavljena kot stalna zbirka Kovaškega muzeja v Kropi.

Železarstvo in medievalistika

Kroparsko železarstvo in družbeno življenje Kroepe je pritegnilo več avtorjev, med njimi posebej izstopata Alfons Müllner in Jože Gašperšič. S svojimi prispevki je pomembne teme na novo ali dodatno preučil tudi Janez Šmitek.

Njegovi prispevki segajo časovno in teritorialno v tolikšno širino, da temeljito predstavijo dejstva obravnavanih pojavov in njihov primerjalni pomen. Poleg železarske zgodovine predstavlja na podlagi obravnave urbarjev tudi srednjeveško zgodovino in razmere v Lipniški dolini.⁴ Še vedno pa ima na zalogi kako zanimivo obravnavo – taka je npr. analiza *Iz stare fužinske knjige. Bohinj-Kropa, 1787*, ki jo objavljamo v prilogi tega članka.

Šmitek svoja prizadevanja povezuje z željo, da bi Kropa ohranila imenitnost in izročila. Vrsta njegovih pobud ni naletela na razumevanje. Posebno pozornost pri tem posveča kroparskemu združništvu.⁵ Zanj je bila Kropa zadruga in zadruga Kropa. Zadruga je bila ustanova, ki je izšla iz krize železarstva. Kmalu pa je postala družbeni poskus, ki je pritegnil najvišje slovenske vrhove, ki so zagovarjali krščansko-socialno različico pomiritve razrednega boja. Prva združna pravila je leta 1894 sestavil dr. Viktor Supan, druga pa leta 1899 dr. Ivan Šušteršič. V štiridesetih letih je pri dopolnjevanju združnih pravil sodeloval dr. Anton Gosar. Močno podporo zadrugi je v začetku 20. stoletja dajala Združna zveza in njen predsednik dr. Janez Evangelist Krek. Ob Krekovi smrti je bila ustanovljena Krekova štipendija v višini 10.000 kron. Leta 1934 je zadruga vzpostavila stik z Mednarodnim uradom dela v Ženevi in Mednarodno združno zvezo v Londonu. Vsi ti dosežki so bili izničeni z nasilnim posegom oblasti po drugi svetovni vojni.⁶ V perspektivi nadaljnjih raziskovanj bo pomembno primerjati razvoj kroparskega združništva s krščanskosocialnimi združnimi poskusi drugod po Sloveniji. Konkretna primerjava predvojne in povojne usode tega združništva je mogoča v bližnjem Trziču in Železnikih. Take analize vnašajo dodatno dinamiko v slovensko spraševanje o možnih poteh do socialno-pravičnejše družbene ureditve, obenem pa potrjujejo tezo, da je bil socializem ob nacionalizmu eden od skupnih imenovalcev slovenskih političnih strank pred drugo svetovno vojno.

Če vidimo v zgodovinskem razvoju kroparske zadrugo kot politično podpiran, pa tudi kot politično zatiran projekt, velja posebej poudariti, da Janez Šmitek opozarja tudi na združno potencialno prihodnost. S Filipom Legatom iz Kroepe in Valentinom Šparovcem iz Kamne Gorice so leta 1992 vložili denacionalizacijski

zahtevek po 5. členu zakona o denacionalizaciji. Po večletnem poskušanju so obupali.

Šmitek januarja 2001 takole utemeljuje denacionalizacijskih zahtevkov:

“Žebljarska zadruga v Kropi je bila ustanovljena 16. novembra 1894, mišljena je bila kot gospodarska zveza kovaških podjetnikov, v nekaj letih pa se je razvila v edinstveno delavsko zadrugo industrijskega tipa. Ustanovni delež je bil 100 goldinarjev, toliko je veljalo kovaško ognjišče – pet žebljarskih delovnih mest. Da so omogočili pristop delavcem, so uvedli opravilne deleže, v katere so vlagali del zaslužka. Za povečanje poslovne moči so ob 40-letnici zadruga na občnem zboru 1935 sklenili povečanje združnih deležev na 30.000 din za moške in 15.000 din za ženske, vlagali so približno desetino zaslužka. Združni deleži so bili individualna lastnina članov, ostala lastnina je bila skupinska, združna last. Ob nacionalizaciji 1947 so člani dobili izplačane svoje združne deleže, skupaj 280 članov v znesku 6,1 mil. din. Izplačilni listki so ohranjeni v arhivu Kovaškega muzeja. Listkov je 270, med njimi je nekaj vrnjenih hranilnih vlog. 50 delavcev Plamena je padlo v vojni. Od 220 članov jih je 150 iz Kroepe, 50 iz Kamne Gorice, 20 iz okoliških vasi. Leta 2000 je bilo živih še 40.

Iz ohranjenih združnih zaključnih računov zadnjih let poslovanja je razvidno, da so znašali vplačani združni deleži okoli 1/5 bilančne vsote. Ob izplačilu 6,1 mil. din sklepamo, da je bila knjižna vrednost podjetja 30,5 mil. din, torej brez deležev 24,4 mil. din. Revalorizacijski faktor med dinarji 1947 in SIT 2001 ocenimo na 1 : 10, tako odpade 244 mil. SIT : 220 = 1,1 mil. SIT za člana. Če upoštevamo še nakazane certifikate (0,4 mil. SIT), odpade denacionalizacijski zahtevek na enega člana zadruga 700.000 SIT, torej za 220 članov 154 mil. SIT.

Primer: Vrednost obrata UKO leta 1995 je bila 115 mil. SIT.”

Šmitek je predvideval, da bi bil projekt možen, če bi združili neizplačane plače, odškodninski denacionalizacijski zahtevek in sredstva, ki so bila namenjena za sanacijo železarn. Poleg tega bi bilo potrebna racionalizacija, verjetno bi polovica delavcev lahko rešila Plamen. Ker za svoje zamisli niso dobili podpore, so predlagatelji svoj denacionalizacijski zahtevek umaknili.

Tradicija kroparskega združništva ne zajema samo Plamena. Združni tvorbi sta bili tudi Konzumno društvo ter Posojilnica in hranilnica. Klinarjeva hiša, sedanji muzej, je bila kupljena kot združni dom s konzumnim skladiščem v pritličju. V drugi Jugoslaviji lahko kot združno obliko navedemo Stanovanjsko zadrugo. K tem združnim oblikam, ki so tako ali drugače prispevale k skupnemu bogastvu Kroepe, lahko prištejemo še občinsko in sindikalno lastnino. Šmitek poudarja, da je Kropa doživela serijo izgub pravic in lastnin: Kroparji so prišli ob Jelovico, Macolovo hišo, Sindikalni dom v Kropi in počitniški dom v Pacugu.

Posebej pa Šmitek opozarja na vse nakopičeno znanje in delovne izkušnje, ki so mnoge ugasnile s propadom Plamena.

Opozorjanje na nekdanje skupno premoženje ter pravice in odkrivanje možnosti za združno ali drugačno združevanje sil na krajevni ravni je morebiti obet za prihodnost, ki bi lahko temeljila na minulih komunalnih, sindikalnih in združnih podvigih.

Sam sem ob lanskim uspešnim kovaškimi dnevi Joža Bertona predlagal, ustanovitev zadruge kovačev in umetnikov, ki naj bi skrbela za zbiranje kakovostnih idej; te ideje naj bi Kropariji dale možnost za preboj na avtorsko umetniško raven. Da pa bi umetno kovanje ohranili kot enega identitetnih in produkcijskih elementov Kroe, je nujno tudi vzgojiti nove generacije kovačev. Tega se zaveda tudi Janez Šmitek. Zato je že leta 1990 za UKO Kropa napisal učbenik *Osnove tehnologije umetnega kovaštva*. V njem je uvodoma poudaril tisto prihodnostno združevanje znanja kovačev in umetnikov, ki je osnova za morebitni nadaljnji razvoj:

“Za dober umetno kovani izdelek je potrebno dvojce: dober osnutek ali načrt in dobra izdelava. Zato morata tako načrtovalec kot izdelovalec dobro obvladati kovaško tehniko – kaj in kako je mogoče izdelati iz kovine...

V starih časih je bil načrtovalec tudi izdelovalec; mojstri umetnega kovaštva so bili kompletni mojstri svoje stroke. Pri sodobni organizaciji dela prihaja vse bolj do delitve dela med načrtovalci in izvajalci, pri tem pa ni poskrbljeno za strokovno vzgojo načrtovalcev v umetnem kovaštvu. To je tudi vzrok, da danes le malo arhitektov (pa tudi oblikovalcev, likovnih umetnikov..., op. Jože Dežman) pozna kovaško tehnologijo in da umetno kovane izdelke prav malo uporabljajo pri načrtovanju in oblikovanju človekovega bivalnega in delovnega okolja. Samo strokovno usposobljen načrtovalec bo znal poiskati novih poti in možnosti razvoja tudi na področju umetnega kovaštva.

Skozi stoletja so v umetnem kovaštvu razvijali delovna sredstva, ki so omogočala izvajanje zahtevnih tehnoloških nalog oblikovanja kovin..., pri pravem umetnem kovaštvu v oblikovanju novih artiklov in pri razvijanju novih umetniških del še vedno odloča temeljito obvladovanje osnovnega kovaškega orodja.”⁷

Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja

Konec februarja leta 1998 je bila v Kropi predstavitev prvega poskusnega zvezka Gorenjskega biografskega leksikona z naslovom *Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja*. Temeljno delo za osrednji prispevek z enakim naslovom je opravil Janez Šmitek, del gradiva pa sta zbrala že Franc Kanduž in Jože Gašperšič. Njihove prispevke je v enotno celoto priredila Saša Šlegel iz Kovaškega muzeja v Kropi, ki je uredila tudi register z več kot tristo znanimi kroparskimi priimki. Z Janezom Šmitkom sta izbrala tudi več kot štirideset najznačilnejših fotografij, ki z različnih zornih kotov osvetljujejo imenitne Kroparje.

Čeprav je napisano, da je “povest Kroe ubogo življenje, otepanje z bedo in revščino, mučno in trdo delo izpred zore v noč, kakor da si priklenjen na galejo”,

pa nam izbor več kot 130 najimenitnejših predstavnikov posameznih kroparskih rodov kaže vso imenitnost, ki je izšla iz garanja in varčevanja. V okviru za bodoči Kroparski biografski leksikon so duhovniki, fužinski sodniki, kovaški podjetniki, umetniki, znanstveniki... Enaindvajset posameznikov in eno rodbino (Rabiči) najdemo v Slovenskem biografskem leksikonu, okrog 12 pa jih je že v Enciklopediji Slovenije. O veljavi Kroe govori tudi prispevek dr. Aleksa Lea Vesta, ki opisuje poroko Kroparice Franciške Potočnik v stražiško plemiško družino Vest. Nadaljnje raziskave bodo pokazale, da bi lahko v slovenski biografski cvetober prišel še kak Kropar, še veliko več pa bo takih, ki so se uveljavili v dvajsetem stoletju in izhajajo iz družin, ki so se v Kropi pojavile po letu 1920.

Tudi geslo Gorenjskega biografskega leksikona *Po ljudeh dol in po ljudeh gor* je kroparsko po izboru Janeza Šmitka.⁸

Šmitek je v svojem prerezu *Rodoslovje in krajevna zgodovina* opozoril na pomen biografike z izhodiščem, “da človek ne umrje, dokler ne umre spomin nanj”. Nanizal je kroparske demografsko-rodoslovne rekorde in posebnosti:

“Višek je dosegla Kropa 1831 - 1395 prebivalcev, okoli tristo manj kot Kranj, največji padec leta 1801 - 155 mrličev. Leta 1748 največ porok - 26 parov. ... V volilnem imeniku 1992 je vpisanih 186 družinskih imen, od teh četrtnina (46) izhaja iz drugih jugoslovanskih republik. V 19. stoletju je bilo od 1000 ženinov in nevest sto Zupanov in sto Šolarjev, ki še v zadnjem času prevladujejo; v omenjenem volilnem imeniku je od 765 volivcev 27 Zupanov in 21 Šolarjev. Sicer pa je bil najmočnejši dotok v Kropo “od zad” - iz Selške doline 42 družinskih imen, “po cesti” s severa pa 36.”

Mnogi podatki kažejo, kako so se Kroparji dvigovali v družbene elite. Npr. od 1837 do 1913 je Kropa dala 19 novomašnikov.

Kot rod z najbolj razpeto zgodovino Šmitek označi Potočnike: “Če bi se kdo kdaj polotil literarne obdelave kroparskega železarstva, bi si verjetno izbral rod Potočnikov; zgodovina tega rodu vsebuje namreč toliko življenjskih motivov, skladnosti in kontrastov, da nas nehoti spominja na velika literarna dela in vsiljuje naslov: “Bogastvo in revščina”, “Vzpon in propad”.⁹

Mag. Jože Hudales je nazorno predstavil, kako imenitno izhodišče za nadaljnje raziskave so zbrani podatki. Za ilustracijo se je lotil računanja števila otrok in starosti moških ob poroki. Ti podatki pokažejo, “da je Kropa vse do začetka 20. stoletja spadala med slovenska območja z izrazito visokim povprečnim številom otrok.” Povprečno število otrok v skoraj sto analiziranih družinah je bilo 9,3, njihovi očetje pa so bili ob poroki stari povprečno 25 let in pol. Ko je Hudales razdrobil podatke po stoletjih, se je pokazalo, da se je od 17. stoletja do začetka 20. stoletja starost moških ob poroki povečevala z nekaj več kot 25 na več kot 26 let, povprečno število otrok v eni družini pa je padalo z več kot enajst na več kot 7 otrok.¹⁰ To samo kaže, kako zanimiva bo še Kropa za nadaljnje historično-demografske, družinske in druge družboslovne raziskave.

Živa leta

Omenili smo že, da ima Janez Šmitek v svojem šestinosemdesetem letu velike težave z očmi. Želimo mu, da bi mu nadaljnje zdravljenje pomagalo in da bi lahko s svojo telesno, razumsko, duševno in duhovno čilostjo še naprej ohranil svoje življenjske dragocenosti. Brez njih bi tako bogate in visoke starosti prav gotovo ne užil.

Če smo omenili nekatere glavne postaje na njegovi domoznanski poti, to še ne pomeni, da nam nima kaj povedati in pokazati. Med njegovimi zbirateljskimi dejavnostmi sta filatelija in numizmatika, zbral je tudi vrsto muzejskih eksponatov, se ukvarjal z rudami in kamninami. Še vedno pozorno spremlja kroparsko življenje in si o njem ustvarja svoje mnenje.

Viri in literatura

1. Jože Dežman, "Kaj bom hodil v Ameriko, ko pa še Kroe ne poznam", Janez Šmitek, mladi raziskovalec, Odprte strani, Gorenjski glas, 22.marca 1996. Iz tega prispevka črparam še nekatere biografske podatke, navedene v nadaljevanju prispevka. Druge sem zbral na obiskih pri portretirancu v februarju letošnjega leta.

Janez Šmitek, *Kroparska kronika NOB*, Rado-
vjljica 1985, str. 74, 83.

Janez Šmitek: IZ STARE FUŽINSKE KNJIGE. BOHINJ-KROPA, 1787

Knjiga je skladišče misli. Te misli oživijo, če v njih iščeš in dobiš odgovore na vprašanja iz svojih razmišljanj ali vzbudijo nove misli in nova vprašanja. Raziskovalec starih dokumentov je kot zasebni detektiv, ne razčlenjuje samo vsebine, porodi se tudi misli o okoliščinah v zvezi z dokumentom.

Na podstrešju Pogrošarjeve hiše (Kropa 77) so dobili staro rokopisno knjigo z naslovom "Feistritz 1787". Kaj vsebuje, od kod je prišla k Pogrošarju? Bežen pogled pokaže, da je to obračunska fužinska knjiga Bohinjske Bistrice za leto 1787; lastnik fužine je bil takrat Žiga Zois, upravitelj Ignac Potočnik, fužinski pisar N. Plasge. Knjiga spada v

2. Janez Šmitek: *Okoli Kroe*, v: Prešernov koledar 2000, Ljubljana 1999, str. 146.
3. Jože Dežman, *Kroparska kronika NOB Janeza Šmitka*, Gorenjski glas, 21. februar 1986.
4. Janez Šmitek, *Fužinska in občinska uprava*. Kropa v 19. stoletju Snovanja, 18. 4. 1978, str. 42-45.
Isti, *Kovaški muzej v Kropi*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 68, 1980, 30 str.
Isti, *Fužinsko tovarništvo* (Mitnica v Bači), Loški razgledi 1989, letnik 36, str. 23-31.
Isti, *Lipniški grad*, Radovljiški zbornik 1992, Radovljica 1992, str. 23-29.
Isti, *Lipniška dolina v 16. stoletju*, Kroparski zbornik. Ob 100-letnici Plamena, Kropa-Radovljica 1995, str. 114 - 127.
5. Janez Šmitek, *Sto let Plamena 1894-1994*, Kroparski zbornik. Ob 100-letnici Plamena, Kropa-Radovljica 1995, str. 89-105.
6. Nada Holynski, *Kako je bila ukinjena kovi-narska zadruga v Kropi*, Kroparski zbornik. Ob 100-letnici Plamena, Kropa-Radovljica 1995, str. 106-113.
7. Janez Šmitek, *Osnove tehnologije umetnega kovaštva*, Kropa 1990, rokopis.
8. Gorenjski biografski leksikon, Gorenjski glas, 3.marca 1998
9. Janez Šmitek, *Rodoslovje in krajevna zgodovina*, Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja, Gorenjski biografski leksikon, poskusni zvezek I, Kranj 1998, str. 2, 3, 56.
10. Jože Hudales, *Pripomba h kroparskemu rodoslovju*, Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja, Gorenjski biografski leksikon, poskusni zvezek I, Kranj 1998, str. 4.

Zoisov arhiv, ki sta ga že dobro analizirala zgodovinarja A. Müllner (*Geschichte des Eisens*) in I. Mohorič (*Gorenjsko železarstvo*). Kako pa je knjiga prišla v Kropa?

Za očetom Michelangelom (+1777) je leta 1774 prevzel bohinjsko fužino Žiga Zois (1747-1819), upravitelji so bili Jožef Böhm (+1785), Ignac Potočnik (do 1788), nato Andrej Koller. Ignac Jakob Potočnik (1756-1816) je bil 10. otrok kroparskega fužinarja Gregorja Potočnika (1706-1776), oz. 5. otrok iz njegovega drugega zakona z Ano Marijo Toman. Iz tega rodu so trije prišli v Slovenski biografski leksikon: Slikar Janez Krstnik Potočnik (1735-1808), pravnik Jožef pl. (1753-1808) in Ignacov nečak gradbenik Franc (1811-1892).

Vsaj še trije Potočniki pa kot fužinski sodniki ali ravnatelji Zgornje fužine spadajo v krajevni leksikon.

Ignac je bil torej fužinarskega rodu, vendar se ni čutil usposobljenega za izvajanje velikih Zoisovih načrtov rekonstrukcije bistriške fužine. Poslovanje te fužine v letu 1787 je registrirano v omenjeni obračunski knjigi. 4. maja 1788 je zaprosil za razrešitev, a še sodeloval v pripravah za sestavo novega rudarskega reda za Bohinj. V začetku decembra istega leta ga je nasledil upravnik Andrej Koller. V dobi službovanja v Bohinju sta se Ignacu rodila v Kropi hčerka Marija Frančiška (1786) in sin Janez Nepomuk (1787-1851). Kako je Ignac hodil "na šiht", na "vikend" ali na "letni dopust" med Bohinjem in Kropo, ali čez Rovtarico ali skozi Štenge (cesto so še gradili), lahko samo ugibamo. Vsekakor pa je za vzorec ali za spomin ohranil obračunsko knjigo iz leta 1787.

Od Potočnikove hiše (Kropa 32) do Pogrošarja (Kropa 77) ni bilo daleč. V obračunski knjigi dobimo za prvim vpisom denarnega prejema ob koncu decembra 1786 (298 gld 12 krc) z nevajeno roko pripis. "1859 - Anot Alois lublanski škof je u mrov ta 7 dan Febervarja". Proti koncu knjige so na prazni strani vpisani prebivalci Pogrošarjeve hiše z letnicami 1835 do 1864, podatki se skladajo z rodovnikom Urbana Jelenca (gl. glasilo Plamen 1978). Na strani, kjer je vpisan sprejem starega železa za plavž, je lastnoročni podpis Karla Pibrovca (1862), zadnjega ravnatelja kroparske Zgornje fužine.

Za tehničnega zgodovinarja, posebej za metalurga, je zanimiv povzetek poslovanja bistriške fužine po obračunski knjigi za leto 1787. Plavž je takrat še obratoval po metodi volka, izdelal je 212 volkov v skupni teži 3170 centov ali 15 centov na volka (1 cent je 56 kg). Pri plavžu sta bila zaposlena dva mojstra (Marka in Matevž Zarnik) in basovc (Martin Slamnik); mojstra sta imela akord 24 krc od volka in 3 krc od centa železa, dodatek za popravilo peči, basovc je dobival 16 krc na dan (263 dni); pri izvlačenju volka so poklicali še 8 kovačev; vsi skupaj so zaslužili 342 gld.

Pri fužinskem kladivu (Balloschammer) so delali: mojster (Pavel Šoberle), dnevni kurjač (Anton Ravnik), nočni kurjač (Anton Žmitek) in vodar (Wassergeber - Ignac Iskra). Obdelali so 342 škarfov (škarf = 220 funtov) ali 3062 ct surovega železa, 14 ct grodlja, 15 ct rene in 55 ct pobirovne, izdelali so 1521 mešlov iz teh 9126 palic balosa (1080 ct), iz teh 1066 ct kotličev, skupni kalo je bil 34%. Mojster je delal po akordu 8 pf/ct (2krc = 3pf), enako kurjača, vodar pa 4 pf od škarfa in 5 pf od mašela, pri izvlačenju volka po 3 krc; skupaj so zaslužili 724 gld.

V cajnarici (Zainhammer) je bil zaposlen cajnar Jernej Iskra, prekoval je 2080 ct balosa, ozdelal 2036 ct cajnov in 4 ct škarta (refudi), kalo samo 2%; pri 1375 ct cajnov za žeblje je imel akord 8 krc/ct, pri 660 ct cajnov na žico 10 krc/ct, zraven še dodatek za vezanje butaric in pripravo orodja, skupaj zaslužek 344 gld.

O žebjarstvu v knjigi ne dobimo dobrega pregleda. Spisek 25 žebjarjev (od teh 8 žensk) se ponovi pri delitvi žita in zaslužka, povprečni letni zaslužek je bil 80 gld, največ je zaslužil Matevž Bakovec 231 gld. Od 1375 ct cajnov za žeblje zajema poročilo samo 570 žebljev (380 barigel), poslanih v Ljubljano in sicer 117 barigel terni, 84 canalli, 50 brescianelli, 48 ceseni, 34 da settanta, 30 da tre, 5 da basto,

3 ottanta in 9 barigel vzorcev. Mogoče so ostale količine šle po tovarniški poti direktno na jadransko tržišče. Iz drugih letnih poročil o poslovanju je razvidno, da je Stara fužina predelala tretjino svojega železa v žeblje, Bistrica pa samo petino.

Gorenjsko železarstvo je takrat doživljalo velike spremembe z Jožefinskimi reformami (1781), bohinjsko rudarstvo pa tudi z novim Zoisovim rudarskim redom (1788). Zois je prevzel in uredil vsa rudokopna dovoljenja in določil enotno ceno 12 krc za cent čiste, prane in prebrane rude. Leta 1787 so predelali 7859 ct rude in 328 dodatkov (škarja, rena, pobirovna), skupaj 8187 ct in iz njih dobili 3170 ct volka, kar pokaže razmeroma visko izplen - 39%. V obračunski knjigi je registriranih 26 ekip rudarjev in kopačev (po 2 do 7), skupaj 86 delavcev, zaslužili so 4581 gld. Kot dobavitelji (liferanti) so v seznamu delitve žita navedeni vozniki in tovarniki rude, oglja in izdelkov, skupaj 175 oseb ali blizu polovica vseh pogodbenih fužinskih delavcev. Izračunana cena rude je bila 16 krc/ct pri jami in 20,5 krc/ct pri fužini.

Oglarstvo v Zoisovem rudarskem redu ni bilo zajeto, čeprav so v gozdovih že takrat vladale kritične razmere, ki so udarile na dan šele 80 let pozneje, ko je fužinske gozdove prevzela Kranjska industrijska družba. Za leto 1787 je v seznamu navedenih 75 oglarjev, ki so po pogodbi dobavili fužini 54 907 žirgelnov oglja in sicer 12 651 ž. bukovega in 42 256 ž. smrekovega (1 žirgel = 6 kub. čevljev = ca. 180 litrov ali 50 kg). V plavžu so porabili 13 736 oglja, večino bukovega, pri balosu 15 894, v cajnarici 1883, v žičarni 480 in v vigenjcu 7021 žirgelnov, več kot 10% ga je šlo v kalo. V plavžu je bila poraba 4,34 ž/ct volka, po uvedbi novega plavža za surovo železo (med leti 1790 in 1800) je bila poraba oglja 3,2 do 3,8 ž/ct železa. Bukovo oglje so rabili samo v plavžu, v drugih obratih smrekovo, cena je bila enotna 10 krc/ž., dostavljeno k fužini. Vozili so ga s kripami (1 kripa = 6 žirgelnov). Če je dala ena oglarska kopa iz 50m³ drv 5 ton oglja, je bilo za bistriško fužino potrebnih na leto okoli 550 kop.

Za podobno analizo poslovanja kroparske Zgornje in Spodnje fužine ni na razpolago podatkov. Osnovna razlika med fužinami v Bohinju in v Kropi je bila v sistemu lastništva: v Bohinju sta bili fužini last Zoisov, v Kropi je bilo skupinsko lastništvo v obliki 48 fužinskih deležev - 1 delež ali fužinski dan je pomenil pravico do enodnevnega izkoriščanja plavža in fužinskega kladiiva. Če bi delo potekalo neprekinjeno, bi ena fužinska vrsta trajala dva meseca, dejansko pa so se na leto zvrstile tri vrste, posamezni fužinarji so imeli po enega ali več deležev. V zgodovinskih virih dobimo občasne spiske fužinarjev, npr. leta 1780 je bilo v Spodnji fužini 21 in leta 1800 pri Zgornji fužini enako 21 deležnikov. Sicer se pa vsi lastniki niso dejansko ukvarjali z železarstvom, nekateri so dajali svoj fužinski dan v najem. Močnejši fužinarji Spodnje fužine so bili takrat Bodlaji, Grošlji, Potočniki in Rabiči (po 6 deležev), Valandi (4) in Gašperini (3 deleži). Pri Zgornji fužini (1800) so bili premožnejši Pesjaki (8), Rabiči (7), Potočniki (6), Grošlji, Pogačniki in Pibrovci (po 3 deleže). Deleži so z dedovanjem in prodajo prehajali iz roda v rod, na ta način so nekatere fužinarske družine držale svojo gospodarsko moč, nobeni pa ni uspelo pridobiti večine. Skupinsko lastništvo fužinskih naprav je veljalo samo za primarno fazo železarstva - pri plavžu in kladivu, deloma v sekundarni fazi - samo ena od sedmih cajnaric je bila skupna, ostalih šest cajnaric in vsi vigenjci je bilo v individualni lasti. Za vzdrževanje in obnavljanje fužinskih naprav je imela vsaka skupnost fužinsko blagajno, v katero so fužinarji

plačevali znesek od proizvedenega železa oz. naklado, določeno za nazaj od vsake fužinske vrste. Fužinsko naselje (Kropo) je upravljal fužinski sodnik po določbah Karlovega rudarskega reda (=fužinskega) reda iz leta 1575, imel je tudi pravico zemljiškega knjiženja (cum facultate intabulandi) služnostnih pravic do rudišč in gozdov, kar je potrjeval ob svojem obisku višji rudarski sodnik.

Podatke o proizvodnji obeh kroparskih fužin proti koncu 18. stoletja dobimo iz dokumentov rudarskega reda, vendar so fužinarji v svojih poročilih prijavljali raje malo manj, ker so volka cenili na 18 namesto na 20 centov, letna proizvodnja žebļev je bila okoli 2500 centov. Zaradi pomanjkanja rude so morali vedno več železa kupovati, največ pri jeseniških fužinarjih. Med leti 1801 in 1808 so predelali letno okoli 7000 ct železa, od tega polovico kupljenega. Leta 1815 so oba plavža predelali od volka na grodelj, a proizvodnja se ni povečala.

Jožefinske gospodarske reforme (1781) so močno posegle tudi v Kropo, najbolj z ukinitvijo rudarskega in fužinskega sodstva. Fužinska uprava se je ločila od krajevne uprave, fužine so dobile svoje ravnatelje. Zadnji kroparski fužinski sodnik je bil Peter Rabič, kot prvi krajevni sodnik (Ortsrichter) je leta 1785 vpisan Ignac Kapus pl. Pilchenstein, v dobi francoske okupacije je bil kroparski župan Ignac Potočnik, nekdanji upravitelj Zoisove fužine.

Po Potočnikovem odhodu iz Bohinja je upravitelj Koller še vzdrževal zveze s Kropo, ob uvajanju izboljšav z novim plavžem in presnovko je klical iz Kroe kot

strokovnjaka Lovrenca Šoberla. Ni znano, ali je bil to tisti L.Š., ki je v bohinjski obračunski knjigi vpisan kot mehar (Balgmacher). Ukinitve fužinskega sodstva se ni toliko odražala pri obeh bohinjskih fužinah, kjer se vloga fužinskega sodnika Mateja Šlibarja komaj omenja.

Francoska okupacija je s svojimi davki finančno močno obremenila Žigo Zois; zaradi zastoja v gospodarstvu se je stanje toliko poslabšalo, da je začel razmišljati o prodaji bohinjskih fužin (1812). Kot možna kupca je ocenil kroparskega fužinarja Luko Bodlaja in kamnogoriškega Janeza Tomana. Janez Toman – Krevša (1769-1836) je bil najbogatejši fužinar v Kamni Gorici, saj je imel leta 1780 17 od 84 fužinskih deležev, vsi člani Tomanovega rodu pa celo 37 od 48. Za Bodlaja ni razvidno, ali je bil to Luka st. (1734-1813) ali že Luka ml. (1764-1822), imeli pa so nekaj fužinskih dnevov pri Zgornji in Spodnji fužini, trgovino z železom v Kranju in skladišče v Trstu. Po smrti Luke ml. je hišo (Kropa 24) kupil Franc Šuler – Šmela (1793-1849). Zois je razmišljal tudi o združevanju bohinjskih in lipniških fužin, a zaradi nesoglasja med Bodlajem in Tomanom zamisel ni oživila (Mül. 368-371, Moh. 139-140).

Po krizi, ki je med francosko okupacijo zajela gorenjsko železarstvo, so si fužine proti sredini 19. stoletja še nekako opomogle, nato pa se je začel propad. Za kamnogoriško in kroparsko Spodnjo fužino prenehajo podatki o proizvodnji plavžev leta 1872, Zgornja fužina je prenehala obratovati leta 1880. Bistriška fužina, ki je prišla leta 1869 v sestav Kranjske industrijske družbe, po požaru leta 1890 ni bila več obnovljena.

POVZETKI

ZUSAMMENFASSUNGEN

Schmiedemuseum in Kropa, erstes technisches Museum in Slowenien

Das Schmiedemuseum in Kropa war das erste, fachlich gestaltete technische Museum in Slowenien, das am 29. Juni 1952 eröffnet wurde. Zur ursprünglichen Organisation der technischen Museen Sloweniens gehörten bis zum Ende der sechziger Jahre des vorigen Jahrhunderts noch das Forst-, Holz- und Jagdmuseum im Rahmen des Technischen Museums Sloweniens in Bistra bei Ljubljana, das Arbeitsmuseum in Ravne na Koroškem, das Eisenhüttenmuseum in Jesenice, das Stadtmuseum in Idrija und das Eisenmuseum in Železniki. Die Triebkraft und zentrale Persönlichkeit des gesamten Projekts war der damals schon anerkannte und namhafte Museumsfachmann Franjo Baš, der sich um die Erhaltung eines möglichst großen Umfangs des beweglichen und unbeweglichen technischen Erbes an dem Ort seines Entstehens bemühte.

Der erste Initiator der Gründung des Schmiedemuseums in Kropa war Črtomir Zorec, Professor an der Fachschule für Metallbearbeitung in Kropa und Vertrauensmann des Amtes für Denkmalschutz Sloweniens. Der örtliche Volksausschuss in Kropa ernannte 1949 auf Initiative von Zorec eine Kommission zur Gründung des Museums, der Valentin Petrač, Janez Lazar, Jože Šolar, Jože Gašperšič und Joža Bertoncely angehörten. Die beiden letzteren hatten vorher schon jahrelang eifrig etwa 90 hervorragende Exponate gesammelt. In der Entstehungszeit des Museums bot die Fabrik Plamen Kropa reichliche Unterstützung. Diese stellte dem Museumsausschuss im ersten Stock des Klinar-Hauses, wo bis dahin die Schule für Metallbearbeitung untergebracht war, einen Raum zur Verfügung. Die erste Ausstellung im Museum gestaltete Franjo Baš.

Franjo Baš war 1954 auch bei der Ausgrabung des Slowenischen Schmelzofens in Dno bei Kropa aktiv beteiligt. Zusammen mit Professor Ciril Rekar gab er auch eine Publikation über diesen bedeutenden technisch-archäologischen Fund heraus. Bis 1956 bestand das Schmiedemuseum in Kropa aus organisatorischen, fachlichen und finanziellen Gründen im Rahmen des 1951 gegründeten Technischen Museums Sloweniens als Sammelzentrum, woraufhin es sich verselbständigte.

Saša Florjančič

50 Jahre Schmiedemuseum

Das Schmiedemuseum in Kropa entstand aus einer lokalen Eigeninitiative. Mit dem planvollen Sammeln von Gegenständen und Archivalien für eine museale Präsentation der Eisengewinnung von Kropa und Kamna Gorica begann bereits 1938 die Metallgenossenschaft Plamen in Kropa. Die Vorbereitungen

für die Gründung eines Museums wurden seit 1949 von einem fünfköpfigen Initiativausschuss geleitet und verliefen parallel zur Gründung des Technischen Museums Sloweniens. Unter den Ausschussmitgliedern befanden sich Ciril Rekar, der Vorsitzende des Vorbereitungsausschusses des Technischen Museums Sloweniens, Franjo Baš, der Vorsteher der Abteilung für Museen, Galerien und Denkmalpflege beim slowenischen Ministerium für Wissenschaft und Kultur, und Črtomir Zorec, Professor an der Schule für Schmiedekunst in Kropa, der auch der Initiator der Aktion war. Drei Jahre nach der Einsetzung des Ausschusses, am 29. Juni 1952, wurde im ersten Stock des Hauses des ehemaligen Schmelzereibesitzers Valentin Klinar das Schmiedemuseum von Boris Ziherl, dem slowenischen Minister für Wissenschaft und Kultur, eröffnet. Dem Museum standen zunächst 4 Räume zur Verfügung, später kam noch das zweite Stockwerk hinzu. Das Museum hieß bis 1955 Technisches Museum Sloweniens, Sammelzentrum Kropa, und wurde bis 1961 von Jože Gašperšič geleitet, dem pensionierten Direktor der Metallgenossenschaft in Kropa. In diesen Jahren war die Tätigkeit des Museums weit verzweigt und vielfältig: 1953 und 1954 wurde der Slowenische Schmelzofen aus dem 14. Jahrhundert entdeckt, renoviert und als technisches Denkmal geschützt, 1954 wurde das gesamte Archiv der Metallgenossenschaft Kropa übernommen und inventarisiert, zum 60-jährigen Jubiläum der Fabrik Plamen fand die viel beachtete Ausstellung „Nagel und Schraube“ statt, und eine besondere Forschungsgruppe untersuchte auf der Jelovica-Hochebene die Spuren der Eisengewinnung. Mit der Auflösung der Gemeinde Kropa als Museumsgründerin verlor das Schmiedemuseum die rechtliche Grundlage für seine Tätigkeit. Nach einer vorübergehenden Vonselbständigkeit und großen finanziellen Schwierigkeiten aufgrund der unregelmäßigen Situation schloss es sich 1957 dem Regionalmuseum in Radovljica an, das aber bald darauf aufgelöst wurde. Erfolglos versuchte es noch einen neuen Mitbegründer in den Unternehmen Plamen und UKO Kropa zu gewinnen, bis es 1963 zusammen mit dem Imkereimuseum in Radovljica und dem Geismuseum in Begunje na Gorenjskem zur Anstalt Museen der Gemeinde Radovljica vereinigt wurde. In deren Rahmen besteht das Schmiedemuseum noch heute. Bis zum Ende der siebziger Jahre des vorigen Jahrhunderts verlief die Arbeit der gemeinsamen Anstalt aus Mangel an Fachpersonal nach den Anweisungen der Direktorin und externer, für die einzelnen Gebiete zuständiger Fachleute. 1972 wurde die Sammlung mit der schwerpunktmäßigen Darstellung der Nagelschmiede erneuert und 1975 mit den schmiedeeisernen Gegenständen von Joža Bertoncely ergänzt. 1981 wurde die Sammlung im zweiten Stockwerk mit einer Darstellung des Zweiten Weltkriegs in Kropa und Umgebung und der Lebensweise des Hammerschmieds in Kropa erweitert. Im selben Jahr stellte das Museums erstmals einen Kustos ein und begann mit der Dokumentation der Gegenstände und Archivalien nach musealen

Grundsätzen. 1993 rundete die Sammlung „Nagelerzeugung im Lipnicatal“ das heutige Erscheinungsbild des Schmiedemuseums ab. Die achtziger Jahre waren von vielen gelegentlichen Veranstaltungen für die Ortsbewohner, von einer abwechslungsreichen Ausstellungstätigkeit und nach 1995 auch von der Herausgabe von Fachpublikationen geprägt. In den kommenden Jahren wird die Sammlung noch durch eine Darstellung von Kropa und seiner Umgebung im 20. Jahrhundert erweitert werden.

Verena Štekar-Vidic

Arbeit und Planung des Schmiedemuseums

Das Schmiedemuseum in Kropa ist das älteste von 5 Museen, die in der Anstalt Museen der Gemeinde Radovljica vereinigt sind. Die Grundregel der gemeinsamen Anstalt ist die Erhaltung der Identität der Museen, die fachliche Arbeit ist autonom und erfolgt an jedem Standort für sich. Die Tätigkeit der Anstalt wird von Seiten ihrer Gründer, der Gemeinde Radovljica und des slowenischen Kulturministeriums, finanziert.

Ein besonderer Wert des Schmiedemuseums ist dessen Einbettung in ein denkmalgeschütztes historisches Umfeld, das an sich auch schon eine museale Sammlung darstellt. Trotz der flächenmäßigen Kleinheit und der scheinbaren Begrenztheit des behandelten Gebiets ist es aufgrund des spezifischen und für den slowenischen Raum charakteristischen Inhalts von großer Bedeutung.

Das seit 1952 bestehende Museum wurde bis Anfang der achtziger Jahre des vorigen Jahrhunderts von Amateuren geleitet. Nach der Anstellung des ersten Kustos wurde die Arbeit nach museologischen Grundsätzen organisiert. Der Kustos des Schmiedemuseums übt eine vielseitige Tätigkeit aus und ist meist überlastet. Da das Museum viele Besucher zählt, übernimmt der Kustos neben einem angestellten Führer und einem freien Mitarbeiter noch immer viele Führungen selbst. Im Vorjahr wurden insgesamt 840 Führungen verzeichnet. Bei der Bewertung der Arbeitsergebnisse ist deshalb auch diese Tatsache zu berücksichtigen, da sich die Tätigkeit spezialisierter Kustoden und die komplexe Tätigkeit anderer Kustoden nicht mit den gleichen Kriterien vergleichen lassen. Im Schmiedemuseum ist auch die Tätigkeit des Museumstechnikers wichtig, der neben der Wartung der zum Museum gehörenden technischen Anlagen auch Führungen übernimmt und für die immer häufigeren Gruppen in der Nagelschmiede Vice Nägel schmiedet. Sowohl Kustos als Führer bzw. Museumstechniker sind mit ihren geplanten Projekten und ihrer alltäglichen Arbeit bemüht, die Verbindung des Museums mit dem Ort zu erhalten.

Im Vorjahr wurde mit der Renovierung der Museumsräume im zweiten Stock begonnen. In den kommenden Jahren wird nämlich die Sammlung durch eine Darstellung der Entwicklung des industriellen

Genossenschaftswesens erweitert werden, das im 20. Jahrhundert so typisch für Kropa war. Parallel dazu wird auch das Leben der Bewohner von Kropa im vergangenen Jahrhundert gezeigt werden.

Heuer hat das Museum zu diesem Zweck die Räume mit vorwiegend eigenen Geldmitteln entsprechend hergerichtet und ein Büro für den Kustos zur Verfügung gestellt. Offen bleibt nur noch das Problem der Depoträume, das aber erst gelöst sein wird, wenn das Kliner-Haus dem Museum zur Gänze zur Verfügung stehen wird. Derzeit teilen sich das Haus außer dem Museum drei weitere Eigentümer.

Mag. sc. Tatjana Dolžan Eržen

Reiches Erbe von Kropa

Das Erbe von Kropa entstand in vielen Jahrhunderten, als die Bewohner von Kropa in der Einsamkeit der Wälder für den Kaiser Eisen schmolzen und zu Nägeln und anderen Erzeugnissen verarbeiteten. Sie hinterließen den alten Ortskern von Kropa mit den großen und schönen Wohnhäusern, den Slowenischen Schmelzöfen, die untere Schmelzerei und die Erinnerung an die obere Schmelzerei und an zahlreiche Hammerwerke, von denen heute nur mehr die Nagelschmiede Vice erhalten ist, aber auch an zahlreiche Gerinne, Kohlenmeiler, Erzgruben, Wege, Sitten und Gebräuche. Als die beiden Schmelzöfen am Ende des 19. Jahrhunderts erloschen, begann all das zu verfallen. 1894 wurde die Schmiede- und Nagelindustriegenossenschaft gegründet, die auf dem Erbe der Eisengewinnung und des Schmiedehandwerks von Kropa aufbauend ein neues Erbe schuf. Zunächst die Nagel-, und spätere Schraubenfabrik, die als erfolgreicher Industriebetrieb zwei Weltkriege überdauerte, ein 100-jähriges Jubiläum feierte und bald danach stillgelegt wurde. In den Jahren 1936–1951 bestand im Rahmen der Genossenschaft eine Fachschule für Metallbearbeitung. Aus dieser Schule ging eine Generation von Kunstschmieden, Graveuren und Ziseleurinnen hervor, die die Arbeit der genossenschaftlichen Werkstatt der Kunstschmiede im Unternehmen UKO fortsetzte, die noch immer in Betrieb ist. Diese Generation mit Jože Gašperšič an der Spitze, dem ehemaligen Direktor der Genossenschaft, gründete auch das Schmiedemuseum und bewahrte ein großes Erbe des alten Kropa. Das Schmiedemuseum ist heute die einzige Institution, in der die Bewohner von Kropa den wertvollen Kontakt zu ihren Wurzeln pflegen können. Auf eineinhalb Stockwerken präsentiert es das Erbe der Eisengewinnung und des Schmiedehandwerks von Kropa und bereitet eine neue Dokumentation über Kropa im 20. Jahrhundert vor. Die zahlreichen Besucher beleben Kropa und verbreiten sein Renommee in der Welt. Jedoch müsste der Auftrag des Schmiedemuseums in erster Linie an den Bedürfnissen der Einheimischen orientiert sein, da es deren Erbe darstellt, auf dem allein sie ihre Zukunft aufbauen können. Die Bewohner von Kropa

könnten nur zusammen mit dem Museum eine Sanierung des alten Ortskerns planen und eruieren, wozu das reiche Erbe von Kropa dienen soll, und dieses zur Schaffung neuer Werte in ihrem Leben nützen. Die Fachleute sollen den Weg weisen und die Möglichkeiten aufzeigen und die Einheimischen sollen die geeignete Richtung auswählen und festlegen, finanzielle Mittel suchen und Tausende von Stunden freiwillig investieren, mit denen sie echten Kontakt zu ihren Wurzeln pflegen und ein neues, lebendiges Kropa schaffen, wo es sich gut lebt und das man gern besucht und erlebt.

Metka Kavčič

Sehenswertes Schmiedemuseum

Gerade die Besucher bestätigten die Richtigkeit der Gründung und des Fortbestandes des Schmiedemuseums. Schon 1952, im ersten Jahr des Bestehens, wurden 3960 Besucher gezählt, was für jene Zeit keine geringe Zahl bedeutete. Den überwiegenden Teil der Besucher bildeten in den ersten Jahren einheimische Touristen – Staatsbürger des damaligen gemeinsamen Staates Jugoslawien, von denen die meisten Slowenen waren, gefolgt von Kroaten und Serben. Unter den Ausländern überwogen Engländer, Niederländer und Westdeutsche. Die Besucherzahl stieg von Jahr zu Jahr, da die slowenischen Medien das Schmiedemuseum unter die 10 bekanntesten Sehenswürdigkeiten der Landschaft Gorenjska reihten. Die meisten Besucher wurden in den siebziger Jahren des vorigen Jahrhunderts verzeichnet, jährlich über 14 000. Die Angaben über den Besuch sind ziemlich genau, da seit 1970 in allen in der Anstalt Museen der Gemeinde Radovljica vereinigten Sammlungen eine amtliche Besucherstatistik eingeführt wurde. Einen Rekordbesuch registrierte das Schmiedemuseum 1978, als 15 936 Besucher gezählt wurden, davon 11 027 einheimische, überwiegend Slowenen, und 4903 ausländische. Unter den letzteren überwogen Niederländer, Westdeutsche und Engländer, aber auch Italiener, Österreicher und Belgier begannen das Museum kennenzulernen, auch einige Amerikaner und Finnen wie auch Besucher aus Osteuropa, vor allem aus der damaligen Sowjetunion und Ungarn. Die meisten Touristen kamen in Gruppen nach Kropa, die von den Reisebüros in Bled und Kranjska Gora organisiert wurden. In den achtziger Jahren wurden jährlich etwas mehr als 12 000 Besucher registriert, davon war ein Drittel Ausländer. Unter diesen überwogen Engländer, Westdeutsche, Niederländer, Italiener und Österreicher, gefolgt von Franzosen, Belgiern, Amerikanern und Schweizern. In diesem Zeitraum wurde Kropa auch von einzelnen Touristen aus der Türkei, aus Brasilien, Honkong, China, aber auch aus Algerien, Indonesien und Japan „entdeckt“. Aus Osteuropa gab es in dieser Zeit wenig Touristen. Die neunziger Jahre waren von den Kriegsereignissen im zerfallenden Jugoslawien geprägt. 1991

verzeichnete das Schmiedemuseum nur 6956 Besucher, davon 907 Ausländer. Die Besucherzahl stieg erst am Ende der neunziger Jahre über 10 000 an, wobei sich auch die Struktur der Besucher ziemlich veränderte. Die Mehrheit bildeten einheimische Besucher, überwiegend Schüler aus ganz Slowenien. Bis 1995, als Kropa wieder kroatische Touristen zu besuchen begannen, gab es fast keine Gäste aus dem ehemaligen Jugoslawien. Die übrigen ausländischen Besucher machten weniger als zwei Zehntel aus, die meisten davon waren Italiener, Deutsche, Engländer und Österreicher, den Rest bildeten Niederländer, Franzosen und Amerikaner. Diese kamen als individuell Reisende nach Kropa, organisierte Gruppen ausländischer Besucher gab es wenig. Eine Ausnahme bilden Touristen aus Israel, die das Schmiedemuseum in den vergangenen zwei Jahren in organisierter Form besuchen. Im Vorjahr registrierte das Museum 12 576 Besucher, davon 8901 Slowenen und 3675 Ausländer. Von den ausländischen Besuchern waren 4 Zehntel Israelis (1449), gefolgt von Deutschen, Engländern, Italienern, Österreichern, Franzosen, Niederländern und Amerikanern.

Joža Eržen

Erhaltung des technischen Erbes

Die Renovierung der Nagelschmiede Vice, dieses einzigartigen Denkmals der manuellen Nagelerzeugung, die den Besuchern des Schmiedemuseums noch immer offen steht und wo das Schmieden von Nägeln mit dem Hammer besichtigt werden kann, verlief schrittweise. Zuerst kamen Dachstuhl, Mauern und Wände an die Reihe, dann noch Essen, Blasebälge und Rohre. Auch alles, was sonst noch zur Nagelschmiede gehört wie Gerinne und Wasserrad. Am wichtigsten ist, dass die Nagelschmiede lebt, dass das Feuer in der Esse brennt und dass für die Besucher geschmiedet wird. Zunehmend schwieriger gestaltet sich die Renovierung des Slowenischen Schmelzofens, die größere finanzielle und technische Eingriffe erfordert.

Dr. Orest Jarh

Sloweniens technisches Erbe

Slowenien ist ein kleines Land mit einer bewegten Geschichte und einem dementsprechend reichen technischen Erbe, für das jedoch in der Vergangenheit nicht genug Aufmerksamkeit bekundet wurde. Die höher entwickelten Länder waren sich der Bedeutung des technischen Erbes bereits viel früher bewusst, und heute stellen die verschiedenartigen technischen Denkmäler einen wichtigen Baustein im Mosaik des kulturellen Angebots dar. In Slowenien begannen sich die Dinge erst vor kurzem zum Guten zu wenden. Die Museen allgemein und die technischen Museen insbesondere führten ein Schattendasein und fanden nur

langsam und unter Schwierigkeiten Anschluss an die modernen Trends. Das viel größere Augenmerk, das das Kulturministerium in der letzten Zeit auf die Museen richtet, ist mehr als willkommen, bürdet jedoch den Museen zugleich eine beträchtliche Verantwortung auf, diese Aufmerksamkeit durch Taten zu rechtfertigen. Zweifellos wird man noch lange nicht mit den finanziellen Mitteln rechnen können, die manchen Museen im Westen zur Verfügung stehen, trotzdem verfügen die Fachkräfte der slowenischen Museen über genug Wissen und Fähigkeiten, für das eigene Erbe in korrekter Weise zu sorgen. Es ist noch viel Arbeit nötig, vor allem muss die internationale Zusammenarbeit verstärkt und die Effizienz erhöht werden, aber das Ziel ist klar und zweifelsohne erreichbar.

Vladimir Knific

Renovierung der Fassade des Pibrovec- bzw. Petrač-Hauses, Kropa Nr. 13

Kropa steht seit 29. Oktober 1953 aufgrund seiner urbanistischen, architektonischen, wirtschafts- und sozialgeschichtlichen, volkskundlichen und heimatlichen Merkmale unter Denkmalschutz. Die Eigentümer sind verpflichtet, für ihren unbeweglichen Besitz zu sorgen. In Kropa hat sich das historische und bauliche Erscheinungsbild und die urbanistische Geschlossenheit seiner Vergangenheit in hohem Maße erhalten. Die alten Häuser ermöglichen bei verständnisvoller und vernünftiger Zusammenarbeit mit den Fachleuten moderne Lebensbedingungen und neue Entwicklungschancen. Die vorkommenden unkontrollierten Renovierungen können gerade durch eine engere Zusammenarbeit mit dem zuständigen Denkmalamt, durch eine konsequente Baupolitik der Gemeinde und eine verschärfte Kontrolle gelöst werden.

Ein gutes Beispiel einer erfolgreichen Renovierung ist das Haus Kropa Nr. 13, das der Eigentümer im Vorjahr ganz auf eigene Kosten renovierte. Die Architektur ist zur Gänze erhalten und zeigt das aus der Mitte des 19. Jahrhunderts stammende Gebäude nach den letzten großen Umbauten. Das Haus bringt bauliche Festigkeit, Harmonie und Gepflegtheit und ein respektvolles Verhältnis zum Bauerbe und zu den älteren bautechnologischen Gegebenheiten zum Ausdruck und bewahrt zugleich Würde, Eigenständigkeit, Souveränität sowie Offenheit und Verbundenheit des Gebäudes und seiner Bewohner mit Kropa und der Welt.

Jože Dežman

Ingenieur Janez Šmitek aus Kropa

Janez Šmitek (geb. am 29. August 1916 in Kropa) nahm nach dem Gymnasium in Kranj das Studium des Maschinenbaus in Zagreb auf, das vom Zweiten

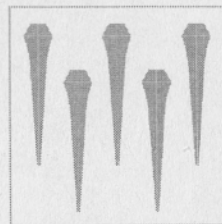
Weltkrieg unterbrochen wurde und das er 1947 abschloss. Nach Beschäftigungen in Lesce und Rijeka war er von 1954 bis 1971 in der Metallgenossenschaft Plamen in Kropa tätig (Konstruktion, Standardisierung, Einführung von Maschinen, technische Beratung). Zusätzlich bildete er sich in Frankreich aus und unterrichtete an der Fachhochschule für Betriebsorganisation in Kranj (1961–1964) und an der Fachhochschule für technische Sicherheit in Ljubljana (1970–1987). Er verfasste Skripten aus Arbeitsphysiologie und physiologischer Arbeitsgestaltung und das Lehrbuch Grundlagen der Technologie der Schmiedekunst. Er übersetzte aus dem Deutschen, Englischen, Italienischen, Französischen und Russischen.

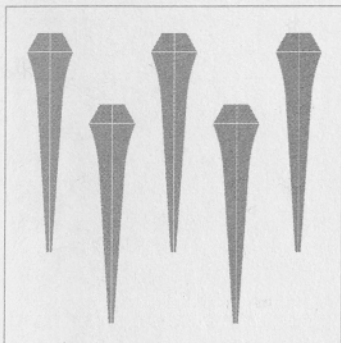
Šmitek widmete sich heimatkundlichen Studien. Seine Beiträge sind sowohl zeitlich als räumlich so umfassend, dass sie die Fakten der behandelten Erscheinungen und deren vergleichende Bedeutung eingehend präsentieren. Außer der Geschichte der Eisengewinnung durch die Behandlung von Urbarien stellt er auch die Geschichte des Mittelalters und die Verhältnisse im Lipnicatal dar.

1985 veröffentlichte er als erster in der Radovljica-Jahresschrift eine Übersicht über die Ereignisse in Kropa und Umgebung während des Zweiten Weltkriegs (Šmitek, der in den Jahren 1943–45 selbst Partisan war, gestaltete auch eine Ausstellung über dieses Thema im Schmiedemuseum). Die Chronik des nationalen Befreiungskampfes in Kropa ist eine der wichtigsten lokalen Studien Sloweniens über die Zeit des Zweiten Weltkriegs, die einschneidende Veränderungen zur Folge hatte. Seine Darstellung dieses monumentalen Partisanentums zeichnet jedoch kein schwarz-weißes Bild, sondern baut auf den gewaltigen, grauenhaften Zwängen auf, denen die Menschen von allen Seiten ausgesetzt waren, die sie ins Unglück stürzten und zerstörten. Šmitek schildert jedoch die Entscheidung für die eine oder andere Seite in der Chronik nicht als romantisch-revolutionäre Haltung, als schwärmerische Freiwilligkeit. Vielmehr geht es um eine andersartige Respektierung der Last der Geschichte – um die dramatische Jagd auf jeden Menschen, in der die harten Gesetze des Krieges keine Gnade kannten.

Janez Šmitek leistete eine wichtige Arbeit bei der Erforschung der in Kropa vom 15. bis 19. Jahrhundert lebenden Familien, die im ersten Proband des Biografischen Lexikons von Gorenjska dargestellt sind.

Zu den topografischen Untersuchungen gehört seine Mitwirkung bei den Vermessungen der Bergwerke und beim Zeichnen von Häusern in Kropa.

KAZALO

Ob 50-letnici, <i>dr. Janez Potočnik</i>	5
Ob 50-letnici, <i>Janko S. Stušek</i>	6
Beseda urednice, <i>Verena Štekar-Vidic</i>	7
Kovaški muzej v Kropi, prvi tehniški muzej na Slovenskem, <i>mag. Vladimir Vilman</i> ..	9
50 let Kovaškega muzeja, <i>Saša Florjančič</i>	19
Slikovna priloga	41
Kaj in kako delamo, kaj načrtujemo v Kovaškem muzeju, <i>Verena Štekar-Vidic</i>	71
Bogata kroparska dediščina, <i>mag. Tatjana DolžanEržen</i>	75
Kovaški muzej, muzej, vreden ogleda, <i>Metka Kavčič</i>	83
Ohranjanje tehniške kulturne dediščine, <i>Joža Eržen</i>	89
Slovenska tehniška dediščina, <i>dr. Orest Jarh</i>	95
Obnova fasade na Pibrovčovi oz. Petračevi hiši, Kropa št. 13, <i>Vladimir Knific</i>	99
Kroparski vedež inženir Janez Žmitek, <i>Jože Dežman</i>	101
Povzetki / Zusammenfassungen	111

Kranj

P GORENJSKA

revije

VIGENJC 2002

069:682(497.4 Kropa)(061)

190200789

COBISS •

COBISS •

OSREDNJA KNJIŽNICA KRANJ

MUZEJI RADOVLJIŠKE OBČINE

